

ANALI POSLOVNE EKONOMIJE

ISSN 1840-3298

16

april 2017. godine

Časopis za poslovnu ekonomiju,
biznis i menadžment i komunikologiju

IZDANJE UNIVERZITETA ZA POSLOVNI
INŽENJERING I MENADŽMENT
BANJA LUKA

ANALI POSLOVNE EKONOMIJE broj 16 (april 2017.)

Godina IX (sveska 1)

Izdavač:

Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment Banja Luka, Despota Stefana Lazarevića bb.

Glavni i odgovorni urednik:

prof.dr Marijana Žiravac Mladenović, prorektor za NIR

Despota Stefana Lazarevića bb, Banja Luka,

marijana.mladenovic@univerzitetpim.com, tel.: +387 51 378 300

Sekretar redakcionog odbora i dizajn korica:

Jelena Mladenović

Redakcioni odbor/članovi uredništva:

prof.dr Snežana Pantelić Vujanić, prof.dr Milka Oljača, prof.dr Ilija Džombić,
prof.dr Mile Vasić, prof.dr Milica Kostić Stanković, doc.dr Brana Komljenović,
doc.dr Branislav Mitić, prof.dr Gordana Đorđević, doc.dr Miloš Šolaja, prof.dr Zoran
Tegeltija, doc.dr Mladen Ivić

Članovi međunarodnog redakcionog odbora:

prof.dr Osman Khan, Royal Docks Business School, University of East London,
GB; prof.dr Artur Pazdzior, College of Enterprise and Administration in Lublin,
Poland; prof.dr Lidija Čehulić Vukadinović, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u
Zagrebu, Hrvatska; prof.dr Jožko Peterlin, Smartfin d.o.o., Koper, Slovenija; prof.dr
Gordana Kokeza, Tehnološko-metalurški fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd,
Srbija; doc.dr Zoran Najdanović, Visoka poslovna škola Zagreb, Hrvatska

Lektor:

Dragana Spasojević

Štamparija:

Point d.o.o. Banja Luka

Tiraž: 300 primjeraka

Članci su dostupni u vidu punog teksta na:

<http://univerzitetpim.com/casopis/izdanja/>

ANALI POSLOVNE
EKONOMIJE

Godina IX (sveska 1)
Broj 16.

Banja Luka, april 2017.

1 RECENZENTI

Radove u ovom broju časopisa *Analii poslovne ekonomije* recenzirali su:

Đurica, Radenko, prof. dr

Ivić Mladen, doc. dr

Mitić Branislav, prof. dr

Petrović Biljana, doc. dr

Raosavljević Predrag, doc. dr

Vasić Mile, prof. dr

Vojvodić Nikola, doc. dr

Vuković Veljko, prof. dr

SADRŽAJ

Naučni radovi

MEHANIČKA SVOJSTVA HIRURŠKIH KONACA DOBIJENIH OD
RAZLIČITIH TIPOVA POLIMERNIH MATERIJALA 1
MECHANICAL PROPERTIES OF SURGICAL SUTURES MADE OF
DIFFERENT POLYMER MATERIALS TYPE

Dejan Kojić

Jaroslava Budinski Simendić

Tamara Erceg

Nevena Vukić

Mirjana Jovičić

Jelena Pavličević

Oskar Bera

NEZAKONITO IZBJEGAVANJE PLAĆANJA POREZA 10
ILLEGAL TAX AVOIDANCE

Suzana Ubiparipović

Danijela Despotović

ПОЛОЖАЈ БРЧКО ДИСТРИКТА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ И ЊЕГОВЕ
КАРАКТЕРИСТИКЕ..... 21
BRCKO DISTRICT OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND ITS
CHARACTERISTICS

Жељко Тодоровић

ZLOUPOTREBA SLUŽBENOG POLOŽAJA ILI OVLAŠĆENJA 32
THE ABUSE OF OFFICIAL POSITION OR POWER

Suzana Ubiparipović

POČECI NOVINARSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI OD 1850. DO 1892, SA POSEBNIM OSVRTOM NA KATOLIČKE LISTOVE <i>BOSANSKI PRIJATELJ I SRCE ISUSOVO</i>	40
BEGINNINGS OF JOURNALISM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA SINCE 1850 TO 1892, WITH SPECIAL REVIEW ON CATHOLIC JOURNALS <i>BOSNIAN FRIEND AND HEART OF JESUS</i>	
Slavo Grgić	
Đani Banja	
МЕРЕЊЕ И УНАПРЕЂЕЊЕ ИНДИКАТОРА КЉУЧНИХ ПЕРФОРМАНСИ У САВРЕМЕНИМ КОМПАНИЈАМА.....	52
MEASURING AND IMPROVING KEY PERFORMANCE INDICATORS IN CONTEMPORARY ORGANIZATION	
Милан Дајић	
Марко Тодић	
РЕФЕРЕНДУМ КАО ОБЛИК НЕПОСРЕДНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ.....	60
Жељко Тодоровић	
UPUTSTVO AUTORIMA O НАЧИНУ ПРИПРЕМЕ ČLANKA	69
GUIDELINES FOR AUTHORS PREPARING ARTICLES	

UVODNA RIJEČ UREDNIKA

Poštovane kolege autori, uvaženi čitaoci!

Pred vama je 16. izdanje naučnog časopisa Anali poslovne ekonomije. Ova prva sveska u okviru devete godine izlaženja obuhvata 7 radova, od toga 4 naučna i 3 stručna.

Svi naučni radovi su pregledani od strane dva nezavisna recenzenta i dobili su pozitivnu recenziju oba recenzenta. Recenzije su anonimne i recenzentima se ne otkriva identitet autora. Recenzenti su preporučili i razvrstavanje članaka u naučne, odnosno stručne radove. Svi recenzenti su univerzitetski nastavnici, sa izborima u naučna zvanja iz oblasti kojima pripadaju članci koje su recenzirali. Recenzenti su svoju saglasnost za objavu rada utemeljili na ocjeni originalnosti rada, njegove aktuelnosti, ocjene primjenjene metodologije i korišćene literature.

Časopis je uvršten u bazu EBSCO. EBSCO baza je jedna od vodećih svjetskih baza objava i podataka sa 360.000 serijskih publikacija, 57.000 e-časopisa i 96.000 izdavača iz cijelog svijeta. Autori koji objavljaju u Analima poslovne ekonomije postaju dio te baze koja se pretražuje po cijelom svijetu, a Univerzitet za poslovni inženjerинг i menadžment se pridružuje najuspješnijim svjetskim izdavačima.

Anali poslovne ekonomije broj 16 će biti objavljeni i na stranici časopisa <http://univerzitetpim.com/casopis/izdanja/> u pdf. formatu, a na istoj stranici će biti dostupan i svaki pojedini članak, za preuzimanje.

Zahvaljujem se recenzentima radova koji su svojom profesionalnošću i kritičkim pristupom u velikoj mjeri doprinijeli kvalitetu objavljenih radova.

S poštovanjem,

prof.dr Marijana Žiravac Mladenović

MEHANIČKA SVOJSTVA HIRURŠKIH KONACA DOBIJENIH OD RAZLIČITIH TIPOVA POLIMERNIH MATERIJALA

MECHANICAL PROPERTIES OF SURGICAL SUTURES MADE OF DIFFERENT POLYMER MATERIALS TYPE

Dejan Kojić¹

Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment, Tehnički fakultet

Jaroslava Budinski Simendić²

Univerzitet u Novom Sadu, Tehnološki fakultet

Tamara Erceg³

Univerzitet u Novom Sadu, Tehnološki fakultet

Nevena Vukić⁴

Univerzitet u Novom Sadu, Tehnološki fakultet

Mirjana Jovičić⁵

Univerzitet u Novom Sadu, Tehnološki fakultet

Jelena Pavličević⁶

Univerzitet u Novom Sadu, Tehnološki fakultet

Oskar Bera⁷

Univerzitet u Novom Sadu, Tehnološki fakultet

Sažetak

Hirurški konci su niti materijala namenjeni za ušivanje oštećenog tkiva (rana) ili podvezivanje (ligiranje) krvnih sudova. U ovom radu proučavana su mehanička svojstva hirurških konaca dobijenih od različitih tipova polimernih materijala.

¹ Despota Stefana Lazarevića bb, 78000 Banja Luka, Republika Srpska, BiH, Email: kovic.d@hotmail.com.

² Bulevar Cara Lazara 1, 21000 Novi Sad, Srbija, Email: jarkamer@gmail.com

³ Bulevar Cara Lazara 1, 21000 Novi Sad, Srbija, Email: ercegt7@gmail.com

⁴ Bulevar Cara Lazara 1, 21000 Novi Sad, Srbija, Email: nevena.vukic@gmail.com

⁵ Bulevar Cara Lazara 1, 21000 Novi Sad, Srbija, Email: jovicic.mirjana@gmail.com

⁶ Bulevar Cara Lazara 1, 21000 Novi Sad, Srbija, Email: jelenapavlicevic@gmail.com

⁷ Bulevar Cara Lazara 1, 21000 Novi Sad, Srbija, Email: oskarbera@gmail.com

Kojić, D., Budinski-Simenić, J., Erceg, T., Vukić, N., Jovičić, M., Pavličević, J. i Bera, O. (2017). Mehanička svojstva hirurških konaca dobijenih od različitih tipova polimernih materijala. *Anal poslovne ekonomije*, br. 16, str. 1–9

Prikazani su i tehnološki postupci dobijanja osnovnih vlakana za proizvodnju hirurških konaca. Analizirani su uzorci: monofilamentnih neresorptivnih konaca (na osnovu poliamida, polipropilena, politetrafluoretilena i polivinilfluorida), multifilamentnih konaca (na osnovu poliamida, svile i poliestera), resorptivnih multifilamentnih hirurških konaca (na osnovu poliglikolne kiseline i poliglikonata) i resorptivnih monofilamentnih hirurških konaca na osnovu polidioksanona. Odredene su prekidne čvrstoće i prekidna izduženja neresorptivnih konaca i čvrstoće u čvoru resorptivnih konaca.

Ključne riječi: polimeri, mehanička svojstva, hirurški konci, prekidna čvrstoća

Summary

Surgical sutures are threads based on materials which are suitable for sewing damaged tissue (wounds) or ligation of blood vessels. The mechanical properties of surgical sutures made of different polymers type were analyzed. The analyzed samples of the monofilament non-absorbable sutures (were based on polyamide, polypropylene, polytetrafluoroethylene and polyvinyl fluoride) the multifilament non-absorbable sutures (were based on polyamide, silk, polyester), the multifilament absorbable sutures (were based on polyglycolic acid and polyglyconate) and the monofilament absorbable sutures were based on polydioxanone. The procedures for obtaining fibers for surgical sutures were presented. The ultimate tensile strength and elongation of the non-absorbable surgical sutures and tensile strength in the node of the absorbable surgical sutures where determined.

Keywords: polymers, mechanical properties, surgical sutures, tensile strength

1 Uvod

Povezivanje tkiva nakon hirurških intervencija predstavlja suštinski najvažniji korak u obnavljanju strukture i funkcije povrijeđenog tkiva. Hirurški konci se upotrebljavaju za zaustavljanje krvarenja, ligiranje krvnih sudova, povezivanje i ušivanje rana, odnosno oštećenih tkiva (Slatter, 2003). Razvoj hirurških konaca, odnosno različitih materijala za ušivanje rana pratio je razvoj hirurgije, koja praktično postoji od samog nastanka čovječanstva. Za zatvaranje i ušivanje rana korišćeni su razni šavni materijali, životinjska creva, tetine, dlake, niti lana, konoplje, jute, pamuka, svile i žice plemenitih metala (Dattilo at al, 2002; Mirković & Đurđević-Mirković, 2011). Nedavno su urađena obimna istraživanja s ciljem primene nanomaterijala kod strukturiranja materijala kako bi se dobole nove generacije hirurškog šavnog materijala. Na primjer, voden i rastvor nanočestica bi se mogao koristiti za ostvarivanje jake veze između tkiva bez potrebe za reakcijama umrežavanja ili polimerizacijom *in situ*. Nanočestice se apsorbuju na površinama tkiva i deluju kao konektor između tkiva (Annabi at al., 2014). Takođe se mogu koristiti i za izradu hemostatskog materijala na bazi polimera za zaustavljanje krvarenja, bez posebne pripreme i kontrole reakcije polimerizacije. Osim toga razne vrste nanomaterijala u

Kojić, D., Budinski-Simenić, J., Erceg, T., Vukić, N., Jovičić, M., Pavličević, J. i Bera, O. (2017). Mehanička svojstva hirurških konaca dobijenih od različitih tipova polimernih materijala. *Anal poslovne ekonomije*, br. 16, str. 1–9

polimernim matricama, mogu da pruže antibakterijska svojstva hirurškim materijalima, ali i da poboljšaju mehanička svojstva hirurškim materijalima. Tkivni adhezivi sa uključenim nanočesticama mogu da rješe problem toksičnosti, neželjenih reakcija u tkivu, neadekvatnih mehaničkih karakteristika i složenih polimerizacijskih procesa (Suzuki & Ikada, 2011; Wnek & Bowlin, 2008). Uprkos ovakvim istraživanjima, razvoju i dostignućima savremene nauke, tehnologije i inženjerstva materijala, princip ušivanja rane pomoću igle i konca ostao je nepromenjen (Mirković & Mirković-Đurđević, 2011; Mirković et al., 2010).

2 Postupak dobijanja hirurških konaca i klasifikacija

Polimerni materijali namenjeni za proizvodnju hirurških konaca moraju da zadovolje veliki broj različitih zahteva od kojih su neki veoma specifični kako bi oporavak rane (tkiva) i ozdravljenje pacijenta bilo što uspešnije. Kvalitet hirurških konaca zavisi od četiri osnovna svojstva: resorptivnosti, prekidne čvrstoće, tkivne reakcije i infekcije rane (Mirković et al., 2010). Pored ova četiri svojstva, materijali od kojih se proizvode hirurški konci, kao i drugi materijali koji se upotrebljavaju u medicinske svrhe moraju da ispune određene, specifične zahteve, kao što su: netoksičnost, mogućnost sterilizacije, dobra mehanička svojstva i kompatibilnost (Horrock & Anand, 2000).

Prvi korak u proizvodnji sintetskih hirurških konaca je proizvodnja polimera. Hemikalije koje čine polimer se ubacuju u hemijski raktor za polimerizaciju, a zatim se protiskivanjem kroz kalup dobija polimer u obliku granula. Granule se ubacuju u mašinu za ekstrudiranje, koja topi polimer i protiskuje ga kroz mlaznicu sa velikim brojem sitnih otvora, pri čemu se formira veliki broj pojedinačnih vlakana. Vlakna se istežu između valjaka i do pet puta u odnosu na početnu dužinu. Neki hirurški konci se proizvode kao monofilamentni a drugi kao multifilamentni, predeni ili upleteni. Broj filamenata zavisi od željene debljine i kreće se od 20-ak za vrlo fine (tanke) hirurške konce, nekoliko stotina niti za konce srednje finoće (debljine), do nekoliko hiljada niti za deblje konce. Dobijeni hirurški konci se podvrgavaju različitim naknadnim obradama, od kojih je jedna od najznačajnijih istezanje do 20% u odnosu na početnu dužinu. Takođe se prevlače preko vrele ploče pri čemu dolazi do peglanja, ispravljanja čvorića, kvržica i drugih nepravilnosti. Potom prolaze kroz peći za žarenje, gdje se izlažu visokim temperaturama i napetostima pri čemu dolazi do stabilizacije, orjentisanja i uređivanja kristalne strukture u pravcu dužine lanca polimera (slika 1) (Jovanović 1988). Postupak proizvodnje hirurških konaca može da traje od nekoliko minuta do nekoliko sati u zavisnosti od vrste materijala, nakon čega sledi provera svojstava, odnosno kontrola kvaliteta hirurških konaca. Hirurški konci se sekut na standardizovane dužine, automatski spajaju sa iglama, pakuju u aluminijumsku foliju i sterilizuju različitim postupcima.

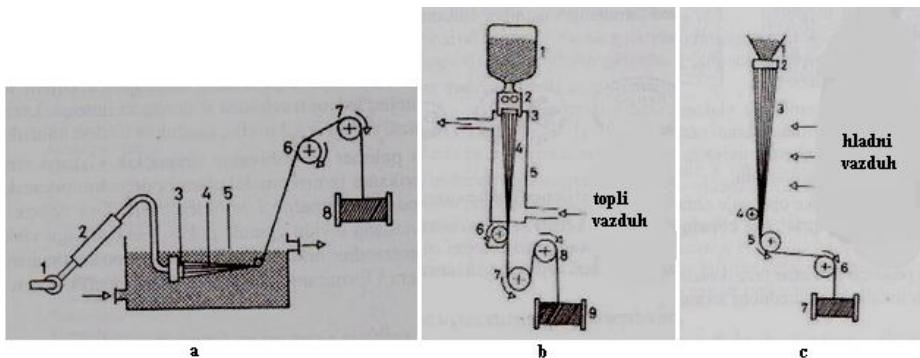
SLIKA 1. ORIJENTACIJA MAKROMOLEKULA U POLIMERNOM MATERIJALU – NESREĐEN RASPORED, DELIMIČNO ORIJENTISANE I ORIJENTISANE MOLEKULE

Izvor: Jovanović (1988).

Tri su različita postupka formiranja hemijskih vlakana za proizvodnju hirurških konaca: mokro predenje iz rastvora polimera, suvo predenje iz rastvora polimera i predenje iz rastopa (slika 2). Bez obzira na tehnološki postupak, sve mašine za ispredanje hemijskih vlakana se sastoje od: pumpe, filtera, mlaznice, uređaja za očvršćavanje filimenta, uređaja za istezanje i uređaja za namotavanje filimenta. Pumpa obezbeđuje dopremanje stalne količine rastvora ili rastopa polimera u jedinici vremena.

SLIKA 2. ŠEMATSKI PRIKAZ ISPREDANJA SINTETSKIH VLAKANA ZA PROIZVODNJU HIRURŠKIH KONACA: a-MOKRO PREDENJE IZ RASTVORA, b-SUHO PREDENJE IZ RASTVORA POLIMERA, c-PREDENJE IZ RASTOPA POLIMERA

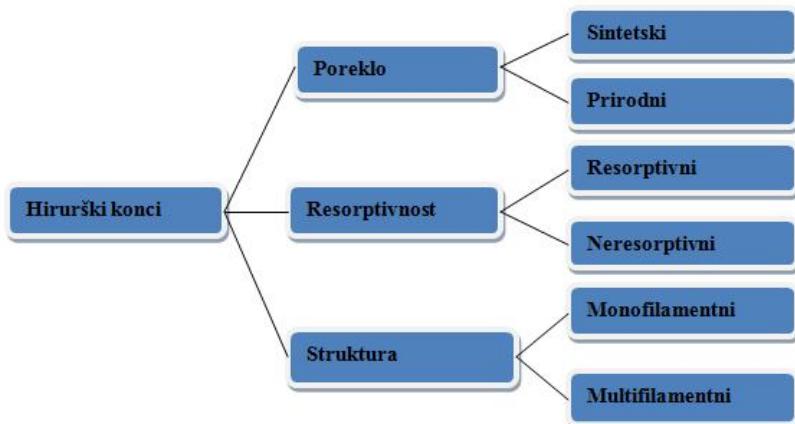

Izvor: Ristić (2000).

Kojić, D., Budinski-Simenić, J., Erceg, T., Vukić, N., Jovičić, M., Pavličević, J. i Bera, O. (2017). Mehanička svojstva hirurških konaca dobijenih od različitih tipova polimernih materijala. *Anal poslovne ekonomije*, br. 16, str. 1–9

Filter služi za prečišćavanje rastvora ili rastopa od eventualno zaostalih nečistoća. Mlaznica ima veliki broj rupica kroz koji se protiskuje tečni polimer. Mlaznice su najčešće okruglog, ređe pravougaonog ili ovalnog oblika. Uređaji za očvršćavanje filimenta su korita sa kupkom za kupkom za očvršćavanje (slika 2a) ili kanal kojim struji vrući vazduh (slika 2b), odnosno hladni vazduh (slika 2c) (Ristić, 2000).

SLIKA 3. KLASIFIKACIJA HIRURŠKIH KONACA

Hirurški konci se klasificuju na osnovu porekla, svojstva resorpkcije i strukture (Slika 3) (Capperauld, 1989). Sa pozicije primene, najznačajnija podela na osnovu svojstva resorptivnosti, na resorptivne i neresorptivne. Prema standardima američke farmakopeje (USP), resorptivni hirurški konci su oni koji se razgrađuju, resorbuju u organizmu i usled toga gube najveći deo svoje prekidne čvrstoće unutar perioda od 60 dana od ugradnje. Neresorptivni hirurški konci, naprotiv, zadržavaju najveći deo svoje prekidne čvrstoće i nakon period od 60 dana od ugradnje i moraju se fizički ukloniti iz организма.

3 Materijali i metode

U ovom radu su korišćeni uzorci neresorptivnih hirurških konaca na bazi polipropilena [Poli(propen)], svile, poliestera [Poli(etil benzen-1,4-dikarboksilat)], poliamida [Poli(heksano-6-laktam)], najlona [Poli(imino(1,6-dioksoheksametilen)-iminoheksametilen)], PTFE [poli(1,1,2,2-tetrafluoretilen)] i PVDF [Poli(1,1-difluoroetilen)] i uzorci resorptivnih hirurških konaca, PGA (polyglycolic acid), PGGA [poly(glycolide-co-ε-caprolactone)], PGLA [poly(glycolide-co-lactide)], PDO (polydioxanone), PGQ (polyglukolic acid-quick), PLQ [poly(glycolide-co-lactide)-quick] kompanije “AKOMED” Beograd. Određivanje prekidne čvrstoće, prekidnog

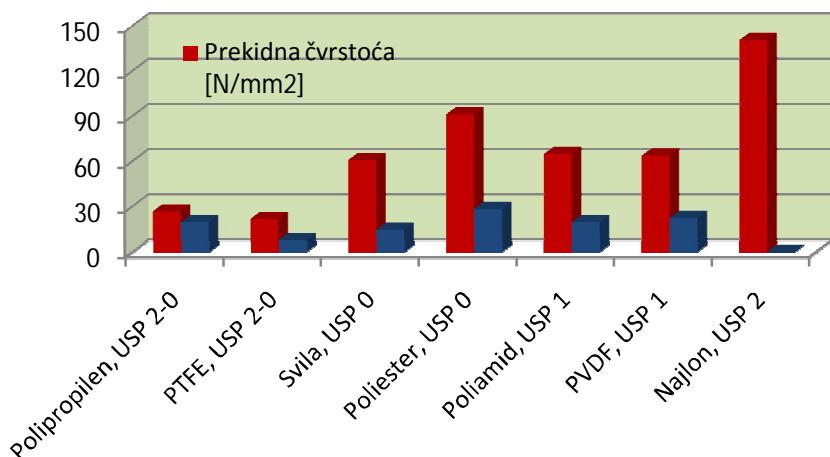
Kojić, D., Budinski-Simenić, J., Erceg, T., Vukić, N., Jovičić, M., Pavličević, J. i Bera, O. (2017). Mehanička svojstva hirurških konaca dobijenih od različitih tipova polimernih materijala. *Anal poslovne ekonomije*, br. 16, str. 1–9

izduženja i prekidne čvrstoće u čvoru izvršeno je standardizovanom metodom na kodalici *Instron 1122*, standard *SRPSGS2612*. Brzina istezanja uzorka bila je identična i iznosila je 10mm/min.

4 Rezutati i diskusija

Mehanička svojstva i resorptivnost su osnovni pokazatalji kvaliteta hirurških konaca. Hirurški konci moraju pružiti permanentnu podršku rani tokom oporavka, pa prema tome primena određene vrste hirurškog konca zavisi, pored resorptivnosti, od prekidne čvrstoće. Rezultati određivanja prekidne čvrstoće i prekidnog izduženja uzorka neresorptivnih hirurških konaca prikazani u dijagrami na slici 4, pokazuju da prekidna čvrstoća ne zavisi samo od debljine hirurškog konca, nego da veliki uticaj na ovo svojstvo ima i vrsta materijala, kao i filamntnost, odnosno struktura pojedinih uzorka. Najmanju prekidnu čvrstoću ima uzorak hirurškog konca na osnovu PTFE ($22,0 \text{ N/mm}^2$), a najveću uzorak hirurškog konaca na osnovu Najlona ($140,0 \text{ N/mm}^2$) što je u skladu sa vrstom materijala i strukturom uzorka.

SLIKA 4. UPOREDNI PRIKAZ DOBIJENIH REZULTATA PREKIDNOG IZDUŽENJA I PREKIDNE ČVRSTOĆE ZA UZORKE NERESORPTIVNIH HIRURŠKIH KONACA

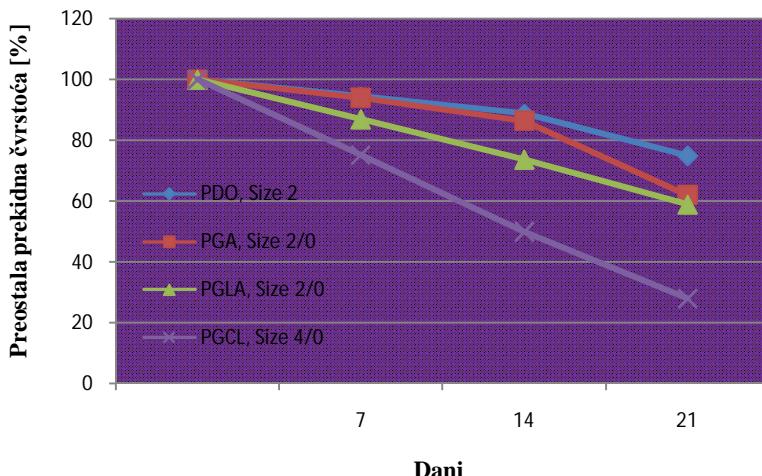

Hirurški konac na osnovu propilena ima veću prekidnu čvrstoću ($26,9 \text{ N/mm}^2$), od hirurškog konca na osnovu *PTFE* ($22,0 \text{ N/mm}^2$), iako oba imaju iste nazivne debljine, 2-0, prema USP i oba imaju monofilamentnu strukturu. Ova anomalija je direktna posledica vrste materijala, jer hirurški konci na osnovu polipropilena spadaju u grupu hirurških konaca sa najvećom prekidnom čvrstoćom (Paunović, 2014). Jedan od osnovnih nedostataka hirurških konaca od prirodnih materijala je i relativno mala

prekidna čvrstoća, pa tako i uzorak hirurškog konca na bazi svile ima znatno manju prekidnu čvrstoću ($61,1 \text{ N/mm}^2$) u odnosu na hirurški konac na osnovu poliestera ($91,4 \text{ N/mm}^2$), iako oba imaju istu nazivnu debljinu prema *USP* (*USP 2-0*) i oba imaju multifilamentnu strukturu. Hirurški konci sa nazivnom debljinom „*USP 0*“ (na osnovu svile i na osnovu poliestera) imaju istu ili veću prekidnu čvrstoću od hirurških konaca sa većom nazivnom debljinom prema *USP* (*USP 1*), odnosno, hirurških konaca na bazi poliamida i PVDF, što je posledica njihove mutifilamentne strukture. Prekidna izduženja uzorka hirurških konaca kreću se u očekivanim vrednostima od 8% za uzorce hirurških konaca na osnovu *PTFE*, do 28,5% za uzorce na osnovu poliestera što je u skladu sa njihovom strukturom i vrstom materijala.

Resorptivni sintetski hirurški konci se nakon implantacije u tijelu razgrađuju postepeno hidrolizom. Proces razgradnje počinje opadanjem prekidnih čvrstoća a završava gubitkom mase. Pored kompatibilnosti sa tkivima od hirurških konaca se zahteva da pruže podršku rani ili oštećenim tkivima prilikom oporavka, pa je od izuzetne važnosti usklađenost razgradnje resorptivnih hirurških konaca sa procesom zaceljivanja rane, odnosno tkiva. Proces resorpkcije se prati kroz vrijednost preostale prekidne čvrstoće. Na slici 5 su prikazane uporedne vrednosti prekidnih čvrstoća za uzorce *PGA*, *PGLA* multifilamentnih resorptivnih hirurških konaca, kao i za uzorce *PDO* i *PGCL* monofilamentnih resorptivnih hirurških konaca nakon 7, 14 i 21 dan od početka hidrolitičke razgradnje.

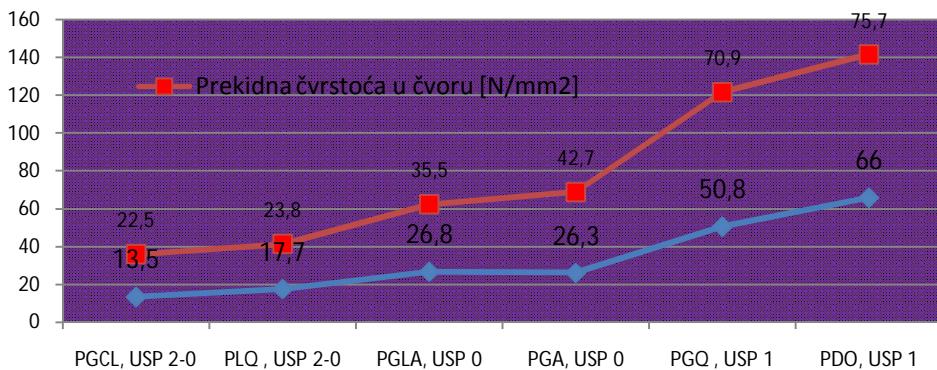
SLIKA 5. UPOREDNI PRIKAZ PREOSTALE PREOSTALE PREKIDNE ČVRSTOĆE PDO, PGA, PGLA I PGCL UZORAKA HIRURŠKIH KONACA NAKON 7, 14 I 21 DAN OD POČETKA HIDROLITIČKE RAZGRADNJE

Rezultati prikazani dijagramom na Slici 5. pokazuju da hirurški konac na osnovu polidioksanona spada u dugo-resorptivne hirurške konce, pa je i nakon tri sedmice od

početka razgradnje zadržao i do 70% početne prekidne čvrstoće pa se ova vrsta hirurških konaca može primeniti za ušivanje rana čiji oporavak traje i duže od 21 dan. Takođe, rezultati pokazuju da *PGA* i *PGLA* hirurški konci mogu da pruže permanentnu podršku rani do tri sedmice, dok *PGCL* hirurški konac može da pruži podršku rani najduže do petnaest dana, jer nakon tri sedmice zadržava svega 28% početne prekidne čvrstce. Pored prekidne čvrstoće, značajan uticaj na kvalitet hirurških konaca ima i čvrstoća u čvoru. U dijagramu na slici 6 prikazani su rezultati ispitivanja čvrstoće u čvoru uzoraka resorptivnih hirurških konaca i standardima propisane minimalno dozvoljene čvrstoće u čvoru za pojedine vrste hirurških konaca.

SLIKA 6. UPOREDNI PRIKAZ DOBIJENIH REZULTATA PREKIDNIH ČVRSTOĆA U ČVORU ZA UZORKE RESORPTIVNIH HIRUŠKIH KONACA I MINIMALNO DOZVOLJENE PREKIDNE ČVRSTOĆE U ČVORU

5 Zaključak

Idealan hirurški konac je materijal koji treba da je netoksičan, sterilan, nereaktivan ili slaboreaktivan za tkivo, da ima dobra mehanička svojstva i da je ekonomičan. Uprkos pojavi novih materijala i stalnom poboljšanju svojstava, idealan hirurški konac ne postoji. Razvijanjem i usavršavanje hirurških tehnika, pred hirurške konce se postavlja sve više zahteva da bi ispunili standardima postavljene uslove kvaliteta. U radu je obuhvaćeno sedam različitih tipova neresorptivnih hirurških konaca: tri multifilamentna i četiri monofilamentna; šest različitih resorptivnih hirurških konaca: četiri multifilamentna i dva monofilamentna. Dobijeni komparativni podaci su značajni za primenu hirurških konaca. Ustanovljeno je da svi uzorci ispitivani u ovom radu imaju veoma dobra mehanička svojstva. Prekidna čvrstoća, prekidno izdruženje i čvrstoća u čvoru su u skladu sa standardima propisanim uslovima, pa prema tome, uzorci hirurških konaca ispitivani u ovom radu odgovaraju propisanom kvalitetu za kliničku upotrebu.

6 Popis literature

- Annabi, N., Tamayol, A., Shin, S. R., Ghaemmaghami, A. M., Peppas, N. A., & Khademhosseini, A. (2014). Surgical materials: current challenges and nano-enabled solutions. *Nano today*, 9(5), 574–589.
- Capperauld, I. (1989). Suture materials: a review. *Clinical Materials*, 4(1), 3–12.
- Dattilo Jr, P. P., King, M. W., Cassill, N. L., & Leung, J. C. (2002). Medical textiles: application of an absorbable barbed bi-directional surgical suture. *Journal of Textile and Apparel, Technology and Management*, 2(2), 1–5.
- Horrocks, A. R., & Anand, S. C. (Eds.). (2000). *Handbook of technical textiles*. Elsevier, 407–423.
- Jovanović, R. S. (1988). *Nauka o vlaknima i tehnologija vlakana: Osnovi nauke o vlaknima*. Građevinska knjiga.
- Mirković, S., & Đurđević-Mirković, T. (2011). Uticaj hirurškog šavnog materijala na pojavu mehaničkih oštećenja sluzokože usne duplje. *Medicinski pregled*, 64, (3-4), 157–160.
- Mirković, S., Đurđević-Mirković, T., Bajkin, B., & Šarčev, I. (2010). Choice of surgical suture material used in oral cavity: Clinical study. *Medicinski pregled*, 63(7-8), 497–501.
- Mirković, S., Selaković, S., Šarčev, I., & Bajkin, B. (2010). Influence of surgical sutures on wound healing. *Medicinski pregled*, 63(1-2), 7–14.
- Paunović, M. (2013). *Uticaj primenjene hirurške tehnike i vrste šavnog materijala na nastanak dehiscencije laparatomije* (Doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Medicinski fakultet).
- Ristić, M. (2000). *Vlakna: struktura, svojstva, tehnologija*. Tehnološki fakultet, 110–125.
- Slatter, D. H. (Ed.). (2003). *Textbook of small animal surgery* (Vol. 1). Elsevier Health Sciences, 235–245.
- Suzuki, S., & Ikada, Y. (2011). *Biomaterials for surgical operation*. Springer Science & Business Media.
- Wnek, G. E., & Bowlin, G. L. (Eds.). (2008). *Encyclopedia of Biomaterials and Biomedical Engineering*, (Online Version). CRC Press.

NEZAKONITO IZBJEGAVANJE PLAĆANJA POREZA

ILLEGAL TAX AVOIDANCE

Suzana Ubiparipović

Pravni fakultet, Slobomir P Univerzitet⁸

Danijela Despotović

Pravni fakultet, Slobomir P Univerzitet⁹

Sažetak

Radi zadovoljenja opštih potreba poreskih obveznika od strane države, potrebno je građani uredno izvršavaju svoje obaveze u pogledu plaćanja poreza, doprinosa i drugih davanja. Ukoliko se koriste nezakoniti načini izbjegavanja ovih obaveza, država takva ponašanja inkriminiše kao prekršaj ili krivična djela. U prvom dijelu rada analiziraćemo oblike ispoljavanja izbjegavanja plaćanja poreza, utaju poreza i krijumčarenje u pravu Bosne i Hercegovine, ukazujući na kritički osvrt datih rješenja, dok u drugom dijelu rada analiziramo izbjegavanja plaćanja poreza u uporednim zakonodavstvima, Republici Srbiji i Republici Hrvatskoj, ukazujući na sličnosti i razlike između ovih zakonodavstva.

Ključne riječi: porez, izbjegavanje plaćanja, utaja, kontrabanda

Summary

Fiscal system of a state would function efficiently if citizens paid their taxes, contributions and other charges. If one uses illegal means to avoid these obligations, the state defines it as a criminal offence or offence. In the first part of the paper we analyze the forms of tax avoidance, tax evasion and smuggling in the law of Bosnia and Herzegovina, pointing to a critical review of the given solutions, while in the second part of the paper we analyze tax avoidance in comparable legislations, the Republic of Serbia and Croatia, pointing out the similarities and the differences between these laws.

Keywords: tax, tax avoidance, tax evasion, contraband.

⁸ Svetog Save br.1.74101 Doboj, Republika Srpska, tel: 0038765969216; fax: 0038753209622, email: suzanamalesic@gmail.com

⁹ Svetog Save br.1.74101 Doboj, Republika Srpska, tel: 0038765969216; fax: 0038753209622, email: danijelamnikolic@gmail.com

1 Uvod

Riječ „evazija“ potiče od latinske riječi „evaddere“, što znači bježanje odnosno izbjegavanje. U poreskoj terminologiji ovim pojmom označavaju se različiti načini izbjegavanja plaćanja poreza (Kulić, 1999, str. 153). Od izuzetnog značaja za svaku državu jeste ubiranje poreza koji služe za pokrivanje njenih rashoda, odnosno za obezbjeđivanje potreba države. Oporezivanjem se oduzima jedan dio dohotka poreskih obveznika čime se utiče na njihovu ekonomsku snagu. Stoga, poreski obveznici porez doživljavaju kao trošak koji pogoršava njihovu materijalnu situaciju jer plaćanje poreza neposredno utiče na smanjivanje njihove ekonomске snage i kupovne moći. Samim tim se može očekivati od poreskih obveznika da izbjegnu plaćanje poreza ili da ga umanje. Povećanje poreskog opterećenja dovodi do povećanja poreskih prihoda, ali i do kontraefekta-otpora plaćanju poreza. Naime, plaćanje javnih prihoda predstavlja društvenu obavezu, što znači da obveznik koji izbjegava da ih plati, ne ispunjava svoju obavezu, iako ima koristi od države. Složenost fenomena izbjegavanja plaćanja poreza se ogleda u tome što ga je teško definisati zbog raznovrsnosti načina izbjegavanja plaćanja poreza. Izbjegavanje plaćanja poreza postoji kada porez nije plaćen, a pri tome se ne prenese teret plaćanja na drugo lice, a oštećen je finansijski interes države, a da je porez prevalezen bila bi oštećena lica na koja je prebačen poreski teret, a ne država iz razloga što je ona porez naplatila (Lončarević, 1991, str.154.). Dakle, izbegavanje plaćanja poreza predstavlja skup aktivnosti koje poreski obveznici preduzimaju kako bi izbjegli ili umanjili svoje poreske obaveze. Pri tome, mogu da krše zakonske propise, ali to mogu biti i aktivnosti kojima se ne krše zakonski propisi (Raičević, 2013, str. 43.) Naime, izbjegavanje plaćanja poreza predstavlja postupke poreskih obveznika koje se odnose za smanjenje poreskog duga i ovo izbjegavanje može biti zakonito i nezakonito. Nezakonito izbjegavanje plaćanja poreza države inkriminišu kao prekršaj, privredni prestup ili krivično djelo. U pogledu krivičnih djela, o kojima će najviše biti riječi, bitno je istaći da su ona sastavni dio svih savremenih krivičnopopravnih sistema koji kroz propisivanje krivične odgovornosti i krivičnih sankcija za učinioce protivpravnih ponašanja pokušavaju da zaštite najznačajnija društvena dobra i vrijednosti od ponašanja koja ih povređuju ili ugrožavaju. Na to ukazuje i činjenica da se države svim raspoloživim sredstvima moraju suprotstavljati načinima i oblicima ugrožavanja njenih osnova, pri čemu sigurno fiskalni sistem predstavlja ekonomsku osnovu ili stub svake državne organizacije.

2 Pojam i pojavnii oblici ispoljavanja evazije poreza

Izbegavanje poreza (tax avoidance) podrazumjeva dopuštene zakonske korake učinjene radi smanjenja ili potpunog ukidanja poreske obaveze iskoriš-tavanjem svih manjkavosti odnosno nedorečenosti zakona. Naime, pri izbjegavanju poreza obveznik koristi mogućnosti što mu ih nudi država putem poreskih zakona, dok pri poreskoj evaziji on “ uzima zakon u svoje ruke” i određuje koji je dio poreza dužan platiti državi prema vlastitom sistemu vrednovanja pravednosti. Treba reći da u javnim finansijama izbjegavanja plaćanja poreza potпадa pod termin poreska evazija

Ubiparipović, S. i Despotović, D. (2017). Nezakonito izbjegavanje plaćanja poreza. *Analisi poslovne ekonomije*, br. 16, str. 10–20

(Raković, 2007, str. 190–195.). Sa aspekta poreskog prava, možemo govoriti o dvije vrste evazije: zakonita (dozvoljena, legalna) i nezakonita (nedozvoljena, nelegalna).

Legalno izbjegavanje plaćanja poreza se definiše kao potpuno iskorištenje svih mogućnosti smanjenja poreske obaveze što ih dopušta zakon. Ono se najčešće temelji na traganju za prazninama ili rupama u zakonu, zbog nedorečenosti, nepreglednosti i nejasnoćama poreskog sistema (Sertić, 2012. str. 41.) Naime, legalno izbjegavanje obuhvata ponašanja obveznika sračunata na umanjenje poreske sposobnosti koristeći sve zakonom dopuštene mogućnosti. Te mogućnosti su sljedeće: skriveno oslobođanje određenih obveznika poreskog tereta, na taj način što državna vlast koncipiranjem zakona ostavlja mogućnost određenim grupama obveznika da ne plate porez, te signalno dejstvo poreza, promjena mjesta boravka, promjena prebivališta u tzv. zemlje „poreskih rajeva“ itd. (Isailović, 2013. str. 93–94)

Nezakonitom izbjegavanjem poreza dolazi do kršenja poreskih propisa u većoj ili manjoj mjeri pri čemu se nanose neposredne, direktnе štete društvenoj zajednici. Isti se može se izvršiti „propuštanjem navođenja oporezivog dohotka (taxable income) ili transakcija iz poreske prijave, navođenjem viših odbitnih troškova (expenses) nego što su stvarni, propuštanjem podnošenja prijave (return), smanjenjem iznosa koji se stvarno duguje, lažnim izjavama ili prikazivanjem činjenica. Dakle, postupci obveznika kod nezakonite poreske evazije se svode ili na sam čin neplaćanja poreza, ili na propuštanje da se postupi u skladu sa zahtjevima iz poreskog upravnog odnosa, koje su poreskom dužniku nametnuti da bi se obezbjedilo da poreska obaveza bude ispunjena. Ovdje se dakle, radi o protivpravnim, nezakonitim djelatnostima koje su upravljene protiv fiskalnog sistema jedne zemlje.

U cilju zaštite poreskog sistema kojim su obuhvaćena davanja vezana za plaćanje poreza i doprinos socijalnog osiguranja, zakonodavac je izbjegavanje placanja poreza, u određenim slučajevima, propisao kao prekršaj, privredni prestup ili krivično djelo. Prvi oblik nezakonite evazije je poreska utaja, defraudacija ili utaja poreza i doprinosa odnosno izbjegavanje plaćanje poreza. Drugi oblik nezakonite evazije je krijumčarenje ili kontrabanda razne robe, proizvoda ili usluga preko granice jedne ili više država. Posebna pažnja biće posvećena ova dva oblika.

3 Nezakonita poreska evazija u pravu Bosne i Hercegovine

Kako bismo razumjeli složenu državnu strukturu nastalu Dejtonskim mirovnim sporazumom kao i funkcionisanje fiskalnog sistema BiH, potrebna je podrobnija analiza podjele nadležnosti u pogledu naplate prihoda a sve u cilju razumjevanja nezakonitog izbjegavanja poreza. Naime, Dejtonskim mirovnim sporazumom predviđeno je da u sastavu Bosne i Hercegovine ulaze dva entiteta i jedan distrikt: Federacija Bosna i Hercegovina, Republika Srpska i Brčko Distrikt. Zbog složenosti samog državnog uređenja a samim tim i fiskalnog sistema Bosne i Hercegovine, podjela nadležnosti je regulisana na specifičan način, gdje je u nadležnosti entiteta i Distrikta regulisanje direktnih poreza, koji se na različite načine regulišu u entitetima i Distriktu Brčko. Iako je indirektno oporezivanje prenijeto sa entiteta u nadležnost BiH (trebalo je da je preneseno na Ministarstvo finansija), tako da je uspostavljena Uprava za indirektno oporezivanje i Upravni odbor koji se sastoji od ministara

finansija, ipak je i dalje zadržano određeno učešće entiteta u kreiranju politike indirektnog oporezivanja (raspodjela).

Dakle, indirektni porezi su stavljeni u nadležnost BiH, a uključuju: porez na dodanu vrijednost (PDV), carine, akcize i putarine. Ovi porezi su regulisani posebnim zakonima i predstavljaju prihode države. Prema tome, fiskalni sistem u BiH je zasnovan na propisima koji se donose na različitim nivoima odlučivanja i to: 1. na nivou države BiH; 2. na nivou entiteta: FBiH i RS; 3. na nivou Distrikta Brčko; 4. na nivou Kantona u okviru Federacije BiH; 5. na nivou opština u Federaciji BiH i RS. Naime, Ustavom je propisano da su institucije Bosne i Hercegovine nadležne za carinsku politiku, finansiranje njenih institucija i međunarodnih obaveza. Federacija Bosne i Hercegovine je u obavezi da 2/3 ostvarenih prihoda uplati u budžet Bosne i Hercegovine, a Republika Srpska 1/3 ostvarenih prihoda, izuzev ukoliko drugačije ne utvrdi Skupština.

Bitno je istaći da su u Bosni Hercegovini, carine u njenoj nadležnosti, a ne njenih entiteta. Stoga su carinska krivična djela zajedno sa ostalim fiskalnim djelima propisana u grupi dela protiv privrede i jedinstva carinskog tržišta i krivičnih djela iz oblasti carina. Kada su u pitanju carinska krivična djela, zaista se radi o grupi djela iz oblasti jedinstva carinskog tržišta i krivičnim djelima iz oblasti carina, dok poreska krivična djela, s obzirom na objekt zaštite ne treba da budu svrstana u grupu krivičnih djela protiv privrede. Krivičnim zakonom Federacije Bosne i Hercegovine fiskalna krivična djela su svrstana u različitim grupama. Poreska krivična djela su propisana u grupi dela iz oblasti poreza. U Republici Srpskoj su fiskalna krivična djela propisana u okviru grupe krivičnih djela protiv privrede i platnog prometa. Ovakvo rješenje je sporno, s obzirom da se nijednim fiskalnim krivičnim djelom propisanim Krivičnim zakonom Republike Srpske ne štiti, ni privreda, ni platni promet. Objekt zaštite fiskalnih krivičnih djela jeste, pre svega, fiskalni sistem, tj. javne finansije. U Distriktu Brčko fiskalna krivična djela su propisana Krivičnim zakonom u grupi dela protiv ekonomije, što predstavlja bolje rješenje od rješenja sadržanog u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske.

Nezakonito izbjegavanje plaćanja poreza ili drugih davanja u BiH, zavisno od stepena ugrožavanja ili povredivanja društvene vrijednosti, inkriminisano je kao prekršaj, ili krivično djelo. Poreski prekršaji definisani su nizom zakona, te navodimo najčešće od njih. Prekršaji iz oblasti indirektnih poreza regulisani su Zakonom o postupku indirektnog oporezivanja (Službeni glasnik BiH, br.89/05) i to su prekršaji zbog neplaćanja duga po osnovu indirektnih poreza, prekršaj zbog nepoštovanja obaveze podnošenja prijava indirektnih poreza ili dokumenata potrebnih za vršenje razreza, prekršaj zbog nepropisnog sticanja povrata i /ili nadoknada, prekršaj zbog nepropisnog zahtjeva za povrate, nadoknade, olakšice ili fiskalne podsticaje, prekršaj zbog podnošenja netačnih podataka u prijavama indirektnih poreza i ispravama, prekršaj zbog otpora, opstrukcija, izgovora ili odbijanja prema radnjama UIO. Prekršaji iz oblasti carina, regulisani su Zakonom o carinskim prekršajima BiH (Službeni glasnik BiH, br. 88/05.).

Na ovom mjestu, posebna pažnja biće posvećena fiskalnim odnosno poreskim krivičnim djelima. Naime, fiskalna krivična djela su propisana Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine, kao i Krivičnim zakonima njenih entiteta i distrikta.

Nezakonito izbjegavanje plaćanja poreza, inkriminisano kao poreska krivična djela predviđena Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine u okviru glave osamnaest, u grupi krivičnih dela protiv privrede i jedinstva tržišta i krivičnih dela iz oblasti carina su: poreska utaja ili prevara (član 210. KZ BiH) i 2) nedozvoljen promet akciznih proizvoda (član 210a. KZ BiH); 3) nezakonito uskladištenje (član 210b. KZ BiH) i 4) neplaćanje poreza (član 211. KZ BiH).

U Republici Srpskoj fiskalna krivična dela su propisana u Krivičnom zakonu, u grupi krivičnih dela protiv privrede i platnog prometa. Ovim Zakonom propisana su sljedeća krivična djela: utaja poreza i doprinosa (član 287.), lažna poreska isprava (član 288.), podnošenje lažne poreske prijave (član 289.), sprečavanje poreskog službenika u obavljanju službene dužnosti (član 290.), napad na poreskog službenika u obavljanju službene dužnosti (član 291.) i nepravilno izdvajanje sredstava pravnog lica (član 292.). Krivičnim zakonom Republike Srpske propisana su ista krivična dela, kao i Krivičnim zakonom Federacije Bosne i Hercegovina. U Distriktu Brčko Bosne i Hercegovine Krivičnim zakonom, u grupi krivičnih dela protiv ekonomije propisana su sljedeća poreska krivična dela: poreska utaja (član 267.), neplaćanje poreza (član 272a.), lažna poreska isprava (član 268.), nepravilno izdvajanje sredstava pravnih lica (član 269.), podnošenje lažne poreske prijave (član 270.), sprečavanje poreskog službenika u obavljanju službene radnje (član 271.) i napad na poreskog službenika u obavljanju službene dužnosti (član 272.).

Naime, u krivičnom pravu Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, Sarajevo, broj 3/2003), poreska utaja ili prevara (ili utaja poreza i doprinosa u KZ RS) predstavlja osnovno fiskalno krivično djelo, stoga će biti posebno objašnjeno. Ovo krivično djelo sastoji se u nedavanju traženih podataka ili davanju lažnih podataka o svom stečenom oporezivom prihodu ili o drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje obaveze plaćanja poreza ili doprinosa zdravstvenog ili penzijskog osiguranja, propisanih u Republici Srpskoj, pod uslovom da iznos obaveze čije se plaćanje izbjegava prelazi 10.000 KM. Nedavanje traženih podataka predstavlja radnju krivičnog djela utaje poreza ili doprinosa samo ako u slučaju kada postoji obaveza na davanje takvih podataka. Naime, da bi postojalo krivično djelo utaje poreza ili doprinosa, kao što je rečeno, potrebno je da se radi o zakonito stečenim prihodima, o kojima se daju lažni podaci radi izbjegavanja plaćanja poreza (Presuda Vrhovnog suda Srbije, Kzn. 283/07). Način na koji se ostvaruje utaja poreza, najbolje objašnjava Isailović, navodeći primjere radnji kao što su lažno vodenje knjiga, npr. u vodenju knjigovodstva, povećavanjem profesionalnih troškova, prezentiranjem lažnih faktura ili kada se dužna obaveza prijavljivanja prihoda ne vrši ili se prijavljivanje vrši u mnogo manjoj mjeri nego što je ostvaren dohodak itd. (Isailović, 2015. str. 95–96). Izvršilac ovog krivičnog djela mora da postupa sa određenim subjektivnim elementom a to je namjera da u potpunosti ili djelimično on sam ili neko drugo lice izbjegne plaćanje poreza ili nekog drugog davanja. Za osnovni oblik djela zakonodavac je propisao novčanu kaznu ili kaznu zatvora do tri godine. Pored osnovnog oblika krivičnog djela utaje poreza ili doprinosa zakonodavac je propisao i dva teža oblika. Teži oblici krivičnog djela utaje poreza ili doprinosa postoje ukoliko iznos obaveze čije se plaćanje izbjegava prelazi 50.000 KM odnosno 150.000 KM. Visina izbjegnute poreske ili druge obaveze predstavlja kvalifikatornu

okolnost. Za prvi teži oblik zakonodavac je propisao kaznu zatvora od jedne do deset godina, za drugi od tri do petnaest godina.

Drugi oblik nezakonite evazije jest krijumčarenje koje se svrstava u carinska krivična djela koja su propisana u glavi osamnaest, u grupi krivičnih dela protiv privrede i jedinstva tržišta i krivičnih dela iz oblasti carina Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine. Riječ je o sljedećim krivičnim djelima: 1) krijumčarenje (član 214. KZ BiH); 2) organizovanje grupe ljudi ili udruženja za krijumčarenje ili rasturanje neocarinjene robe (član 215. KZ BiH) i 3) carinska prevara (član 216. KZ BiH).

Krijumčarenje robe je postupak kada se vrši proizvodnja i distribucija onih proizvoda koji su zakonom zabranjeni (Raković, 2007, str. 195-196). Ovakav postupak je zakonodavac inkriminisaо kao krivično djelo članom 214. KZ BIH. Djelo se čini prenošenjem robe preko carinske linije veće vrijednosti, izbjegavajući mjere carinske kontrole, ili bavljenje prenošenjem robe preko carinske linije izbjegavajući mjere carinske kontrole. Radnja izvršenja je alternativno određena i može se sastojati u prenošenju robe veće vrijednosti preko carinske linije izbjegavajući mjere carinske kontrole ili u bavljenju prenošenjem robe preko carinske linije izbjegavajući mjere carinske kontrole. Šta se podrazumjeva pod „robom veće vrijednosti“, utvrđuje su u sudskoj praksi u svakom konkretnom slučaju. Za oblik zakonodavac je propisao novčanu kaznu ili kaznu zatvora do tri godine. Teži oblik djela postoji kada se bez odgovarajućeg odobrenja, izbjegavajući mjere carinske kontrole, preko carinske linije prenese roba čiji je uvoz ili izvoz zabranjen, ograničen ili zahtijeva posebno odobrenje ili dozvolu nadležnog organa. Za ovaj oblik propisan je zatvor od šest mjeseci do pet godina. Najteži oblik ovog krivičnog djela postoji ako su izvršenjem prethodnih oblika djela preko carinske linije preneseni predmeti, roba ili supstance koji su opasni po život ili zdravlje ljudi ili predstavljaju opasnost za javnu sigurnost ili su ta djela učinjena upotreboru oružja, sile ili prijetnje. Propisana kazna za ovaj oblik djela je zatvor od jedne do deset godina.

Sa stanovišta oporezivanja, bitno je istaći da krijumčarenje nije samo izbjegavanje plaćanja propisanih carina i drugih carinskih davanja (dažbina) pri uvozu, izvozu ili eventualno tranzitu robe, nego i izbjegavanje plaćanja posrednih poreza unutar državnih granica, prije svega PDV-a. Budući da se krijumčarenje javlja kod posrednih poreza a utaja kod neporednih poreza, u poreskoj literaturi nalazimo i drugačija misljenja. Naime, brojni autori poresku utaju vezuju za posredne poreze kao što je PDV. Tako, Karličić smatra da modalitet poreske utaje PDVa (posrednog poreza) vezan je i za pravo na povraćaj ili odbitak prethodnog poreza na dodatu vrijednost. Jedan takav primjer poznat je kao „ringišil prevara“ koja podrazumjeva uvezenu robu odnekud gdje nema PDV-a pa je roba prodata sa PDV, gdje se PDV prikuplja ali se nikad ne predaje Ministarstvu finansija (Karličić, 2015).

Iz navedenog se može zaključiti da složena politička struktura i raspodjela nadležnosti na različitim nivoima, odrazila i na krivično zakonodavstvo. Naime, krivična djela iz oblasti poreza odnosno poreska krivična djela nisu inkriminisana na jedinstven način. Pojedina djela nisu regulisana krivičnim zakonima entiteta. Takođe, pokušaj prilogodavanja karakterističnoj strukturi vlasti rezultirao je izgradnjom i specifičnog fiskalnog sistema.

4 Nezakonita poreska evazija u uporednom zakonodavstvu

Nezakonito izbjegavanje placanja poreza i drugih davanja, zakonodavci zemalja u regionu sankcionišu kao krivicno djelo, privredni prestup ili prekršaj. Poreski prekršaji u Republici Hrvatskoj regulisani su Općim poreznim zakonom (Narodne novine, br. 147/08), kao i drugim posebnim zakonima. Ovaj zakon razlikuje lakše i teže poreske prekršaje. Prekršaji iz oblasti carina, regulisana su Zakonom o provedbi carinskog nadzora zakonodavstva Evropske unije (Narodne novine, br. 40/16). Krivična djela protiv fiskalnog sistema u Republici Hrvatskoj predviđena su u glavi dvadeset četiri Kaznenog zakona, u okviru grupe krivičnih djela protiv gospodarstva. Grupni objekt zaštite ovih djela nije samo privreda, već cijelokupna ekonomija, uključujući i fiskalni sistem. S obzirom na ovu činjenicu može se zaključiti da je Kaznenim zakonom Hrvatske izdvojena posebna grupa krivičnih djela kojima se štiti ekonomija. U okviru ove glave predviđena su, kako krivična djela kojima se štiti poreski i carinski sistem, tako i krivična djela kojima se štiti budžetski sistem. Kaznenim zakonom Republike Hrvatske predviđena su sljedeća krivična djela protiv poreskog i carinskog sistema: 1) utaja poreza ili carine (član 256. KZ) i 2) izbegavanje carinskog nadzora (član 257. KZ).

Kazneni zakon Republike Hrvatske (Urednički prečišćeni tekst Narodne novine, br. 125/11) u članu 256. predviđa samostalno krivično djelo pod nazivom „utaja poreza ili carina“. Djelo se sastoji u davanju netačnih ili nepotpunih podataka o dohocima, predmetima ili drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje iznosa poreza ili carina ili ko ima za cilj u slučaju obavezne prijave ne prijavi prihod, predmet ili druge činjenice koje su od uticaja na utvrđivanje poreske ili carinske obaveze, pa zbog toga dođe do smanjenja ili neutvrđivanja poreske ili carinske obaveze u iznosu koji prelazi dvadeset hiljada kuna. Predviđena kazna je zatvor od šest mjeseci do pet godina. Istom kaznom kazniće se i ko poresku olakšicu ili carinsku povlašticu u iznosu većem od dvadeset hiljada kuna, koristi protivno uslovima pod kojima ju je dobio.

Nadalje, ako je izvršenjem krivičnog djela iz prvog stava došlo do smanjenja ili neutvrđivanja poreske obaveze velikih razmjera, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina. Odredbe iz prethodno navedenih stavova primjeniče se i na izvršioca koji u njima opisanim radnjama umanjio sredstva Evropske unije. Interesantno rješenje jeste što u samom nazivu djelu zakonodavac navodi i utaju carinu, za razliku od drugih uporednih zakonodavstava koji inkriminisu utaju porezu i doprinosa ili samo poresku utaju. Specifičnost ovog rješenja jeste i odsustvo novčane kazne. U većini pravnih sistema za ovo krivično djelo propisana je novčana kazna u relativno visokom iznosu. Pored krivičnog zakona, opštim poreznim zakonom, propisuje se odgovornost utajivača poreza i pomagača za umanjenje ili ne iskazivanje poreske obaveze, jamstvom za taj manje plaćeni ili utajeni porez i pripadajuće kamate.

Članom 257. u istoj glavi predviđeno je djelo pod nazivom „Izbegavanje carinskog nadzora“ koje se sastoji u prenosu robe preko granice čija je proizvodnja ili promet organičeni ili zabranjeni, ako time nije izvršeno neko drugo djelo za koga je propisana teža kazna. Predviđena kazna je zatvor od šest mjeseci do pet godina. Takva roba će se oduzeti. S obzirom na radnju izvršenja ovog krivičnog djela, ovo

Ubiparipović, S. i Despotović, D. (2017). Nezakonito izbjegavanje plaćanja poreza. *Anal poslovne ekonomije*, br. 16, str. 10–20

djelo odgovara propisanoj radnji izvršenja krivičnog djela „krijumčarenja“ shodno krivičnom zakonodavstvu BiH.

U pravnom sistemu Republike Srbije, javlja se sprecifična situacija gdje su poreska krivična djela regulisana krivičnim i poreskim zakonima. Pored ovoga, Zakonom o poreskom postupku i poreskoj administraciji (Sl. Glasnik RS, br. 80/2002.) u okviru druge glave definisan je i pojam poreskih prekršaja. U skladu sa tom odredbom poreski prekršaji su prekršaji odredaba sadržanih u poreskim zakonima i prekršaji odredaba sadržanih isključivo u Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji. Prekršaji iz oblasti poreza regulisani su i Zakonom o porezu na dohodak građana, Zakon o PDV, Zakonom o porezu na dobit preduzeća, Zakonom o akcizama, itd. Zakonom o poreskom postupku i poreskoj administraciji propisane su novčane sankcije za poreske prekršaje koji su grupisani na sljedeći način: opšti poreski prekršaji pravnih lica i preduzetnika; posebni poreski prekršaji; poreski prekršaji poreskih posrednika i drugih poreskih dužnika; prekršaji u oblasti mjenjačkih poslova; prekršaji u oblasti igara na sreću i prekršaji odgovornih lica u Poreskoj upravi.

Poreska krivična djela su sasvim neopravdano još uvijek propisana u glavi dvadeset dva, u grupi krivičnih dela protiv privrede, iako se njima ugrožava, pre svega, fiskalni sistem zemlje (državna blagajna i imovina.) Stoga bi cijelishodnije rješenje bilo da sva poreska krivična dela budu predviđena u jednom propisu, u grupi krivičnih djela protiv fiskalnog sistema. Krivična djela koja su propisana Krivičnim zakonikom jesu poreska utaja (član 229.), neuplaćivanje poreza po odbitku (član 229a) i onemogućavanje vršenja kontrole (član 241. KZ).

Osnovno fiskalno krivično djelo, krivično djelo poreske utaje propisano je članom 229. Osnovni oblik djela vrši onaj ko u namjeri da potpuno ili djelimično izbjegne plaćanje poreza, doprinosa ili drugih propisanih dažbina, daje lažne podatke o zakonito stečenim prihodima (Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Kž.14/11 od 10.06.2011. godine), o predmetima ili drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje ovakvih obaveza ili ko u istoj namjeri, u slučaju obavezne prijave, ne prijavi zakonito stečen prihod, odnosno predmete ili druge činjenice koje su od uticaja na utvrđivanje ovakvih obaveza ili ko u istoj namjeri na drugi način prikriva podatke koje se odnose na utvrđivanje navedenih obaveza, a iznos obaveze čije se plaćanje izbjegava prelazi 150.000 dinara. U pogledu subjektivnog elementa, potrebno je pored umisljaja, postojanje i namjere da se izbjegne potpuno ili djelimično placanje poreza. Propisane su kazna zatvora u rasponu od šest mjeseci do 5 godina i novčana kazna. Teži oblik djela postoji ako iznos obaveze čije se plaćanje izbjegavanja prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara, za koji je propisana kazna zatvora od 1 do 8 godina i novčana kazna. Najteži oblik djela je izbjegavanje plaćanja iznosa preko sedam miliona i petsto hiljada dinara, za koju je shodno tome zakonodavac i propisao najtežu kaznu i to zatvor od 2 do 10 godina i novčanu kaznu.

Zakonom o poreskom postupku i poreskoj administraciji Republike Srbije propisana su sljedeća krivična djela iz oblasti poreza: 1) neosnovano iskazivanje iznosa za povraćaj poreza i poreski kredit (član 173a.); 2) ugrožavanje naplate poreza i poreske kontrole (član 175.); 3) nedozvoljen promet akciznih proizvoda (član 176.) i 4) nedozvoljeno skladištenje robe (član 176a.).

U pogledu carinskih krivičnih djela, krivičnim zakonikom Republike Srbije propisano je samo jedno carinsko krivično delo. To je krivično delo krijumčarenje. Djelo je propisano članom 230. KZ Srbije i sastoji se u sankcionisanju onoga ko se bavi prenošenjem robe preko carinske linije izbjegavajući mjere carinskog nadzora ili ko izbjegavajući mjere carinskog nadzora prenese robu preko carinske linije naoružan, u grupi ili uz upotrebu sile ili pretnje. Za ovaj oblik zaprećena je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina i novčana kazna. Teži oblik djela postoji ko se bavi prodajom, rasturanjem ili prikrivanjem neocarinjene robe ili organizuje mrežu prepodavaca ili posrednika za rasturanje takve robe. Propisana je kazna zatvora od jedne do osam godina i novčana kazna. Stavom tri predviđeno je da će se takva roba oduzeti, a stavom četiri da će se prevozno ili drugo sredstvo čija su tajna ili skrovita mjesta iskorišćena za prenos robe koja je predmet djela iz stava 1. ovog člana ili koje je namjenjeno za izvršenje tih krivičnih djela oduzeti, ako je vlasnik ili korisnik vozila to znao ili je mogao i bio dužan da zna i ako vrijednost robe koja je predmet krivičnog djela prelazi jednu trećinu vrijednosti tog sredstva u vrijeme izvršenja krivičnog djela. U odnosu na naše krivično zakonodavstvo, zakonodavac u Srbiji predviđa kvalifikatornu okolnost „organizovanje mreže prepodavaca ili posrednika za rasturanje takve robe. Ovakvu odredbu ne poznaje naše krivično zakonodavstvo.

5 Zaključak

Imajući u vidu krivičnopravnu zaštitu koja se pruža fiskalnim prihodima inkriminisanjem krivičnih djela iz ove oblasti, može se reći da je ova zaštita djelimična te su nužne izmjene zakonske regulative u smislu preciziranja zakonskih obilježja krivičnih djela iz ove oblasti., prije sve proširenje kruga lica koji se smatraju izvrsiocem utaje poreza. U pogledu pozitivnog prava Bosne i Hercegovine, došli smo do spoznaje da iako bi krivična djela trebalo da budu svrstana u određenu grupu na osnovu pretežnosti objekta zaštite, čini se da zakonodavac Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, ovaj kriterijum nije imao na umu. Međutim, ukoliko se uzme u obzir da su navedene zemlje dugo bile članice Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, a u kojoj je država bila dominantan subjekt privredne aktivnosti čini se da je rješenje koje postoji u krivičnom zakonodavstvu u vezi sa grupisanjem fiskalnih djela, zapravo, posljedica prošlosti. Utaju poreza (utaja poreza ili carina, poresku utaju) kao osnovno fiskalno djelo poznaju sva uporedna zakodavstva. Specifična situacija postoji u pravu Republike Srbije, gdje je nezakonito izbjegavanje plaćanja poreza predviđeno Krivičnim zakonikom i Zakonom o poreskom postupku i poreskoj administraciji, što dovodi do pravne nesigurnosti, te smatramo da su potrebne izmjene u smislu da se u Krivični zakonik uvrste krivična djela protiv fiskalnog sistema gdje bi na ovaj način sva poreska krivična djela bila svrstana prema zaštitnom objektu na jednom mjestu. Uočene sličnosti i razlike između navedenih zakonodavstva mogu biti dobar pokazatelj smjera borbe protiv nezakonitog izbjegavanja placanja poreza, kao i pravca reformi u smislu izmjena propisanih inkriminacija, u cilju smanjenja izvršenih krivičnih djela. Sadašnje stanje u pogledu otkrivanja ovog oblika kriminaliteta je nezadovoljavajuće. U cilju smanjenja nezakonite poreske evazije odnosno prije svega

Ubiparipović, S. i Despotović, D. (2017). Nezakonito izbjegavanje plaćanja poreza. *Analisi poslovne ekonomije*, br. 16, str. 10–20

poreskih (fiskalnih) krivičnih djela, smatramo da je potrebno preduzimanje kako preventivnih tako i represivnih mjera. U pogledu preventivnih mjera, da bi se efikasno sprovodila poreska politika i da bi egzistirao efikasan poreski sistem potrebno je da postoji organizovana poreska služba, kontrola naplate poreza, adekvatno opremanje carinskih i poreskih organa za otkrivanje i spečavanje zloupotreba, saradnja i bolja povezanost državnih organa kao i pooštravanje propisanih kazni.

U cilju sprečavanja evazije poreza, država ima na raspolaganju i represivne mjere koje se odnose na vođenje prekršajnog postupka i podnošenje krivičnih prijava protiv poreskih obveznika koji izbjegavaju plaćanje poreza. Smatramo da je u odnosu na represivne mjere nužna dosljedna primjena propisanih kazni. Pri otkrivanju krijumčarenja bitno je otkrivanje njihovih organizatora, krijumčarskih centara, kao i kanala i punktova gdje se prihvata i distribuira krijumčarena roba. Svakako treba imati na umu i voditi računa o jačanju poreskog morala, kao i o pretjeranom opterećenju poreskih obveznika kao uzrocima koji vode ka nezakonitom izbjegavanju plaćanja poreza.

6 Popis literature

- Isailović, Z. (2013). *Javne finansije i finansijsko pravo*, Kosovska Mitrovica; Pravni fakultet Univerziteta u Prištini.
- Isailović, Z. (2015). *Javne finansije i finansijsko pravo*, Kosovska Mitrovica; Pravni fakultet Univerziteta u Prištini.
- Kariličić, M. (2015). *Osvrt na krivično delo poreska utaja*, preuzeto sa sajta 18.07.2016 <http://www.karlicic.rs/osvrt-na-krivicno-delo-poreska-utaja.html>.
- Kulić, M. (1999). *Poreska utaja i krijumčarenje*. Beograd: Megatrend Univerzitet.
- Krivični zakon BiH, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, Sarajevo, broj 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 32/2007 и 8/2010.
- Kazneni zakon Republike Hrvatske, Urednički prečišćeni tekst Narodne novine, br. 125/11, 144/12, 56/15
- Lončarević, J. (1991). *Institucije javnih finansija*. Beograd: Službeni list SFRJ.
- Opći porezni zakon, Narodne novine, br. 147/08, 18/11, 78/12, 136/12, 73/13, 26/15, 44/16
- Raičević, S. (2013). Izbjegavanje plaćanja poreza, privredni kriminal i korupcija, Kragujevac, doktorska disertacija.
- Raković, M. (2007). *Finansije i finansijsko pravo*. Banja Luka: Pravni fakultet Banja Luka.
- Sertić , A. (2012). Poreske oaze: međunarodno izbjegavanje plaćanje poreza i poreska evazija. *Porezni vjesnik*, br.5, 40–47.
- Zakon o postupku indirektnih poreza, Službeni glasnik BiH, br.89/05, 100/13.
- Zakon o carinskim prekršajima, Službeni glasnik BiH, br. 88/05
- Zakonom o provedbi carinskog nadzora zakonodavstva Evropske unije (Narodne novine, br. 40/16).
- Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji Republike Srbije (Sl. Glasnik RS, br. 80/2002, 84/2002-ispr., 23/2003, ispr., 70/2003, 55/2004, 61/2005, 85/2005- dr. Zakon, 62/2006-dr. Zakon, 63/2006-ispr. Drugog zakona, 61/2007, 20/2009, 72/2009-dr. Zakon, 53/2010, 101/2011,2/2012-ispr.,93/2012,47/2013,108/2013, 68/2014,105/2014,91/2015, autentično tumačenje, 112/2015 i 15/2016).

ПОЛОЖАЈ БРЧКО ДИСТРИКТА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ И ЊЕГОВЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

BRCKO DISTRICT OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND ITS CHARACTERISTICS

Жељко Тодоровић¹⁰

Висока пословно техничка школа Добој

Сажетак

По проглашењу Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине (4. марта 1999. године) усложњена је њена државна структура и отворена је дилема још увијек присутна у правној науци, шта је Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине: јединица локалне самоуправе, трећи ентитет у Босни и Херцеговини или нешто треће. Такође, је отворено и питање, колико је формирање таквог Дистрикта утицало на промјену облика државног уређења Босне и Херцеговине, имајући у виду да Уставом Босне и Херцеговине, облик државног уређења није експлицитно одређен. Међу правним теоретичарима у Босни и Херцеговини, земљама у окружењу и шире постоје опречна мишљења када је у питању правна природа и положај Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине. Једни су искључиви у ставу да је Брчко Дистрикт трећи ентитет у Босни и Херцеговини, други, да је Брчко Дистрикт јединица локалне самоуправе са широким овлашћенима, док трећи заступају и нека друга становишта, поближе истакнута у самом раду. На основу проведеног истраживања и наведених разлика (карактеристика) између ентитета у Босни и Херцеговини и Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине потврђена је постављена хипотеза у раду, да је Брчко дистрикт, специфична политичко-територијална цјелина у Босни и Херцеговини, *novum* у науци уставног права и теорије државе и права, која се у потпуности не може оквалификовати као нови ентитет у Босни и Херцеговини, али је по својим обиљежјима пуно ближа федералној јединици (ентитету) него јединици локлане самоуправе.

Кључне ријечи: Дистрикт, кондоминијум, ентитет, аутономна област.

¹⁰ Српских озренских бригада 5A 74000 Добој, e-mail: zeljkot53@gmail.com

Summary

Upon proclamation of the Brčko District of Bosnia and Herzegovina (on 4 March 1999) the state structure of Bosnia and Herzegovina has become substantially more complex, which opened the dilemma that still exists in legal science circles - what is the Brčko District of Bosnia and Herzegovina: the local government unit, the third entity in Bosnia and Herzegovina, or something else. The existence of the Brčko District has opened the question of the extent to which the formation of such district influenced the change in the form and structure of state organization of Bosnia and Herzegovina, bearing in mind that through the Constitution of Bosnia and Herzegovina, the form and the structure of state organization is not explicitly defined. Among legal theorists in Bosnia and Herzegovina, neighboring countries and beyond, there are opposing views when it comes to the legal nature and status of the Brčko District of Bosnia and Herzegovina. Some of them have taken unwavering stance on this issue, considering the Brčko District as the third entity in Bosnia and Herzegovina, others, however, consider the Brčko District as the local government unit with a wide range of authorities, whereas the latest among those theorists represent another point of view, featured in detail in this paper. On the basis of the conducted research and the aforementioned differences (characteristics) between the entities in Bosnia and Herzegovina and the Brčko District of Bosnia and Herzegovina we have confirmed the hypothesis that the Brčko District is specific political and territorial entity in Bosnia and Herzegovina, *novelty* in constitutional law and theory of state and law, which can not be fully qualified as a new entity in Bosnia and Herzegovina, but is still by its characteristics much more similar to federal unit (entity) rather than to local government unit.

Keywords: District, condominium, entity, autonomous region.

1 Увод

Једна од незаобилазних тема правних теоретичара, социолога, политиколога, теоретичара из области безбиједности и др. јесте питање положаја Брчко Дистрикта у Босни и Херцеговини и његових карактеристика.

Од када је предсједавајући арбитар Арбитражног трибунала (4. марта 1999. год.) за спорни дио граничне линије између Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине у области Брчког донио коначну одлуку и цијелу територију предратне општине Брчко прогласио Дистриктом, у правој науци у Босни и Херцеговини и шире отворена је дилема, присутна и данас, шта је Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине: јединица локалне самоуправе, трећи ентитет у Босни и Херцеговини или нешто треће.

Поједини теоретичари уставног права и теорије државе и права су искључивог становишта да је Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине у ствари трећи ентитет у Босни и Херцеговини. Разлике које постоје између ентитета и Дистрикта су за њих занемарљиве.

Циљ истраживања овог рада је да се полазећи од изнесене аргументације укаже, шта је у ствари Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине, имајући у виду управо опречна мишљења правних теоретичара по овом питању и у том смислу изведе закључак.

2 Методологија истраживања

Избор метода у овом раду усклађен је с предметом, односно постављеним циљем рада, а циљ овога рада је да се истражи и дефинише правна природа и положај Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине.

У раду је постављена основна хипотеза: Прво, да је Брчко Дистрикт БиХ специфична политичко-територијална цјелина у БиХ, новум у науци уставног права и теорије државе и права, која се у потпуности не може оквалификовати као трећи ентитет у Босни и Херцеговини, али је по својим обиљежијима пуно ближа федералној јединици (ентитету), него јединици локалне самоуправе. Друго, поред разлике које постоје између ентитета и Брчко Дистрикта БиХ, фундаментална је разлика између Брчко Дистрикта и ентитета у погледу њиховог положаја у односу на федерацију. Партиципацијом ентитета у власти Федерације, потврђује се карактер ентитета као федералних јединица. У органима Федерације (уставотворној, законодавној, извршној и уставно судској власти) заступљени су ентитети. Тиме се потврђује њихов карактер као федералних јединица. Међутим, Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине није представљен у органима Федерације, а то је најважнији доказ да он није нови ентитет у државној структури Босне и Херцеговине.

Да би се потврдила напријед наведена основна хипотеза у раду су коришћене следеће методе: дијалектичка, историјска, социолошка, дедуктивна, индуктивна, компаративна, метод анализе садржаја, статистичка и неке друге стандардне методе (Лукић, 1977, str. 44–45).

3 Положај Брчко дистрикта у Босни и Херцеговини

Правни теоретичари у Републици Српској с правом су јединствени у оцјени да Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине није јединица локалне самоуправе, нити било какав кондоминијум (сувласништво), како то тврде представници међународне заједнице. Наћи било какве аргументе који би ишли у прилог тези да је Брчко дистрикт Босне и Херцеговине кондоминијум скоро је немогуће, док су неки формални аргументи, како је то јединица локалне самоуправе такође неубједљиви.

Неспорно је да се у Брчко дистрикту Босне и Херцеговине обављају и послови карактеристични за све јединице локалне самоуправе у Републици Српској и Федерацији Босне и Херцеговине, као што су: усвајање планова развоја, уређење грађевинског земљишта, доношење одлука и других општих аката из области културе, образовања, здравства, социјалне заштите итд.

Todorović, Ž. (2017). Položaj Brčko distrikta BiH i njegove karakteristike. *Analisi poslovne ekonomije*, br. 16, str. 21–31

Без обављања ових послова не може да функционише ни једна локална заједница, па ни Брчко дистрикт.

Међутим, те послове не обављају органи локалне самоуправе већ органи вишег ранга, који претежним дијелом, припадају другом и другачијем облику државног уређења (Поповић, 2007, стр. 197), па без обзира на обављање тих послова Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине се не може подвести под јединицу локалне самоуправе, јер ни једна јединица локалне самоуправе у Босни и Херцеговини нема законодавну, извршну и судску власт.

Дакле, остаје само дилема је ли Брчко дистрикт, како то тврде поједини аутори трећи ентитет у Босни и Херцеговини или нешто друго.

Тако је нпр. С. Савић одмах након доношења Коначне одлуке од стране предсједавајућег Арбитражног трибунала о спорном дијелу међуентитетске линије разграничења у области Брчког утврдила:

Да је доношењем наведене Одлуке, угрожен Устав Босне и Херцеговине, чиме је доведен у питање ентитетски субјективитет Републике Српске, те створен један нови, опет специфичан, субјективитет (ентитет) у Босни и Херцеговини – Дистрикт Брчко (Поповић, 2007, стр. 197). Истакла је само неке аргументе који оправдавају овакав њен став.

Ако ентитети на подручју Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине неће имати никаква овлашћења, што стоји у Т. 11 Одлуке предсједавајућег Трибунала, логично је закључити да ентитети на Дистрикт Брчко преносе све своје надлежности *de facto* га промовишу у нови ентитет (Поповић, 2007, стр. 76).

Дистрикт Брчко, као и ентитети у Босни и Херцеговини има свој устав – Статут, те све три државне власти: законодавну, извршну и судску (Поповић, 2007, стр. 76).

Поред тога “међународни Супервизор може закључити да међуентитетска граница у оквиру Дистрикта Брчко може престати да постоји. Уосталом “међуентитетска граница *de facto* престала (је) да постоји већ самим доношењем овакве одлуке”. Овдје је посебно значајна чињеница да Федерација Босне и Херцеговине и поред конституисања Дистрикта (новог ентитета) наставља да функционише као јединствен и територијално компактан, истина нешто мањи ентитет, што код Републике Српске није случај (Поповић, 2007, стр. 77).

Да је Брчко Дистрикт нови ентитет о томе говори и статус полиције описан у Т. 40 поменуте Одлуке, пошто су оружани органи синоним монопола физичке принуде сваке државе и њена суштинска карактеристика.

Одлуком је предвиђено да се “мора обезбедити прекид свих веза између ентитета и нове полиције Дистрикта”, као и то да “представници полиције и служби безбједности ентитета не смију улазити у Дистрикт у званичној функцији, нити полицијско особље Дистрикта може примати наређења од представника било ког ентитета или политичке стрнаке” (Поповић, 2007, стр. 77).

C. Савић наводи и бројне друге аргументе као што су: У поглављу VII – Законитост плана о Дистрикту, Т. 58, предсједавајући Трибунала истиче да сматра, да су сви аспекти овог плана у складу са Уставом Босне и Херцеговине и да не нарушавају његову примјену, што није тачно“ (Поповић, 2007, стр. 78).

Круцијално питање је како неко може бити држављанин иједног ентитета и остваривати субјективитет ове врсте у правном поретку ван ентитета чији је држављанин. Становници Брчког су држављани ентитета који у односу на њих немају никаква права, као што и они према ентитетима немају никакве обавезе (Поповић, 2007, стр. 81).

Конститутивност народа је институт који се везује за државу или пак чланицу сложене државне заједнице. Ако Брчко дистрикт није нови ентитет, већ само административно-територијална заједница, како се онда у њему конститутивност може остваривати на начин различит од оног у ентитетима, од којих се Босна и Херцеговина једино и састоји. Да ли то значи да се конститутивност остварује изврorno и ексклузивно на подручју Дистрикта. Мислим да значи. Али то истовремено значи да се ради о новом ентитету (Поповић, 2007, стр. 82).

Ако Брчко дистрикт има јединствен правни систем, “ноторна је ствар да посебан правни систем, подразумјева и посебан државно-правни субјективитет.” Те да у прилог том њеном ставу иду и одредбе о полицији, царинској служби, порезима, финансијским питањима и образовању (Поповић, 2007, стр. 82).

На крају С. Савић у прилог свог становишта да је Брчко дистрикт нови ентитет, помиње и одредбе о остваривању права гласа. Дистрикт Брчко, као и ентитети, има своја изборна правила, с тим што се од друга два ентитета разликује и по томе што у институцијама Босне и Херцеговине нема своје (посебне) представнике, већ његови становници гласају за кандидате ентитета, за Предсједништво Босне и Херцеговине и Представнички дом Босне и Херцеговине, чије су држављанство одабрали (Поповић, 2007, стр. 83).

Да је Брчко Дистрикт нови трећи ентитет у државној структури Босне и Херцеговине тврди и Благојевић (2002, стр. 182–183), наводећи зато следеће аргументе:

- Брчко дистрикт није творевина државног права, нити је уставна категорија;
- Јединице локалне самоуправе немају законодавну функцију. Оне немају ни уставотворну ни судску функцију, а не могу имати ни сопствене оружане снаге;
- Јединице локалне самоуправе су само дио територије једне чланице сложене државе из чега изводи закључак, да је Брчко дистрикт по својој правној природи нови, трећи ентитет у државној структури Босне и Херцеговине. У прилог те своје тезе, он наводи и следеће аргументе: а) Основном одредбом Статута Брчко дистрикта, Дистрикт је учињен потпуно независним у односу на Републику Српску и Федерацију Босне и Херцеговине, па је с тога неодржива тврђња да је Дистрикт јединица локалне самоуправе; б) Статутом Брчко дистрикта на посебан начин је

прописано да у овом Дистрикту неће важити прописи било ког од ентитета у Босни и Херцеговини; в) Такође је Статутом прописано да судове Брчко дистрикта чини Основни суд и Апелациони суд, а иста ствар је и са институцијом Јавног тужиоца; г) Судови Дистрикта имају надлежности да одлучују о усаглашености неких одредби закона Дистрикта са одредбама Устава и закона Босне и Херцеговине, као и да одлуче да ли нека одредба закона јесте или није у складу са Статутом, чиме су судови Дистрикта добили уставно-судске функције; д) По свом правном карактеру Статут Брчко дистрикта у суштини представља Устав дистрикта; и ђ) Брчко Дистрикт има сопствену оружану снагу (полицију) независну од полицијских снага сваког од осталих ентитета у Босни и Херцеговини;

Благојевић (2002, стр. 214), поред наведеног у својој аргументацији да је Брчко дистрикт нови ентитет у Босни и Херцеговини истиче и следеће: да Брчко Дистрикт има законодавну функцију, потпуно самосталан фискални систем, извршну власт чији је носилац градоначелник, а не Влада Дистрикта, која у суштини нема то својство, пошто нема колективног одлучивања, јер одлуке доноси градоначелник.”

Из наведених аргумента Благојевић (2002, стр. 191 и 198) извлачи основни закључак, за ког сматра да у суштини открива правну природу Брчко дистрикта, а он гласи: Брчко дистрикт је политички и правно потпуно самостална ћелија како у односу на Републику Српску, тако и на Федерацију Босне и Херцеговине. Зато и посједује статус трећег постдјетонског ентитета у Босни и Херцеговини, који заузима простор од 439,3 km² и има око 80.000 становника.

Дакле, и Савић и Благојевић, дефинишући правну природу Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, одбацили су тезу да је Брчко дистрикт јединица локалне самоуправе, истичући на основу изнесене аргументације, да је ријеч о новом, трећем ентитету у Босни и Херцеговини.

Из наведених аргумента видљиви су заједнички елементи за такав њихов став, а то је да Брчко Дистрикт као и ентитети у Босни и Херцеговини има свој Сатут (Устав), посебан правни систем, своје оружане снаге (полицију), законодавну власт, а имали су и посебну царинску службу и порески систем.

Треба напоменути да су оба аутора запазили и разлике које постоје између ентитета у Босни и Херцеговини и Брчко дистрикта, не придавајући им већи значај. М. Благојевић сматра да су то “практично неважне разлике”, да би утицале на промјену његовог става о правој природи и положају Брчко Дистрикта као новог ентитета у Босни и Херцеговини.

Било је и других правних теоретичара, посебно у Републици Српској, који су за Брчко дистрикт сматрали да је посебан ентитет у Босни и Херцеговини.

Тако је Морант (1999, стр. 37) анализирајући тзв. “Коначну одлуку” Арбитражног тригунала за спор око међуентитетске границе у области Брчког, наводећи “Збирку семантичких грешака” у тој Одлуци (укупно њих 27), а у 25. истиче: “Двадесетипета семантичка “бесмислица”, је означавање правне

природе новог Дистрикта као “кондоминијума” Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине. То је нетачно, јер према Коначној одлуци Дистрикт има исти степен самоуправности и “под-државности” као и ентитети, а не припада ентитетима него самом себи и органима Босне и Херцеговине.

4 Карактеристике (разлике) између Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине и њених ентитета

Разлике које постоје између Брчко дистрикта и друга два ентитета умањују чврстину ставова који иду у правцу тврђење, да је Брчко Дистрикт трећи ентитет у Босни и Херцеговини.

Наиме, Брчко Дистрикт, за разлику од друга два ентитета нема сопствене војне, већ само полицијске снаге. Такође, становници Дистрикта могу имати држављанство само неког од друга два ентитета, на територији Дистрикта није предвиђено да се бирају посланици у Парламентарној скупштини Босне и Херцеговине, као и представници у друге институције Босне и Херцеговине. Дистрикт нема могућност да успоставља паралелне односе са сусједним државама, нити да улази у споразуме са другим државама уз пристанак Парламентарне скупштине.

Да се не може изаћи са чврстом тврђњом да је Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине трећи ентитет у Босни и Херцеговини, указао је Поповић (2007, стр. 191), указујући на бројне битне разлике између Брчко дистрикта и ентитета у Босни и Херцеговини.

Поповић (2007, стр. 191) је указао на битне разлике које постоје између Брчко Дистрикта и ентитета, а које се огледају у следећем: Један се ентитет зове Република Српска, а други Федерација Босне и Херцеговине. Називи ентитета указују на њихов државно-правни статус (квази државно-правни статус, статус федералне јединице). Ријеч “Брчко дистрикт” указује на јединицу низек ранга од федералне јединице. Од назива ових јединица важније су друге ствари, оне које се односе на организацију, надлежност и статус ових јединица. Главне разлике у погледу организације и надележности су следеће:

- Грађани Републике Српске имају држављанство, а грађани Брчко Дистрикта немају држављанство Брчко Дистрикта. У унитарним државама постоји једно државаљство, а у федералним државама постоји држављанство федералне јединице и савезне државе. Ова разлика већ указује на то да Брчко Дистрикт није федерална јединица;
- Република Српска има предсједника Републике који Републику Српску представља и њено државно јединство изражава. Брчко Дистрикт има градоначелника, који по називу подсећа на јединицу локалне самоуправе (град). Он је истина носилац извршне власти, али нема прерогативе које посједује предсједник Републике. И овде ријечи “предсједник Републике” указује да је Република Српска федерална јединица. Са друге стране све оно што се односи на градоначелника

указује на то да је Брчко Дистрикт јединица нижег ранга од федералне јединице;

- Република Српска има бицефалну извршну власт: предсједника Републике и Владу, а Брчко дистрикт монокефалну извршну власт коју оличава градоначелник Дистрикта;
- У Републици Српској предсједник Републике обавља послове из области одбране, безбједности и односа Републике са другим државама и међународним организацијама. Градоначелник Брчко дистрикта у овим сферама или нема надлежности или му оне битно сужене;
- Предсједник Републике у Републици Српској, указом на приједлог Владе, поставља и опозива шефове представништава Републике Српске у иностранству и предлаже амбасадоре и друге међународне представнике Босне и Херцеговине и Републике Српске. Градоначелник послове ове и овакве природе не врши;
- Предсједник Републике у Републици Српској одобрава ограничenu употребу јединица Војске Републике Српске, како би се пружила помоћ цивилним властима у реаговању на природне катастрофе и несреће у складу са Законом о одбрани Босне и Херцеговине. Градоначелник Брчко дистрикта је без овакве надлежности;
- Република Српска има своју војску која је дио оружаних снага Босне и Херцеговине. Брчко Дистрикт нема војску. То што Брчко Дистрикт има полицију то га не изјадначава са ентитетима. У многим земљама свијета постоје локалне полиције. Главни дио монопола физичке сile је војска, а не полиција.

Поред ових разлика постоје фундаменталне разлике између Брчко Дистрикта и ентитета у погледу њиховог положаја у односу на федерацију. Партиципацијом ентитета у власти Федерације, потврђује се карактер ентитета као федералних јединица. У органима Федерације (уставотворној, законодавној, извршној и уставно судској власти) заступљени су ентитети. Тиме се потврђује њихов карактер као федералних јединица. Међутим, Брчко Дистрикт није представљен у органима Федерације. А то је најважнији доказ да он није нови ентитет у државној структури Босне и Херцеговине (Поповић, 2007, стр. 206-207).

Поповић (2007, стр. 215) тврди да је Брчко Дистрикт политичко-територијална аутономна јединица (град) Босне и Херцеговине са високим степеном самосталности. Много је ближи федералној јединици (ентитету), него јединици локалне самоуправе. Брчко Дистрикт није настао актима унутрашњег права Босне и Херцеговине, већ октроисаним одлукама представника међународне заједнице са циљем пресијецања Републике Српске на два дијела. Сила аргумената, како тврди М. Поповић која је била на српској страни није помогла, превагнуо је аргумент сile над правом и правдом.

У образложењу своје тврђење да је Брчко дистрикт територијална аутономна јединица (град) Босне и Херцеговине Поповић (2007, стр. 209-211) истиче “све тешкоће у одређењу појма територијалне аутономије, јер је то облик који се по степену овлашћења налази између јединица локалне самоуправе и федералне

јединице (у Федерацији), а те облике који се налазе у средини између друга два облика је најтеже одредити. Напомиње да је “прва територијална аутономија настала тек 1920. године у Сјеверној Ирској, те да данас има петнаестак земаља у којима постоји овај облик државног уређења, због чега теоријско правна мисао није обратила довољно пажње на овај облик територијалне децентрализације.

Многи истакнути правни теоретичари образлагали су појам територијалне аутономије (Марковић (2005); Лукић (1976); Јовановић (2003)), али је у томе, тврди Поповић, најдаље отишао један од најталентованијих српских теоретичара права Ђорђе Тасић.

Тасић је дао једну сасвим прецизну формулу аутономије која се може сматрати до данас као владајућа. По њој “аутономије има кад једна област има право да доноси законе, односно прописе са законском снагом о свим питањима која су јој остављена у надлежност, а да није потребно да су претходно донијети од стране државе закони о истим предметима”. Тасић је навео и три главна обиљежја федералне јединице по којима се она разликује од територијалних аутономија и то:

- Федерална јединица доноси “не само законе него и устав”. То значи да се федерална јединица може уредити по својој вољи (тзв. право самоорганизације);
- Још је важније ако је то право засновано на уставу, тако да се може ограничiti или одузeti само ревизијом устава;
- Али још важније ће бити ако посебне државе учествују у доношењу одлука савезне државе, а нарочито у примјени устава.

Упоређујући стварно стање Брчко Дистрикта с Тасићевим обиљежјима федералне јединице М. Поповић изводи закључак да Брчко Дистрикт није нови трећи ентитет у Босни и Херцеговини, без обзира на велику самосталност коју посједује, већ је то територијална аутономна јединица (град) Босне и Херцеговине.

Као што је Кошутић (1997, стр. 44) рекао за Босну и Херцеговину да је “чудна, непоновљива и недовршена творевина”, слично би се могло рећи и за Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине (у ком правцу је постављена и основна хипотеза у раду), *да је Брчко Дистрикт специфична политичко-територијална јединица у Босни и Херцеговини, почиту у науци уставног права и теорије државе и права, која се у потпуности не може оквалификовати као нови ентитет у Босни и Херцеговини, али је по својим обиљежјима пуно ближса федералној јединици (ентитету) него јединици локлане самоуправе.*

Треба напоменути да је Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине 25. марта 2009. год. усвојила Амандман 1. на Устав Босне и Херцеговине, којим се Брчко Дистрикт уређује као јединица локалне самоуправе под суверенитетом Босне и Херцеговине.

Територија Брчко Дистрикта дефинише се као територија у заједничкој својини ентитета, а Уставном суду Босне и Херцеговине даје се у надлежност да одлучује о било ком спору у вези са заштитом утврђеног статуса и овлашћења

Todorović, Ž. (2017). Položaj Brčko distrikta BiH i njegove karakteristike. *Analisi poslovne ekonomije*, br. 16, str. 21–31

Дистрикта и Босне и Херцеговине који се може јавити између ентитета или Босне и Херцеговине и дистрикта Брчко.¹¹

Такве спорове, могуће је покренути уз сагласност већине заступника у Скупштини Дистрикта, која укључује најмање једну петину изабраних заступника из реда сваког конститутивног народа. Овај Амандман у суштини ништа не мијења, а као и до сада Дистрикт Брчко декларативно дефинише као јединицу локалне самоуправе, чија територија је у заједничкој својини ентитета. Законодавна, извршна и судска власт у Дистрикту остала је непромијењена, без обзира на усвојени Амандман. Влада Републике Српске је у децембру 2011. год. приликом утврђивања картографске основе Републике Српске, донијела је одлуку о укидању границе Републике Српске у дијелу територије Брчко Дистрикта, што је ван надлежности те институције. Питање граница ентитета је искључиво у надлежности Народне Скупштине Републике Српске и само Народна скупштина Републике Српске може да одлучи о томе. Колико је такав потез Владе исправан показаће вријеме.

Имајући у виду све напријед наведено, а посебно моћ Трибунала за Брчко, који још увијек постоји, може се извести закључак, да би се институције Републике Српске континуирано и плански требале више бавити питањима положаја Брчко Дистрикта у Босни и Херцеговини.

5 Закључак

Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине је специфична политичко-територијална цјелина у Босни и Херцеговини, новитут у науци уставног права и теорије државе и права, која се у потпуности не може оквалификовати као нови ентитет у Босни и Херцеговини, али је по својим обиљежјима пуно ближа федералној јединици (ентитету) него јединици локлане самоуправе.

Фундаменталне разлике између Брчко Дистрикта и ентитета Босне и Херцеговине је у погледу њиховог положаја у односу на федерацију. Брчко дистрикт није представљен у органима федерације као федерална јединица, што умањује чврстину становишта да је Брчко дистрикт трећи ентитет у БиХ.

Амандманом 1. на Устав Босне и Херцеговине, усвојеним на Парламентарној скупштини Босне и Херцеговине, 25. марта 2009. године, Брчко Дистрикт је дефинисан као јединица локалне самоуправе под суворенитетом Босне и Херцеговине.

С обзиром на значај Дистрикта у државној структури Босне и Херцеговине и стратегијског значаја за Републику Српску, институције Републике Српске би се требале више, континуирано и плански бавити питањима и проблемима Дистрикта.

¹¹ Амандман је објављен у Службеном гласнику Босне и Херцеговине број 25/09

6 Попис литературе

- Амандман 1. “Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 25/09
- Благојевић, М. (2002). *Правна природа и положај Брчко дистрикта у Босни и Херцеговини*. Добој:
- Јовановић, С. (2003.) *Држава*. Београд:
- Кошутић, Р. (1997). Изградња и функционисање правног система РС-жеље и могућности, *Зборник реферата са научног скупа, Бања Лука*, стр. 44.
- Лукић, Р. (1976). *Теорија државе и права*. Београд:
- Лукић, Р. (1977). *Методологија права*. Београд:
- Марковић, Р. (2005). *Уставно право и политичке институције*. Београд:
- Морант, Б. (1999). Дејтонски споразум и арбитража Брчко, коначна арбитражна одлука за Брчко, у *Збирка семетичких „грешака“* стр. 37.
- Поповић, М. (2007). О правној природи Брчко Дистрикта, у *Република Српска – 15 година постојања и развоја*, стр. 197.
- Савић, С. (1999). Дејтонски споразум и арбитража Брчко, Утицај одлуке предсједавајућег Арбитражног трибунала о спорном дијелу међуентитетске линије разграничења у области Брчко, на државно уређење БиХ и субјективитет Републике Српске у њој. *Бања Лука*:
- Тасић, Ђ. (н/а). Шта је савезна држава у поређењу са другим облицима државних заједница и специјално са аутономијом, *Бранич бр. 27*, стр. 350.

ZLOUPOTREBA SLUŽBENOG POLOŽAJA ILI OVLAŠĆENJA

THE ABUSE OF OFFICIAL POSITION OR POWER

Suzana Ubiparipović¹²

Pravni fakultet, Slobomir P Univerzitet

Sažetak

Autor u radu analizira zakonsku inkriminaciju zloupotrebe službenog položaja ili ovlašćenja u Republici Srpskoj, dajući kritički osvrt na potrebne reforme ovog krivičnog djela, u smislu „ukidanja“ odgovornog lica kao izvršioca ovog krivičnog djela, te preciziranja „namjere“ kao subjektivnog elementa, u cilju lakšeg procesuiranja i dokazivanja ovog krivičnog djela. Dalje se u radu ukazuje na značaj izvršenih reformi ovog krivičnog djela u Republici Srbiji u smislu podjele na dva krivična djela „zloupotrebu položaja odgovornog lica“ i „zloupotrebu službenog položaja“, kao i analiza ovog djela u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: službeni položaj, službeno lice, odgovorno lice.

Summary

In her paper, the author analyzes the legal incrimination of the abuse of official position or power in the Republic of Srpska, giving the critical review of the necessary reforms of this criminal offense in terms of the abolition of the responsible person as the offender, as well as clarification of the "intention" as a subjective element for the purpose of the prosecution and proving the criminal offense. Furthermore, the paper highlights the importance of reforms of this criminal offense made in the Republic of Serbia in terms of the division into two criminal offenses called "abuse of position of the person responsible" and "abuse of official position", as well as the analysis of this offense in the Republic of Croatia.

Keywords: official position, official person, responsible person.

¹² Svetog Save br.1.74101 Doboј, Republika Srpska, tel: 0038765969216; fax: 0038753209622, email: suzanamalesic@gmail.com

1 Uvod

Danas savremena društva pojам korupcije vezuju za grupu krivičnih djela protiv službene dužnosti. Tipično krivično djelo izvršeno od strane službenog lica je zloupotreba službenog položaja ili ovlašćenja. Svako lice je dužno da se ponaša u skladu sa ustavom, zakonima i propisima zasnovanim na zakonu. Postoji čitav niz propisa koji definišu prava i dužnosti lica koja obavlaju određene službe. Postupanje suprotno ovim propisima, predstavlja zloupotrebu u širem smislu te riječi. Naime, sam pojам zloupotrebe u opštem smislu predstavlja osnovu za pojam zloupotrebe u krivičnopravnom smislu, ali se ova dva pojma ne poklapaju. Krivičnopravni pojам zloupotrebe službene dužnosti ima za osnovu opšti pojam zloupotrebe, ali je uži od njega, jer je zloupotreba obilježe i disciplinskih prestupa, odnosno drugih povreda službene dužnosti. Naime, nije svaka zloupotreba jednakodruštveno opasna da bi morala biti inkriminisana kao krivično djelo. Neka ponašanja mogu predstavljati disciplinske prestupe, prekršaje ili privredne prestupe.

Pojam zloupotrebe službenih ovlašćenja ili službenog položaja nije jedinstven. U najširem smislu zloupotreba (abusus) je svako ponašanje koje je protivpravno i protivno interesima službe, a posebno ono koje je protivno ustavu, zakonu ili drugom pravnom propisu ili opštem aktu (Sajo, 1998, str. 37-46). U teoriji krivičnog prava razlikuje se pojam zloupotrebe službenog položaja u objektivnom i u subjektivnom smislu. Službena dužnost je zloupotrebljena u objektivnom smislu kada službeno lice djeluje protivno interesima službe tako što prekoračuje svoja službena ovlašćenja ili ne vrši svoje službene dužnosti, dok sa druge strane službena dužnost se zloupotrebljava u subjektivnom smislu kada službeno lice preduzima službene radnje koje su, u okviru njegovog službenog ovlašćenja, ali to ne čini u interesu službe već da bi se postigao neki drugi cilj.

2 Zakonska regulativa krivičnog djela zloupotreba službenog položaja ili ovlašćenja u Bosni i Hercegovini

Krivično djelo zloupotrebe službenog položaja ili ovlašćenja, poznaju, uz određene sličnosti i razlike, sva četiri krivična zakona u Bosni i Hercegovini. Krivični zakon Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 49/2003) u odnosu na ostale krivične zakone u Bosni i Hercegovini u pogledu krivičnog djela zloupotrebe službenog položaja ili ovlašćenja sadrži znatne razlike. Zakonodavac je inkriminisao nekoliko oblika ovog krivičnog djela: zloupotreba službenog položaja radi ostvarivanja neimovinske koristi ili nanošenja štete drugome, zloupotreba službenog položaja radi pribavljanja materijalne koristi i njihovi teži oblici.

Radnja izvršenja je određena alternativno i djelo se može pojaviti u tri oblika: iskorišćavanje službenog položaja ili ovlašćenja, prekoračenje granica službenog položaja i nevršenje službene dužnosti (Babić i Marković, 2007, str. 248). Iskorišćavanje službenog položaja ili ovlašćenja postoji kada službeno ili odgovorno lice preduzima radnju koja je istina u okviru njegovog službenog položaja ili ovlašćenja, ali to ne čini u interesu službe, nego da bi na taj način pribavio za sebe ili za drugo fizičko ili pravno lice kakvu korist (imovinskog ili neimovinskog karaktera)

ili da bi drugome nanio kakvu štetu ili teže povrijedio prava drugoga. Radnja izvršenja je iskoriščavanje službenog položaja ili ovlašćenja.

Treba napomenuti da ovaj oblik radnje izvršenja ima niz kritika od strane naučne i stručne javnosti. Osnovna primjedba na logičku konstrukciju ovog krivičnog djela se sastoji u tome što se predviđa radnja izvršenja „iskoriščavanje“, dakle zloupotrebu službenog položaja kao takvu i omogućuje da se u biću krivičnog djela otvara blanket koji može da sadrži neodređen broj i vrstu radnji izvršenja, budući da praktično radnja izvršenja nije logički definisana kao različita od drugih krivičnih djela (Krstić, 2008, str. 132). Novoselac kritikuje pojам „iskorištavanje“ smatrujući da osoba koja savjesno obavlja svoju dužnost takođe iskoriščava svoj položaj i ovlašćenje, u tom slučaju za dobrobit pravne osobe, pa i svoju dobrobit jer od toga živi (Novoselac, 2002, str. 3-36).

Dakle, logičko biće ovog krivičnog djela ne obezbjeđuje njegovu distinkciju od velikog broja drugih krivičnih djela i omogućuje proizvoljnu primjenu u praksi. Problem predstavlja što sama radnja izvršenja predstavlja ponavljanje naslova djela, što gramatičko i logično biće djela nije definisano koncizno i jasno, a sve ovo je u suprotnosti sa načelom zakonitosti kao jednom od osnovnih načela krivičnog prava. Naime, gramatičko i logičko biće krivičnog djela nije precizno definisano, tako da protivpravnost kao konstitutivni element bića ovog djela ne proizilazi iz opisa radnje izvršenja. Protivpravnost odnosno nezakonitost preduzetih radnji od strane izvršioca se podazumjevalo, ali eksplicitno nije navedeno kao takvo (Krstić, 2008, str. 132). „Iskoriščavanje“ službenog položaja se poistovećivalo sa nezakonitim postupanjem službenog lica i preuzimanjem radnji koje nisu u interesu službe, tako da je definisanje protivpravnosti „pripadalo slobodnoj interpretaciji proistekloj iz teorije i sudske prakse u vremenu socijalizma (Beljanski, 2008, str. 22).

Drugi način izvršenja krivičnog djela zloupotrebe službenog položaja ili ovlašćenja jeste prekoračenje granica službenog položaja. Prekoračenje granica službenog položaja ostvaruje službeno lice kada postupa izvan svojih ovlašćenja, izvan svoje stvarne nadležnosti. Izvršilac praktično prevazilazi granice svojih ovlašćenja i zadire u nadležnost nekog drugog službenog lica ili uopšte vrši radnje koje ne spadaju u nadležnost njegove službe.¹³ Radi se o prekoračenju ovlasti zastupanja, tako da pravni posao ne obavezuje zastupanu pravnu osobu (Novoselac, 2007, str. 321.) Bitno je napomenuti da svako prekoračenje službenih ovlašćenja ne mora biti zloupotreba ako se ide za ostvarenjem legalnog cilja, pri čemu je učinjena manja povreda postupka, odnosno primijenjenog sredstva (Mršić, 2006. str. 91).

Nevršenje službene dužnosti postoji kada službena osoba savjesno i voljno propušta učiniti što je dužna učiniti, a što pripada krugu njene nadležnosti, odbija učiniti što je dužna učiniti, ne uređuje gdje je trebala odmah postupati, odgovrađaći s preuzimanjem radnje ili obavljanjem neke svoje službene obaveze ili radnju preuzima tako da se ne može postići njen cilj (Brentić i Ljubej, 2015, str. 774). Radi

¹³ Primera radi, kada policajci napuste službeni zadatak čuvanja mosta pa na autoputu zaustave vozila strane registracije i bez ovlašćenja zbog nepostojećeg prekršaja naplate kaznu i ne izdaju priznanicu oštećenima.

se o nečinjenju odnosno propuštanju radnje koju je dužan izvršiti, kao i o preduzimanju radnje u vrijeme kada ona ne može postići svoj cilj. Naime, službeno lice ne čini nešto što spada u njegovu kompetenciju i što je dužan da čini, odbija da uradi nešto što je dužan da uradi ili odugovlači sa preduzimanjem ili izvršenjem neke svoje službene obaveze (Babić i Marković, 2009, str. 249).

Za krivična djela nečinjenja se veže radnja izvršenja dužnosti na činjenje. To lice je „garant“ izvršenja obaveze koja mu je uspostavljena ili zakonom ili nekim drugim pravnim poslom. Kako se u praksi javljaju različiti slučajevi, zakonodavac je pored osnovnog oblika, propisao i četiri teža oblika. Teži oblik djela koji je određen stavom 2. postoji ako je djelom iz stava prvog nanesena znatna šteta ili je došlo do teže povrede prava drugog, što može biti kako fizičko tako i pravno lice. Drugi teži oblik djela postoji ako je zloupotrebu službenog položaja ili ovlašćenja u bilo kom obliku izvršilac preuzeo u namjeri da za sebe ili drugog pribavi protivpravnu imovinsku korist. Stavom 4. predviđen je još jedan teži oblik koji postoji ako je djelom iz stava 3. odnosno ako je vršenjem jedne od alternativno određenih radnji izvršenja pribavio imovinsku korist koja prelazi iznos od 10.000 konvertibilnih maraka. Četvrti teži oblik postoji ako je izvršenjem osnovnog oblika djela pribavljena imovinska korist u visini preko 50.000 KM.

Za osnovni oblik djela zakonodavac je propisao kaznu zatvora od tri mjeseca do tri godine. Za prvi teži oblik učinilac će se kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. Ista kazna predviđena je i za drugi teži oblik. Ukoliko je djelom iz stava 3. ovog člana pribavljena imovinska korist u iznosu većem od 10.000 KM, zakonodavac je propisao kaznu zatvora od jedne do osam godina odnosno za iznos preko 50,000 KM, kaznu zatvora od dvije do deset godina.

Ovaj zakon razlikuje koristoljubivu od nekoristoljubive zloupotrebe. Članom 347. stavovima 1. i 2. propisana je nekoristoljubiva zloupotreba službenog položaja, dok je stavovima 3. i 4. propisana koristoljubiva zloupotreba službenog položaja. Stavovi 1. i 3. predstavljaju osnovne oblike nekoristoljubive i koristoljubive zloupotrebe, dok stavovi 2. i 4. predstavljaju kvalifikovane tj. teže oblike zloupotrebe. Posljedica ovog krivičnog djela mada različito određena u Krivičnim zakonima BiH, FBiH i KZBD, sa jedne strane i KZRS sa druge strane, suštinski se podudara u svim krivičnim zakonima u BiH. Dakle, svi krivični zakoni u BiH posljedicom ovog krivičnog djela obuhvatili su i imovinsku i neimovinsku korist odnosno štetu ili povredu prava drugog, samo na različite načine. U pogledu koristi ne traži se uslov protivpravnosti koristi, tako da je svaka korist obuhvaćena posljedicom ovog krivičnog djela. Kada je u pitanju različit način obuhvatanja imovinske i neimovinske koristi on je izražen u tome što je u svim krivičnim zakonima u BiH posljedicom ovog djela tretirano pribavljanje kakve koristi ili prouzrokovanje štete ili teže povređivanje prava drugog, dok je samo u KZRS naglašena razdvojena neimovinska korist u stavu prvom, i imovinska korist u stavovima trećem i četvrtom.

U krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, zapaženo je KZ BiH, FBiH, KZ BD BiH imaju u suštini samo jednu razliku kada je riječ o predmetnom krivičnom djelu, a ona se odnosi na svojstvo izvršioca djela. Dakle, prema Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine izvršilac može biti samo službena ili odgovorna osoba u institucijama Bosne i Hercegovine, prema Krivičnom zakonu Federacije Bosne i

Hercegovine izvršilac može biti samo službena ili odgovorna osoba u Federaciji Bosne i Hercegovine, i prema Krivičnom zakonu Brčko Distrikta, izvršilac može biti samo službena ili odgovorna osoba u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine. Krivični zakon Republike Srpske, za razliku od ovih zakona navodi samo da izvršilac ovog krivičnog djela može biti službeno ili odgovorno lice, ne navodeći pri tome da izvršilac može biti službeno ili odgovorno lice u Republici Srpskoj. U pogledu vinosti učinioца za sve krivične zakone u BiH zajedničko je da kao oblik vinosti predviđaju isključivo umišljaj. Međutim, u pogledu standarda i vrste umišljaja stvar je značajno drugačija u KZBiH, KZFBiH i KZBD sa jedne, i KZRS sa druge strane. Dok se u KZRS za postojanje ovog krivičnog djela traži „namjera“ odnosno isključivo direktni umišljaj, to nije slučaj u KZBiH, KZFBiH, KZBD koji takav uslov ne predviđaju. Kada je u pitanju KZRS, za postojanje namjere se kod ovog krivičnog djela traži da je učinilac bio svjestan iskorišćavanja, prekoračenja službene dužnosti ili ovlašćenja ili propuštanja službene dužnosti, te svijest o neimovinskoj ili imovinskoj koristi ili šteti koja predstavlja razlog odnosno cilj takvog iskorišćavanja, prekoračenja ili propuštanja, te htjenje da se izvrši takvo iskorišćavanje prekoračenje ili propuštanje u cilju takve koristi ili štete. U pogledu ostalih obilježja djela, radnje izvršenja, kvalifikatornih okolnosti i zaprećenih kazni, odredbe su identične. Krivični zakon Bosne i Hercegovine i Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine sadrže i četvrti stav u kom je izričito propisano da će pribavljeni korist biti oduzeta.

3 Zloupotreba službenog položaja ili ovlašćenja u uporednom zakonodastvu

U krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije, izmjenom i dopunom od 24.12.2012. godine Krivičnog zakonika Republike Srbije (Službeni glasnik br. 121/12) krivično djelo zloupotrebe službenog položaja je podijeljeno u dva krivična djela. Podjela je izvršena prema svojstvu izvršioca i ovlašćenjima koja im pripadaju, na krivično djelo zloupotrebe službenog položaja i krivično djelo zloupotrebe položaja odgovornog lica. Izmjene se tiču brisanja odgovornog lica kao izvršioca ovog krivičnog djela zloupotrebe službenog položaja. Sada izvršilac ovog krivičnog djela može biti samo službeno lice. Vrštene su izmjene u pogledu lica koja imaju svojstvo službenog lica, tako da se pod ovim licima sada smatra i javni bilježnik, izvršitelj i arbitar. Ovom izmjenom zakonodavac otklanja nedoumicu o svojstvu lica koja obavljaju (privatni izvršitelji) ili će tek obavljati (javni bilježnici). Pored ove izmjene, proširen je i pojma stranog službenog lica, tako da je svojstvo stranog službenog lica prošireno i na službenike stranog zakonodavnog ili izvršnog organa, međunarodne organizacije i službenike međunarodnog suda i suda strane države.

Sadašnja inkriminacija regulisana je članom 359. Krivičnog zakonika Republike Srbije. Ovo krivično djelo ima osnovni oblik i dva teža oblika. Radnja izvršenja osnovnog oblika propisana je alternativno i to: iskorišćavanje službenog položaja ili ovlašćenja, prekoračenje granica službenog položaja ili ovlašćenja i nevršenje službene dužnosti. Teži oblik iz stava 2. postoji onda kada je izvršenjem djela iz stava 1. pribavljena imovinska korist u iznosu preko četristopedeset hiljada dinara. Za ovaj oblik propisana je kazna zatvora od jedne do osam godina. Najteži oblik postoji onda

kada ta korist prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara, za koji je propisana kazna zatvora od dvije do dvanaest godina. Djelo je dovršeno kada nastupi posljedica, tj. kada je pribavljenia kakva korist, drugom nanesena kakva šteta ili su teže povrijedena prava drugog. U pogledu krivice potreban je umišljaj izvršioca. Krivičnim djelom se sebi ili drugome fizičkom ili pravnom licu pribavlja korist ili drugom nanosi šteta, koja sada mora biti imovinska. Pojam koristi ili štete je sužen samo na imovinsku.

Za razliku od našeg krivičnog zakonodavstva, gdje se kao izvršilac javlja pored službenog lica i odgovorno lice, izvršilac ovog krivičnog djela može biti samo službeno lice. Naime, dok je kod službenog lica široka krivičnopravna zaštita opravdana, pa sva savremena krivičnopravna zakonodavstva poznaju ovu inkriminaciju nešto drugačije formulisanu, u odnosu na odgovorno lice situacija je drugačija. Dosadašnja inkriminacija se u odnosu na njih čini preširokom, jer može da obuhvati i slučajeve privrednog poslovanja koje se obavlja u skladu sa propisima koji regulišu to poslovanje. Upravo iz toga razloga u Krivični zakonik Republike Srbije uvedeno je novo krivično djelo – Zloupotreba položaja odgovornog lica. Sumirano, službena lica mogu biti izvršioci oba krivična djela jer mogu imati svojstvo i službenog i odgovornog lica. Odgovorna lica mogu biti izvršioci krivičnog djela zloupotrebe službenog položaja samo na osnovu posebnih zakona kada su pravnom licu povjerene, prenijete, djelatnosti od opšteg interesa. S obzirom na različit karakter, položaj i ovlašćenja službenog i odgovornog lica, odgovorno lice može biti izvršilac novouvedenog krivičnog djela sa sličnim zakonskim opisom ali ne i zloupotrebe službenog položaja.

U krivičnom zakonodavstvu Republike Hrvatske, krivično djelo zloupotrebe položaja i ovlasti (Narodne novine br. 61/15), propisano je članom 291. Krivičnog zakona Republike Hrvatske u glavi XXVIII, u grupi krivičnih djela protiv službene dužnosti. Ovo djelo, u poslednje vrijeme je bilo izloženo velikoj kritici naučne i stručne javnosti, u smislu da bi ovo krivično djelo trebalo biti isključivo službeno djelo odnosno da izvršioci ovog djela mogu biti isključivo službena lica. Glavni objekt krivičnopravne zaštite je službena dužnost. Riječ je o pravom opštem službenom krivičnom djelu gdje je svojstvo službene osobe konstitutivno obilježje djela a može biti izvršeno u obavljanju bilo koje službe. Kada službena osoba djeluje unutar granica službene ovlasti i preduzme radnju koja pripada u njenu službenu dužnost, pa time sebi ili drugoj osobi pribavi korist ili drugome naneše štetu, riječ je o iskoriščavanju položaja ili ovlasti. Tipičan primjer iskoriščavanja položaja ili ovlasti je postupanje izvršioca u suprotnosti s postojećim propisima, odlukama i nalogima nadležnih tijela (Brnetić i Ljubej, 2015, str. 773). Neobavljanje dužnosti postoji kada službena osoba svjesno i voljno propušta učiniti što je dužna učiniti, a što pripada krugu njene nadležnosti, odbija učiniti što je dužna učiniti. Ovaj oblik može se ostvariti činjenjem, kada postoji formalno i materijalno propuštanje preduzimanja dužne radnje, ili nečinjenjem, kada postoji formalno preduzimanje dužno radnje ali ne i njezinu materijalno vršenje. Za osnovni oblik djela zakonodavac je propisao kaznu zatvora od šest mjeseci do pet godina. Ukoliko je krivičnim djelom iz stava 1. ovog člana pribavljenia znatna imovinska korist ili je nanesena znatna šteta, izvršilac će se kazniti zatvorom od jedne do dvanaest godina. Znata šteta, odnosno znatno oštećenje kao zakonsko obilježje postaje onda kada vrijednost nanesene štete,

odnosno oštećenja prelazi 30. 000, 00 kuna (Garačić, 2005, str. 115). Dakle, kvalifikovani oblik djela postoji kada je krivičnim djelom pribavljena znatna imovinska korist ili je nanesena znatna šteta.

4 Zaključak

Analizirajući krivično zakonodavstvo Bosne i Hercegovine, naišli smo na niz razlika između krivičnih zakona koji egzistiraju na području Bosne i Hercegovine. Posebne specifičnosti postoje u krivičnom pravu Republike Srpske. Najvažniju razliku predstavlja razdvajanje koristoljubive od nekoristoljubive zloupotrebe, koju ostali krivični zakoni u Bosni i Hercegovini ne razdvajaju. Postoje, i razlike u pogledu zaprijećene kazne u odnosu na ostale krivične zakone u Bosni i Hercegovini. Analizom zakonskih rješenja u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske došli smo do spoznaje da je zakonodavac regulisao službena lica u državnim organima i odgovorna lica u preduzećima i drugim pravnim licima tako da ih je povezao kao izvršioce na štetu istog zaštitnog objekta, iako se radi o subjektima koji su potencijalno izvršioci na štetu različitih grupnih zaštitnih objekata. Treba reći da ovakvo rješenje sa kombinacijom službenog ili odgovornog lica, nije prihvaćeno u krivičnim zakonodavstvima država koje su članice Evropske unije, te smo stoga mišljenja da su potrebne izmjene ovakvog zakonskog rješenja u cilju smanjenja i lakšeg procesuiranja ovog krivičnog djela. Specifična situacija zakonskog rješenja u Republici Srpskoj jeste i u pogledu subjektivnog elementa gdje se traži postojanje „namjere“ da se sebi ili drugom na ovaj način pribavi korist ili da se drugome nanese kakva šteta ili da se teže povrijede prava drugog, što dovodi do problema prilikom dokazivanja, te se iz tog razloga donosi veliki broj oslobađajućih presuda. Republika Srbija kao izvršioca ovog krivičnog djela predviđa samo službeno lice, za razliku od našeg zakonodavca koji još uvijek predviđa da izvršilac može biti i službeno i odgovorno lice.

Moramo istaći da nema uspješne borbe protiv ovog krivičnog djela ako se ne izvrše izmjene zakonskog rješenja ove inkriminacije koja je nejasna, neprecizna, radnja izvršenja preširoko postavljena, koja obuhvata različita postupanja i propuštanja, odnosno potrebna je izmjena same koncepcije ovog krivičnog djela koja je u suprotnosti sa jednim od osnovih načela krivičnog prava – načelom zakonitosti koji nalaže da krivično pravna norma mora biti jasno i precizno postavljena. Stoga predlažemo da pravna doktrina i zakonodavna tijela u Republici Srpskoj moraju pod hitno redefinisati pojам „iskorišćavanje“ službenog položaja kako bi se u praksi razriješile razne zloupotrebe ovog pojma. U cilju postizanja što preciznijeg određivanja ovog krivičnog djela neophodno je precizirati lica koja se smatraju „službenim licem“, lica koja se smatraju „odgovornim licem“ kako ne bi dolazilo do njihovog izjednačavanja jer su službena i odgovorna lica, dva različita subjekta koja imaju različita ovlašćenja i to u različitim oblastima, u biću ovog krivičnog djela precizirati „namjeru“ kao njegov subjektivni element. Iz iznesenog slijedi zaključak da se pitanje pravne konstrukcije i dokazivosti ovog krivičnog djela može riješiti preciznijim formulisanjem logičkog bića više krivičnih djela ili jednog krivičnog djela sa više oblika.

5 Popis literature

- Babić, M. i Marković, I. (2009). *Krivično pravo, posebni dio*, treće izdanje. Pravni fakultet u Banja Luci.
- Brnetić, D. i Ljubej, A. (2015). Zbornik radova međunarodne znanstveno-stručne konferencije, ur. Ksenija Butorac „*Analiza korupcijskih krivičnih djela protiv službene dužnosti iz policijske prakse*“ (str. 770-790) Istraživački dani visoke policijske škole u Zagrebu.
- Beljanski, S. (2008). Zbornik radova, Okrugli sto „Prate li krivično zakonodastvo i praksa u Srbiji društvene i ekonomski promjene, Centar za ljudska prava, Šta bi trebalo mijenjati u posebnom dijelu Krivičnog zakonika Beograd.
- Garačić, A. (2005). Neki neobjašnjeni pojmovi kao zakonsko obilježje kaznenog djela, Aktuelna pitanja kaznenog zakonodavstva, *Inžinjerski biro*, str. 15
- Krstić, J. (2008). Krivično djelo zloupotreba službenog položaja u suprotnosti sa principima Evropske konvencije o ljudskim pravima i Ustava Republike Srbije. *Zbornik instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, Vol. XXVII 1-2.
- Mršić, G. (2006). Kaznena djela protiv službene dužnosti, poseban ostvrt na neke slučajevi iz sudske prakse, *Hrvatska pravna revija*, br. 6, str. 91.
- Noveselac, P. (2002). Zloupotraha položaja i ovlasti kao gospodarsko kazneno djelo, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol 9. broj 1, str. 3-36
- Sajo, A. (1998). Corruption, Clientelism and Future of the Constitutional State in Eastern Europe, *East European Constitutional Review*, broj 1, str. 98.
- Krivični zakonik Republike Srbije. Službeni glasnik Republike Srbije, broj 85/2005, 88/2005-ispr., 107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 104/2013 i 108/2014).
- Kazneni zakon Republike Hrvatske. Narodne novine, 125/11, 144/12, 56/15, 61/15 na snazi od 30.05.2015. godine.
- Krivični zakon Republike Srpske. Službeni glasnik Republike Srpske, broj 49/2003, 108/2004, 37/2006, 70/2006, 73/2010, 1/2012 i 67/2013).
- Krivični zakon Bosne i Hercegovine. Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 32/200, 8/2010, 47/14, 22/15, 40/15).
- Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, broj 10/2003, 45/04, 6/2005, 21/2010 i 9/2013)
- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/14, 76/14 i 46/16).

POČECI NOVINARSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI OD 1850. DO 1892, SA POSEBNIM OSVRTOM NA KATOLIČKE LISTOVE BOSANSKI PRIJATELJ I SRCE ISUSOVO

BEGINNINGS OF JOURNALISM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA SINCE 1850 TO 1892, WITH SPECIAL REVIEW ON CATHOLIC JOURNALS BOSNIAN FRIEND AND HEART OF JESUS

Slavo Grgić¹⁴

KŠC „Ivan Pavao II“ Bihać

Dani Banja¹⁵

Sveučilište u Zadru

Sažetak

Počeci novinarstva u današnjoj Bosni i Hercegovini sežu u 1850 godinu, a u Sarajevu je počela sa radom prva tiskara 1866 godine, tako da su prve novine tiskane u Hrvatskoj. Prve novine u BiH su otvorile potpuno nove načine komuniciranja. No, bitno je i to što je ovo postao i novi način sakupljanja informacija na jedno mjesto. Ogranak doprinos prvih novina je svakako i taj što one mogu stići do vrlo udaljenih sela i naselja gdje god služuju svećenici. Isto tako se novi način komuniciranja i informiranja ogleda i u tome što su sada svećenici na svojim župama mogli čitati novine, nove informacije i nove sadržaje, ali su mogli te novine dati svojim vjernicima (onima koji su bili pismeni) na čitanje te tako širiti informacije i poboljšavati komunikaciju u udaljenim krajevima kamo do sada, najvjerojatnije, nisu stizale nikakve novine. Kada se pogleda unatrag, od godine 1882., preko godine 1866., brzo dolazimo do godine 1850., koja u mnogočemu mijenja sliku ondašnje BiH. No, ako se ide još nekoliko godina unatrag, do izlaska *Danice ilirske* 1836., pa sve do *Kraljskog Dalmatina* 1806. godine (kada je vrlo moguće da su mnoge od ova dva broja stigla ma područje ondašnje BiH), stvara nam se jasan slijed događaja koji je promjenio dostupnost informacija na ovim prostorima, ali i uvelike poboljšao komunikaciju. Može li se to usporediti s novim načinima komuniciranja u današnjem modernom svijetu ili sa izumom Gutembergovog tiskarskog stroja? Svakako da je usporedba moguća, ali se ne dolazi do sličnih rezultata. No, napredak je svakako bio

¹⁴ Ceravci bb, Telefon/fax: +387 37 350-850, Email: ravnateljksbihac@gmail.com

¹⁵ Pakoštanska 1, Tel: 023 300-918, Fax: 023 300-914, Email: giannibanja@unizd.hr

Grgić, S. i Banja, D. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove Bosanski prijatelj i Srce Isusovo. *Anal poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

velik i doprinos ondašnjoj BiH je bio nemjerljiv.Nakon Bosanskog prijatelj i otvaranja tiskare u Sarajevu otvorio se novi način obrazovanja i prosvjećivanja naroda. Svi časopisi i novine od 1850. do 1892. godine su dali nemjerljiv doprinos i udarili temelje današnjeg modernog novinarstva u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: novinarstvo, časopisi, službeni list, komunikacija, putopisi, vijesti.

Summary

Beginnings of journalism in today's B&H date back to 1850 year, first press started with work in 1866 in Sarajevo, while in Foca it was established. First newspapers in B&H opened completely new ways of communication. But it is important that this became also a new way of collecting information on one place. For sure, enormous contribution of first newspapers is that it can be delivered to very distant villages and settlements wherever priests work. Also, new way of communicating and informing is reflected in possibility that now priests on their parishes could read newspapers provide new information and new content and they also could give it to their worshippers (those who were literate) to read it in order to expand the information and improve communication in distant areas where newspapers could not be delivered until now. Looking back, since 1882, over 1866, quickly we come to 1850 - the year which in many ways changed the image of previous B&H. But also, if we go few years back, until publication of the magazine *Danice ilirske* in 1836 and *Kraljskog Dalmatina* in 1806 (when is very possible that many of these two numbers arrived in the area of previous B&H) create us a clear sequence of events that changed the availability of information in this area and also improved communication. Could it be compared with new ways of communicating of a modern world or with letterpress invention? Certainly the comparison is possible but it can't come up with similar results. But, for sure the progress has been great and contribution to previous B&H was immeasurable. After the Bosnian and the opening of the press in Sarajevo there have been a lot of improvements and new ways of education and illumination of nations. All magazines and newspapers from 1850 until 1892 gave immeasurable contribution and established the foundation of today's modern journalism.

Keywords: journalism, magazines, Official Journal, communication, itinerary, information.

1 Uvod

Kako saznati o prošlosti komunikacije i o prošlosti međuljudskih odnosa ako ne zavirimo i ne pronađemo stare dopise, pisma, dokumente ili još bolje stare listove, časopise ili novine. A listovi su upravo u ono vrijeme bili mjesto gdje se skupljalo pisano blago; događaja, doživljaja, imenovanja, raznih pjesama i narodnih priča, poslovica ali i poslanica crkvenih poglavara ili jednostavno vijesti iz zemlje i svijeta.

Grgić, S. i Banja, D. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove Bosanski prijatelj i Srce Isusovo. *Anal poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

Dva takva lista su *Bosanski prijatelj* iz godine 1850., a i *Srce Isusovo* list iz godine 1882.

U nadolazećim redcima su ukratko prikazana oba lista, naravno, onoliko koliko je to dozvoljavao prostor ovog istraživačkog rada. Ova dva navedena lista su po svom sadržaju vrlo različita, ali i vrlo slična. Dok je prvi list i prvi broj B.P¹⁶, više manje djelo vrlo malog broja ljudi, a najviše samog urednika fra Ivana Franje Jukića¹⁷, dотle je prvi broj S.I. također djelo ponaviše samog nadbiskupa Stadlera i glavnog urednika Ivana Gözela. Ovdje su obradena samo jedan broja B.P. i samo jedan broj S.I, zato što su upravo ta dva broja ili bolje reći samo prvi broj B.P., bili prvi vjesnici novinarstva i upravo su oni započeli epohu novinarstva u tadašnjoj Bosni i Hercegovini, ali svaki sa svog kuta i svaki na svoj način. U obradu više brojeva ovih listova nije se išlo jer bi to bio predugačak i preopsežan rad.

2 Počeci novinarstva u Bosni i Hercegovini

O počecima novinarstva u današnjoj Bosni i Hercegovini može se govoriti na jedan vrlo specifičan način. Naime, područje današnje BiH je dugi niz godine bila pod okupacijom Osmanlijskog Carstva koje nije dopuštalo veliki napredak modernih zapadnih ideja na njihovom području. Neke ideje su prodirale na to područje, ali to su bile uglavnom neprimjetne ili manje primjetne od jednih novina ili nečeg sličnog. Također, nije poznato, ali je svakako vrlo moguće, da je u tadašnju BiH stigao i jedan broj lista *Kraljski Dalmatin – Il regio Dalmata* (1806) iz Zadra. Tako da se o počecima novinarstva u BiH (najviše zbog utjecaja iz susjednih područja Hrvatske) može početi govoriti usporedo sa izlaskom *Danice Ilirske* 1836. godine u Hrvatskoj, ali samo govoriti. A kako je i sam urednik B.P. fra Ivan Franjo Jukić pisao za *Danicu Ilirsku*, vrlo je vjerojatno da su neki od prvih brojeva tog lista stigli i na područje tadašnje BiH. No, to su samo dolasci listova na ova područja, a još uvijek nemamo lista koji piše o Bosni i Hercegovini, ali i koji se tu i tiska. Vjerojatno je bio jedan od poticaja za tiskanje prvih novina u BiH samo Jukićev pisanje za *Danicu Ilirsku*. 1850 godine Jukić priprema gradu za tisak prvog lista koji u cijelosti govori o BiH, ali je tiskan u Hrvatskoj, jer na području BiH nije još bilo niti jedne tiskare. Prve tiskare počinju sa radom u Sarajevu 1866. i u Mostaru 1872 (Ademović, 1997, str. 19).

3 Uloga franjevaca u prvim koracima novinarstva u BiH

Književnost bosanskih franjevaca u XIX stoljeću bitno je određena društvenim i kulturnim previranjima. Na karakter književnih tema utjecale su nacionalno-osloboditeljske i preporodne ideje. Posebnu je ulogu u tome odigrao „Hrvatski

¹⁶ U tekstu se koristi skraćenica za „Bosanski Prijatelj“ B.P., a za „Srce Isusovo“ S.I.

¹⁷ Ime fra Ivana Franje Jukića se često nalazi kao Ivan Frano Jukić, no, on sam se negdje potpisivao Franjo, a negdje Frano, tako da se u tekstu često nalaze oba imena. Kao autor knjige pisano je Frano.

Grgić, S. i Banja, D. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove Bosanski prijatelj i Srce Isusovo. *Anal poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

narodni preporod“ koji je među franjevcima našao zagovornike, kakvi su fra Martin Nedić, fra Marijan Šunjić, fra Petar Bakula, fra Antun Knežević te fra Ivan Franjo Jukić i fra Grga Martić kao dvojica najistaknutijih među njima. Tradiciju pisanja ljetopisa u XIX stoljeću nastavili su fra Jako Baltić i fra Mato Mikić, a stihove na latinskom pišu fra Andrija Barukčić, fra Ambroz Matić i fra Blaž Josić¹⁸.

Fra Ivan Franjo Jukić (1818.-1857.) za svojega je kratkoga života bio djelatan kao prosvjetitelj, književnik, povjesnik, etnograf, zemljopisac, pokretač i urednik prvoga bosanskohercegovačkoga časopisa *Bosanski prijatelj*, a k tomu, i politički vrlo angažiran. Svojim putopisima, kao najvrjednijim književnim ostvarenjima, ubraja se u sam vrh proznih stvaratelja na tlu BiH. Izrazitim darom zapažanja, živahnim stilom pripovijedanja i svježinom misli Jukić je trajno ostao zanimljivim i privlačnim piscem.

4 Prva tiskara u Bosni i u Hercegovini

Kad je turska vlada omogućila otvaranje prve tiskare u Sarajevu 1866. godine, pokrenute su novine *Bosna*¹⁹, zvanične novine Bosanskog vilajeta. Od zaposjednuća BiH poslije Berlinskog kongresa 1878. pokrenula je Austro-Ugarska nekoliko novina na njemačkom i jedne na mađarskom jeziku. Muslimani BiH počeli su 1891. izdavati svoj list *Bošnjak*. Bosanski Srbi izdavali su od 1881. nekoliko listova (*Trebević*, *Prosvjeta*, *Napredak*), a tek od 1897. pokrenuli su u Mostaru *Srpski vjesnik*, pa u Sarajevu 1905. *Srpsku riječ*.²⁰

Zanimljiv je slijed događaja i upornost nekih ljudi kako se došlo do početka rada prve tiskare u Hercegovini. Prva tiskara u Hercegovini u Mostaru je osnovana 1872. godine To je označilo zamah kulturne i prosvjetne djelatnosti. Tome su prethodile mnoge djelatnosti franjevaca, poglavito Ivana F. Jukića. Radeći na prosvjećivanju katoličkog puka, franjevci su mnogo polagali na izdavačku djelatnost. Međutim, rad im je bio uvelike otežan iz razloga što nije postojala tiskara u Bosni i Hercegovini. Najčešće su djela tiskali u mađarskim i talijanskim tiskarama, a kasnije i u hrvatskim tiskarama u Zagrebu, Splitu, Dubrovniku, Osijeku, Karlovcu, Sisku, te u Beču. Te poteškoće su ih natjerale da rade na osnivanju svoje tiskare. Zahtjeve Ivana F. Jukića ("Molbe i želje") 1850. godine, pa nakon toga redovništva 1853. godine, te naposljetku Ante Kaića iz 1857. godine, turska centralna vlast je odbila. Tada su imali važnijeg posla u carstvu od osnivanja tiskara u provincijama, jer su bili u ratu s Rusijom (Ademović, 1997, str. 19).

Turska okupacija je djelovala nepovoljno na sve životne tokove i umrvila društvo u toj mjeri da se u njemu dugo nije ni osjećala potreba za osnivanjem tiskara.

¹⁸www.camo.ch/franjevci.htm, preuzeto 28.10.2009.

¹⁹"Bosna" je bila zvanični list Bosanskog vilajeta koji je izlazio od 1866. do 1879. godine u Sarajevu, s uporednim dvojezičnim tekstom na turskom i srpskom jeziku., www.bgs.ba/e_knjige3.html, preuzeto 01.11.2009.

²⁰www.camo.ch/kratko_bih.htm, preuzeto 28.10.2009.

Grgić, S. i Banja, D. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove Bosanski prijatelj i Srce Isusovo. *Anal poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

Rijetki pojedinci, poput Jukića te Kaića, su svoje knjige, na našem ili stranim jezicima, tiskali izvan Bosne pa ih donosili ovamo savladavajući tegobe putovanja i ostale prepreke (Kruševac, 1978, str.9).

Valja napomenuti, da je u to vrijeme sultan Abdul-Medžid izdao carski nalog kojim je nastojao udovoljiti željama i molbama katolika iz 1850 godine. Ali do konkretnijih pomaka nije došlo, sve do razdoblja vladavine Topal-Osman paše (Ademović, 1997, str. 18). Tada je on prema ustavnom zakonu vilajeta, po kojem vilajet treba imati tiskaru, osnovao prvu tiskaru u Bosni 1866.godine No, franjevci nisu odustajali od svog nauma.

Četiri godine prije osnivanja prve tiskare u Mostaru, udareni su joj temelji. Nakon poticaja za osnivanje Književnog društva franjevaca, fra Grgo Martić se obraća biskupu Kraljeviću, koji prihvata ponudu, te čak i navodi fra Franju Miličevića, kao osobu koja bi tiskaru mogla voditi. Kraljević planira osnivanje tiskare u franjevačkoj zajednici, kako bi se poboljšao rad školstva i uvjeti za kulturno uzdizanje. Najzaslužniji za osnivanje tiskare, te njen rad dugi niz godina, bio je fra Franjo Miličević.

Pristupilo se pronalaženju sredstava. U nabavci tiskare se, osim fratara, najviše iskazao austrijski konzul u Mostaru Pavao Relja, koji je na sebe, uz traženje novčanih sredstava, preuzeo i traženje odobrenja za rad (od Ministarstva prosvjete u Carigradu). Prva sredstva su namaknuta upravo uz pomoć Relje. Preko njega i konzula u Sarajevu, Todorovića, biskup Kraljević je poslao molbu u Beč, u Vanjsko ministarstvo. Molba je pozitivno riješena u prosincu 1871. godine. Međutim, to je bio samo dio sredstava, a ostalo su dali: biskup Andeo Kraljević, barun Rodić, namjesnik dalmatinski, fra Pavao Petrović, župnik i fra Franjo Miličević²¹.

5 Bosanski prijatelj

Novinarstvo na području današnje BiH seže u godinu 1850 kada je fra Ivan F. Jukić pripremio za tisak gradu, a koju je pregledao i za tisak odobrio provincial fra Marijan Šunjić. Te godine i izlazi prvi časopis u Bosni, *Bosanski prijatelj* (Ademović, 1997, str. 94). Na naslovnoj strani čitamo da je časopis tiskan brzotiskom dr. Ljudevita Gaja. Ako stavimo sa strane vrijednost ovog časopisa kao književnog djela, onda ovaj list predstavlja i izvor za povjesničare, tako da se izlazak ovog lista može usporediti sa izlaskom *Danice Ilirske* 1836 u Hrvatskoj. Sam podnaslov nam kaže da ovaj časopis «sadržavajući potrebite, koristne i zabavne stvari», a time nam još želi naglasiti kako to nisu, kako je tada inače bilo ustaljeno, ovo vjerske ili političke ili neke druge službene novine²².

No, kako se o novinarstvu u Bosni ne može govoriti, ako se na prvo mjesto ne stavi ovaj časopis, spomenuti ču nekoliko teme o kojima je pisao: zemljo-državnopisni pregled turskog carstva u Europi., životopis f. Mate Belića, biskupa biogradskog,

²¹http://www.fsd.ba/pandza_2.asp preuzeto 11.10.2009.

²²www.bosnasrebrena.ba/php/modules, preuzeto 30.10.2009.

Grgić, S. i Banja, D. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove Bosanski prijatelj i Srce Isusovo. *Anal poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

književnost bosanska., narodne pjesme., narodne pripovijetke., narodne poslovice., narodne učionice u Bosni, narodni ljekar.

Prema koncepciji koju je htio urednik Jukić, časopis je htio pružiti osnovna znanja iz povijesti Bosne, zemljopisa, etnografije, narodnog stvaralaštva i kulturnih djelatnosti nekih istaknutih osoba onoga vremena (Ademović, 1997, str. 96). Časopis je također donosio informacije o najvažnijim društvenim zbivanjima u Bosni. Ukupno su izašla iz tiska i ugledala svjetlo dana četiri broja *Bosanskog prijatelja*. Drugi broj je izašao godinu dana poslije u istoj tiskari, a u treći broj je bio ometan Jukićevim progonom u Carigrad, te je briga oko izlaska lista predana u ruke fra Filipu Kuniću, a objavljen je 1861 godine u izdanju Matice Ilirske. Posljednji četvrti broj je djelo fra Antuna Kneževića, koji je slijedio put i ideju prvog autora i objavio broj u Sisku 1870 godine.

Mora se reći da je ovaj vrijedni list djelo isključivo jednog čovjeka i njegova pokretača fra Ivana F. Jukića, strasnog rodoljuba i pokretača prvog časopisa u Bosni i Hercegovini. Do objavlјivanja prvog službenog franjevačkog lista moralо se čekati, zbog nepovoljnih prilika, još nekoliko godina. Uskoro se u Bosni osnivaju tiskare za potrebe tadašnje vlasti i to u Sarajevu 1866, u Mostaru 1876.²³ A što se još tiče izdavanja svoga službenog lista od strane bosanskih franjevaca tih godina izlazi list *Glasnik jugoslavenskih franjevaca* (od 1888 do 1894) onda list izlazi pod drugim imenom *Franjevački vjesnik* (od 1895 do 1901), zatim list izlazi pod imenom *Serafinski perivoj* (od 1902 do 1914), nakon toga izlazi pod imenom *Naša misao* (od 1914 do 1919).

Pojava prvog bosansko-hercegovačkog časopisa *Bosanski prijatelj* u vremenu izrazito nepovoljnih društvenih i političkih uvjeta, karakteristika kojih su otezanje lokalnih vlasti s provedbom dugo očekivanih reformi. Tu su minimalne društvene slobode i stroga kontrola svake izgovorene i napisane riječi. Ovaj pothvat iako izrazito kasno nadošao u usporedbi sa zapadnim europskim zemljama, a nešto kasnije i u odnosu na susjedne i većinu južnoslavenskih, predstavlja jedan od značajnijih događaja devetnaestog stoljeća u kulturnom životu zemlje. Makar Jukićev pionirski uradak nije naišao na razumijevanje i suradnju drugih pismenih i izobraženih ljudi u tadašnjoj Bosni i iz objektivnih materijalnih razloga dostignuo šire mase čitatelja, ipak označava početak publicistike u Bosni i pokreće revoluciju pisane riječi²⁴.

Posebno je zanimljivo poglavje u kojem Jukić govori o narodnim učionicama, a ovaj članak se bavi problemom prosvjete u tadašnjoj BiH. On sam kaže kako prosvjeta nije ometana samim Turcima nego u prvom redu „nemarnošću i siromaštvom“ (Ademović, 1997, str. 98). Autor također pokušava potaknuti dobre Bošnjake-Muslimane, Srbe ali i Hrvate da, po mogućnosti, podrže stvaranje narodnih učionica za opismenjavanje naroda. Navodi primjere kako pravoslavci imaju neke vrste narodnih učionica u većim gradovima, a da tako trebaju i drugi činiti. Daje i primjere nekih učionica i dobrih učitelja koji su uredili učionice na europski način.

²³<http://www.bosnasrebrena.bapreuzeto 07.03.2009>

²⁴www.bosnasrebrena.ba/php/modules, preuzeto 29.10.2009.

Grgić, S. i Banja, D. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove Bosanski prijatelj i Srce Isusovo. *Anal poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

Katolici su svoje učionice dobili zalaganjem franjevaca i one su utemeljene u samostanima u Fojnici, Kreševu, Travniku, Livnu i Varcaru.²⁵ U njima kapelani podučavaju pisanje latiničnog jezika, računa, nauka kršćanskog i slično, ali sve to besplatno. Stoga urednik Jukić poziva na stvaranje fonda koji će pomoći održavanju tih učionica i otvaranju novih.

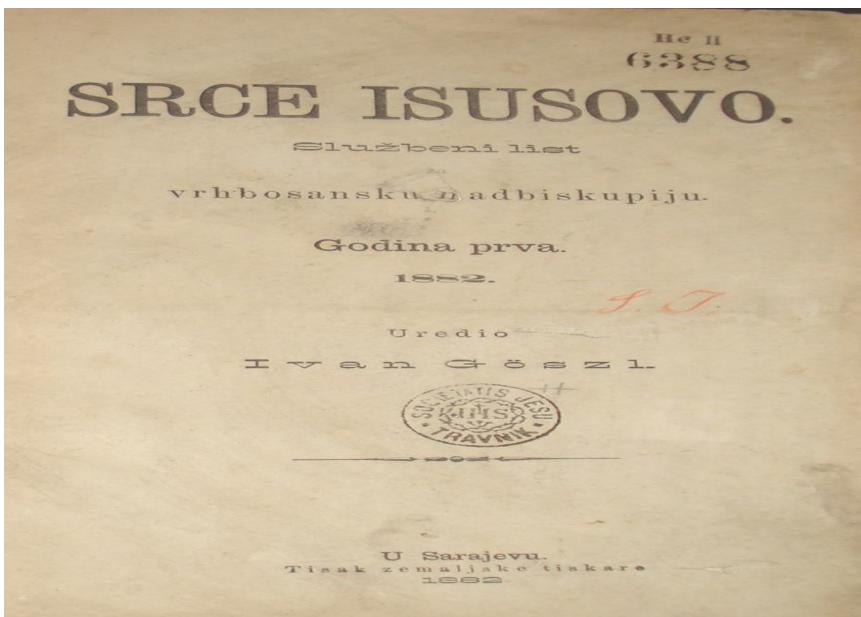
6 Srce Isusovo

Srce Isusovo je bio službeni list za Vrhbosansku nadbiskupiju (gdje se tada podrazumijevala i današnja Banjolučka biskupija), od 1881 do Drugog svjetskog rata. Kada je još davne 1881. godine Sveta Stolica iz Rima uspostavila redovitu crkvenu hijerarhiju u Bosni i Hercegovini, za prvog nadbiskupa imenovan je Josip Šadler. Upravo je on i pokrenuo pisanje i tiskanje ovog crkvenog službenog glasila. Tako da prvi broj lista izlazi već u siječnju 1882. godine, a urednik je Ivan Gözel. Ovaj službeni list se tiskao u Zemaljskoj tiskari u Sarajevu. Prvotna mu je zadaća bila promicanje interesa Katoličke Crkve, obavijesti svećenicima Vrhbosanske nadbiskupije i Banjalučke biskupije, razne obavijesti pojedinim župama, vijesti iz života sveopće Katoličke Crkve u svijetu, događanja po pojedinim župama, razna promišljanja i slično. Ovaj službeni katolički list bi se najbolje mogao usporediti sa tiskanjem sličnih novina u Dalmaciji koje su izlazile u isto vrijeme, samo što su počele izlaziti ranije. To su bile novine „Katolička Dalmacija“ koja izlazi od 1870. do 1898. godine. To su također bile „Vjersko-političke novine“. „Zadatak im je promicanje interesa Katoličke Crkve u dalmatinskoj Hrvatskoj uz političke tendencije, koje su dobole određeni hrvatski nacionalni pravac nakon što je 4. 11. 1870. uredništvo preuzeo Ivo Prodan“ (Vidaković, 2001, str. 182). A kao što je u to vrijeme svaka crkvena pokrajina imala svoje novine, tako je to bilo i u BiH.

²⁵ www.idoconline.info/digitalarchive/public/serve/index, preuzeto 02.11.2009.

Grgić, S. i Banja, D. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove Bosanski prijatelj i Srce Isusovo. *Anal poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

**SLIKA 1. PRVA STRANICA KATOLIČKOG LISTA GOD. 1882. GODINA,
„SRCE ISUSOVO“. LIST SE NALAZI U BIBLIOTECI VRHBOSANSKE
KATOLIČKE TEOLOGIJE U SARAJEVU.**

Sam sadržaj dijeli se na tri djela: 1. Naredbe, 2. Članci, 3. Viestnik. U prvom djelu Naredbe, u prvi je naslov «Pod zastavom Srca Isusova» gdje sam nadbiskup piše svoju poslanicu, svoju uvodnu riječ u kojoj pozdravlja sve svećenike i vjernike i poziva ih na veću vjernost Bogu i bolji kršćanski život. Poslanica je pisana na jednoj stranici. U dijelu Naredbe napisano je 12 stranica, ali ima 26 naslova od kojih bi izdvojio «Naredbe za banjalučku biskupiju», ali i «Pitanja za kler nadbiskupije vrhbosanske i biskupije banjalučke» jer se upravo u ovom članku pisalo o raznim pitanjima koja su zanimala i mučila svećenike ove dvije biskupije. No, svakako je zanimljiv pretposljednji članak «Ženidba vojničkih obveznikau Bosni i Hercegovini», gdje se objašnjava svećenicima kako postupati sa ženidbom momaka koji su bili vojna lica, nalaze se na području Bosne, tj. području vrhbosanske nadbiskupije.

Pod rubrikom II Članci; nalazi se 21 članak koji su pisani od pojedinih svećenika, a govore o raznim temama. Izdvojio bi ovdje jedan zanimljiv članak pod imenom «Zašto nam djeca bolje ne napreduju u vjeronauku?», koji govori o vjerskoj pouci djece i zašto bolje ne uče vjeronauk. Također bi izdvojio i članak «Iz Engleske i Amerike» koji nam čak i svojim naslovom svjedoči kako su katolici Bosne u ono vrijeme čitali i informirali se o prilikama i neprilikama u svijetu. Također je i zanimljiva predzadnja tema ovoga broja koja kaže „Što ćeš s kršćani, koji zanemaruju kršćanski nauk“ u kojoj se upravo govori o vječnoj temi koja je zabrinjavala tada svećenike i redovnike širom svijeta, a ta tema je iskvarenost mjesnog puka, koja se

Grgić, S. i Banja, D. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove Bosanski prijatelj i Srce Isusovo. *Anal poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

često izražavala u nemoralu, neumjerenom korištenju alkohola, nasiljem u društvu ili u obitelji, nedolaskom na Svetu Misu, zanemarivanje sakramenata i slično.

Pod trećim naslovom *Viestnik*; na prvo mjesto nam se stavlja naslov «Dječačko sjemenište u Travniku» a o njemu je pisano na 1, 2, 9 i 10 stranici, što samo po sebi pokazuje koliko je tema bila važna. Ovo je također zanimljiv podatak jer znamo da je to sjemenište u ono vrijeme bilo među prvom i najvećim srednjoškolskim ustanovama u BiH, a i danas je ponovno obnovljeno, te od 1997 godine ima više od 1200 učenika u gimnaziji i Osnovnoj školi, te internat za stanovanje učenika, ali i poseban dio za odgoj učenika koji žele postati svećenici.

Kako onda tako i danas. Stoga nije ni čudno da se o ovom sjemeništu, tj. o njegovoj gradnji i počecima rada, piše čak nekoliko stranica ovog vrijednog lista, te davne 1882 godine. Ovaj dio sadrži 43 naslova ili vijesti, a još smatram zanimljivim napomenuti «Promjene u nadbiskupiji» gdje se čak na 4 stranice piše o ovoj vijesti, jer je sigurno bilo i zanimljivo i važno gdje je koji župnik ili kapelan premješten ili namješten. Sličan naslov sa sličnim sadržajem nalazi se malo dalje pod naslovom «Promjene u državi franjevačkoj» gdje se donose promjene kod svećenika franjevaca, ali napisane na jednoj stranici.

Također u ovom dijelu lista napisano je nekoliko stranica o svećenicima koji su umrli u protekloj godini, te se donosi njihov životopis i mjesta gdje su službovali kao svećenici.

7 Listovi koji su izlazili od 1866. godine

Bosanski vjestnik pokrenut je i tiskan u Sarajevu 1866. godine sa otvaranjem Sopronove pečatnje, prve moderne štamparije. To je bio list političkog i zabavno-poučnog sadržaja, a uređivao ga je Ignjat Sopron (Kruševac, 1978, str. 27).

Bosna je bila zvanični list Bosanskog vilajeta koji je izlazio od 1866. do 1879. godine u Sarajevu, s uporednim dvojezičnim tekstom na turskom i srpskom jeziku. *Bosna* je donosila prije svega tekstove važnijih zakona i naredaba, objašnjavala ih i tumačila, a uz to i objavljivala kraće informacije iz političkog, privrednog, kulturnog i uopće društvenog života. U toku trinaestogodišnjeg izlaženja u *Bosni* se promjenilo nekoliko urednika: Mustafa Refet Imamović, Mehmed Šakir-Kurtčehajić, Salih Biogradlija, Javer Baruh, Nuruddin Kurtčehajić i Kadri Carigradlija (Ademović, 1997, str. 49).

Sarajevski cvjetnik (Gülşen-i saray) je bio poluzvanični političko-književni sedmični list u Bosni i Hercegovini. Štampan je u Vilajetskoj štampariji, a njegov osnivač i urednik bio je Mehmed Šaćir (Šakir) Kurtčehajić. Izlazio je u periodu od 26. decembra 1886. do 01. jula 1872. godine. List je štampan dvojezično – prva i četvrta strana štampane su cirilicom i ijkavicom, a druge dvije arapskim pismom i turskim jezikom.

Neretva je, kao i *Bosna* pisan dvojezično s uporednim tekstom arebicom na turskom jeziku i cirilicom. Prvi broj *Neretve* izašao je 19. februara 1876. godine a štampan je u "Tiskari vilajeta hercegovačkog". List su u ime Vilajetske uprave

Grgić, S. i Banja, D. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove Bosanski prijatelj i Srce Isusovo. *Anal poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

uredivali službenici: Mehmed Hulusi i Jozef Alkalaj. List *Neretva* izlazio je u svega 300 primjeraka i nije poznato koliko je brojeva izdano. Kreševljaković navodi da je izašlo ukupno 38 brojeva, iako se pretpostavlja da su izdana i 2-3 broja više.

Najstarije novine koje su u Bosni i Hercegovini izlazile na starosmanskom jeziku bio je *Kalendar Salname-i vilajet-i Bosna* (Godišnjak Bosanskog vilajeta), kao službeno glasilo Vilajetske uprave koji je pokrenut 1866. a ugašen 1878. godine s aneksijom Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske monarhije. Ponovo je pokrenuto njegovo izlaženje 1882., nepune četiri godine po okupaciji, ovaj put pod nazivom "Bosna ve Hersek vilajeti salanmesi" nastavivši izlaziti sve do 1892. pod okriljem Zemaljske vlade i štampanju u Zemaljskoj štampariji u Sarajevu. List je i u ovom periodu predstavljao jednu vrstu službenog godišnjaka, s obzirom da je tretirao službene teme monarhijske uprave. U periodu od sredine 1881. pa do 1892. godine ove će novine prerasti u *Sarajevski list*.

Bosanska vila je list za zabavu, pouku i književnost. Pokrenut je u Sarajevu 1885. godine. Osnivači su bili Nikola Šumonja, Božidar Nikašinović, Stevo Kaluđerić i Nikola Kašiković. Izlazila je redovno dva do tri puta mjesечно i štampana je čirilicom. Izlazi od 1889. do 1914. godine što predstavlja uspjeh kakav bi mnogi listovi mogli poželjeti (Kruševac, 1978, str. 306).

Glasnik Zemaljskog muzeja BiH je časopis Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Glasnik obuhvata sve sfere istraživanja prošlosti Bosne i Hercegovine kroz stoljetno izlaženje. Prvi broj GZM izašao je 1889., u godini dana poslije osnivanja Zemaljskog muzeja u Sarajevu 1888 (Kruševac, 1978, str. 386). Dugo vremena imao je svoju široku liniju proučavanja, a kasnije je dobio profilaciju na izučavanja prošlosti kroz pojedine oblasti i struke. Od 1889. do 1943. GZM je zadržavao početnu širinu kroz radeve svojih saradnika. Nova serija pokrenuta je poslije 1945. Prirodne nauke su bile izdvojeni dio (1954-). Od 1946. do 1953. bile su izdvojene Društvene nauke, a od 1954. one se dijele na Istoriju i Etnografiju (1954-1957) i Arheologiju (1954-). Od 1958. kreće zasebno i Etnologija. Tri osnovna smjera (Prirodne nauke, Arheologija i Etnologija) sačinjavaju današnju formu Glasnika Zemaljskog muzeja.

8 Manje poznati i manji listovi toga vremena

U to vrijeme izlazi još nekoliko novina ali prelaze godinu 1882. no, kako su vrlo blizu ovom vremenu i događajima, zasluzuju malo mjesta u ovome radu, a to su:

- *Nada*, list namijenjen pouci, zabavi i umjetnosti, je književni časopis koji je izlazio dva puta mjesечно u periodu od 1895. do 1903. godine. Ovaj časopis pokrenuo je Kosta Hörmann, koji je bio i glavni urednik; dok je književni podlistak uređivao Silvije Strahimir Kranjčević.
- *Zora* - list za zabavu, pouku i književnost. List je pokrenut u Mostaru 15. aprila 1896. i izlazio, dva puta mjesечно, do kraja decembra 1901. Prva dva godišta uredivali su Alekса Šantić i Svetozar Ćorović, treće Alekса Šantić i Jovan Dučić. *Behar*, list za pouku i zabavu, je časopis pokrenut 1900. godine. Osnivači Behara bili su Edhem Mulabdić, Safvet-beg Bašagić i Osman Nuri

Grgić, S. i Banja, D. (2017). Počeci novinarstva u BiH od 1850. do 1892., sa posebnim osvrtom na katoličke listove Bosanski prijatelj i Srce Isusovo. *Anal poslovne ekonomije*, br. 16, str. 40–51

Hadžić, a štampanje lista finansirao je Ademaga Mešić iz Tešnja. Prvi broj časopisa izašao je 1. maja 1900. i neprekidno je izlazio deset godina, dva puta mjesečno, a od 1927. do 1945. godine nastavio je izlaziti pod nazivom Novi Behar.²⁶

9 Zaključak

Svako arhivsko istraživanje je dugotrajan, naporan i raznolik rad i pristup arhivskom gradivu s mogućnošću njezinog proučavanja u kontekstu različitih aspekata ljudskih, a posebno društvenih pojava. O komunikaciji u prošlosti najbolje nam govore dokumenti, pisma, dopisi, telegrami ili još bolje, stari brojevi novina ili časopisa ili samo periodičnih listova. U Hrvatskoj su prve novine počele izlaziti još davne 1806 godine u Zadru, sa prvim brojem *Kraljskog Dalmatina - Il regio Dalmata*. No, tadašnji uvjeti života i razvoja slobode misli i riječi bili su u Hrvatskoj puno bolji i kvalitetniji nego u Bosni i Hercegovini. Zbog vladavine Otomanskog Carstva, koje nije poticalo, a kamoli pomagalo razvoj pisane riječi, ali i zbog siromaštva i neimaštine, prve novine su počele izlaziti u BiH tek 1866. godine, kada je počela s radom prva tiskara u BiH u Sarajevu.

No, najveći pothvat u smjeru slobodnog novinarstva u objavi pisane riječi na području BiH dao je urednik, a i najvećim djelom autor, prvog lista koji se zvao *Bosanski prijatelj*. Ovaj list je u cijelosti prvi bosanski list (sve teme govore o BiH i njezinim problemima), ali je tiskan u Hrvatskoj, troškom Matice Ilirske.

U ovom radu je obrađen prvi broj prvog list u BiH, a zajedno s njim su prikazani i drugi listovi koji su u to vrijeme izlazili na području tadašnje BiH. Veći prostor je dan prvom broju službenog glasila Vrhbosanske Nadbiskupije Sarajevo *Srce Isusovo*, a koji je u mnogo čemu sličan prvom broju B.P..

Osnivanja prvih tiskara 1866. godine zanimljiv je slijed događaja koji je doveo do tiskanja i objavljivanja ova dva broja, a u radu je dotaknuta i ta problematika.

Svakako je veliki doprinos i jednog ali i drugog lista koji su na prostore BiH donijeli pisani riječ u obliku listova koji su u to vrijeme izlazili u mnogim europskim ali i svjetskim gradovima. Time se i BiH svrstala u red slobodnih zemalja sa objavljenim listovima i novinama kakve su imale druge zemlje u svijetu.

²⁶www.bgs.ba/e_knjige3.html, preuzeto 03.11.2009.

10 Popis literature

- Ademović, F. (1997). *Prve novine i prvi novinari u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Nezavisna unija profesionalnih novinara BiH i Soros media centar.
- Bosanski prijatelj*. (1851). Prvi list u BiH, prvi broj tiskan brzotiskom Ljudevita Gaja
- Draganović, K. (1934). *Katolička crkva u Bosni i Hercegovini*. Zagreb: Croatia sacra.
- Gavran I. (2010). *Suputnici bosanske povijesti, sedam stoljeća djelovanja bosanskih franjevaca*. Sarajevo-Zagreb: Svjetlo riječi.
- Jukić, I. F. (1953). *Putopisi i istorijsko-etnografski radovi*. Sarajevo: Svjetlost.
- Kruševac, T. (1978). *Bosansko-hercegovački listovi u XIX veku*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Marić, F, Orlovac, A. (2006). *Banjolučka biskupija u riječi i slici od 1881. do 2006.* Biskupski Ordinariat Banja Luka.
- Sapunar, M., Tomić, Z., Skoko I. (2002). *Prilozi za povijest novinarstva Hrvata u BiH*. Sveučilište u Mostaru.
- Srce Isusovo*,(1881).Službeni list Vrhbosanske Nadbiskupije Sarajevo
- Vidović, J. (2001), *Povijest hrvatskog novinstva- Zadar u XIX st*, Hrvatsko komunikološko društvo i Nonacom, Zagreb
- Zbornik radova, Katolička Crkva u BiH u XIX i XX stoljeću*, (1986). Vrhbosanska visoka teološka škola, Sarajevo

МЕРЕЊЕ И УНАПРЕЂЕЊЕ ИНДИКАТОРА КЉУЧНИХ ПЕРФОРМАНСИ У САВРЕМЕНИМ КОМПАНИЈАМА

MEASURING AND IMPROVING KEY PERFORMANCE INDICATORS IN CONTEMPORARY ORGANIZATION

Милан Дајић²⁷

Економски факултет Приштина – Косовска Митровица, Република Србија

Марко Тодић²⁸

Економски факултет Приштина – Косовска Митровица, Република Србија

Сажетак

У турбулентним условима пословања савремени системи мерења перформанси пружају квалитетније информације менаџменту у процесу одлучивања. Преко кључних индикатора перформанси мери се остварење визије, стратегије и циљева предузећа. Када компанија бира кључне индикаторе перформанси треба да води рачуна да ти показатељи обезбеде информације које ће бити мерљиве, поуздане, реалне и употребљиве за примену одговарајућих корективних мера када перформансе нису усаглашене са циљевима организације. Неопходно је адекватну пажњу посветити унапређењу кључних индикатора перформанси, а све са циљем прилагођавања и постизања бољих резултата у савременим променљивим условима пословања. Постоји одређени број приступа за развој кључних индикатора перформанси, а предузећа треба да, у складу са послом којим се баве, идентификују приступе који би били најрелевантнији за њих. Основна тежња савремених организација је усклађивање кључних индикатора перформанси са модификованим условима пословања, што је и основа за унапређење истих.

Кључне речи: кључни индикатори перформанси, савремена организација, циљеви.

²⁷ Витина, Димитријева 8, општина Витина, 38 263 Витина, Телефон: +381 66 970 06 75, Емаил: d.milan@hotmail.rs

²⁸ Скуланево бб, општина Липљан, 38 208 Лепина, Телефон: +381 64 440 40 69 +386 49 18 99 27, Емаил: maki93todic@hotmail.com

Summary

In the turbulent business conditions, modern systems of performance measurement is to provide high quality information management in the decision making process. Through key performance indicators to measure achievement of the vision, strategy and objectives of the company. When an organization chooses key performance indicators should take into account that these indicators provide information that will be measurable, reliable, realistic and usable for the implementation of appropriate corrective actions when performance is not compliant with ciljevma organization. It is necessary for adequate attention to the improvement of key performance indicators with the aim of adapting and achieving better results in today's turbulent business conditions. There are a number of approaches for the development of key performance indicators, and companies should, in accordance with the business they do, identify approaches that would be most relevant to them. The basic tendency of contemporary organizations is harmonization of key performance indicators with modifikovanim business conditions, which is the basis for their improvement.

Keywords: key performance indicators, modern organization, target.

1 Увод

Сваком предузећу савремено окружење намеће потребу увођења флексибилних мерила перформанси. Имплементацијом кључних индикатора перформанси, као најзаначајнијих мера или параметара које је неопходно редовно пратити да би се имао увид у успех пословања, предузећа теже да своје активности ускладе са променама у окружењу, са животним циклусом производа који је све краћи, затим са убрзаним развојем и пласирањем нових производа на тржишту. Поред промета и профита као најчешће коришћених параметара могуће је пратити и велики број других параметара, све у зависности од тога шта је одређеном предузећу најважније за успех посла.

Да би организација остварила позитиван резултат веома је важно да изабере праве кључне показатеље успеха и да поведе рачуна о потребном унапређењу истих. Савремено пословање намеће потребу за унапређењем кључних индикатора перформанси јер истиче неопходност за усклађивањем ових показатеља са променљивим условима пословања које доноси конкурентно окружење. Предузећа у којима постоји систем управљања перформансама имају систем мерења који је прецизно дефинисан па се резултат управљања кључним индикаторима перформанси користи с циљем идентификовања одређених области у којима је неопходно унапређење. Адекватна провера и унапређење кључних показатеља успеха омогућава предузећу да проактивно делује у складу са променама у окружењу у коме егзистира.

2 Предности савремених мерила перформанси

Значајна карактеристика савременог пословног окружења је флексибилност па из тог разлога основни захтев при конципирању савремених модела мерења перформанси компанија је променљивост као и избалансираност финансијских и нефинансијских мерила, а све са циљем прилагођавања турбулентном окружењу. Суштина новијих приступа мерења перформанси је у томе што они не објашњавају само нови начин у мерењу, већ омогућавају и разраду нових мерила перформанси која се у претходном периоду нису у великој мери или се нису уопште користила. Да би савремене компаније биле успешне и препознатљиве на тржишту неопходно је да користе савремене индикаторе мерења перформанси. Нека од њих су, рецимо, вредност за власнике, индекс сатисфакције, економски додата вредност, вредност хуманог капитала и многа друга. Новији модели мерења перформанси акценат стављају на мерење мањег броја кључних варијабли за управљање, затим на повезаност мерила са кључним факторима успеха, на све нивое организације и све аспекте пословне активности као и на обухватање свих значајних ресурса. Савремени системи мерења перформанси нарочито потенцирају повезаност са стратегијом компаније.

IT технологија као и глобализација светске привреде доноси са собом низ промена. Индустриску економију коју карактерише физички опипљива актива замењује нова тзв. IT економија у којој највреднији ресурс постаје неопипљива актива која се односи на односе са потрошачима, вештине запослених, знање запослених, информационе технологије, организациону културу плодну за иновације, решавање проблема и унапређење организације, online пословањем, маркетингом по друштвеним мрежама.

За разлику од традиционалних финансијских индикатора пословања савремена мерила перформанси узимају у обзир и нефинансијске показатеље. С обзиром на то да финансијски индикатори перформанси организације представљају индикаторе који показују како је организација пословала у претходном периоду ови показатељи веома мало говоре о томе какви ће се резултати постићи у будућности и да ли ће, уопште, оно што данас радимо допринети добрым резултатима у будућем периоду.

Традиционална мерила перформанси имају одређене недостатке, попут нерелевантности, нефлексибилности, застарелости и томе слично, с обзиром на то да су ова мерила заснована на рачуноводственим информацијама. Због бројних недостатака традиционаних мерила перформанси било је неопходно пронаћи информационо ефикаснији приступ како би се превазишао проблем мерења нефинансијске димензије пословне активности. Из тих разлога настају савремена мерила перформанси чије се предности огледају управо у томе што отклањају недостатке традиционалних мерила јер су (Фигар, 2007.): финансијска и нефинансијска (квантитативна и квалитативна), сачињавају портфолио мерила, утврђују се из рачуноводствених и ванрачуноводствених извора, предузеће је дељива целина па се утврђују по унутрашњим организационим јединицама (за центре трошкова, центре прихода,

инвестиционе центре и стратешке пословне јединице), утврђују се по фазама животног циклуса производа, утврђују се по алтернативним стратегијама, као и за кључне стејкхолдере.

Наведене предности нам показују да савремени приступи у мерењу перформанси обухватају различите димензије успеха, детаљнији су, информационо делотворнији јер задиру у нове пословне процесе и активности унутар њих. Савремено пословно окружење које карактерише непредвидивост, динамичност, хетерогеност као и комплексност просто намеће потребу за применом оваквих мерила перформанси. Наравно нетреба запоставити ни традиционалне индикаторе. Оно што би смо могли да предложимо јесте да компанија која жели да успешно послује и што више пенетрира и диверзификује своје пословне активности јесте комбинација традиционалног са савременим индикатором мерења перформанси. Уколико је систем мерења перформанси адекватан онда такав систем поспешује једнакост циљева запослених и организационих циљева, омогућава менаџерима да свој успех али и успех осталих запослених оцењује на један ефективан и ефикасан начин, олакшава формулисање будућих стратегија у условима динамичног окружења, затим „утиче на индивидуалне перформансе преко когнитивних и мотивационих механизама“ (Hall, 2011.).

3 Значајне карактеристике индикатора кључних перформанси у савременој организацији

Кључни индикатори перформанси су саставни део добrog менаџмента и пословне праксе, с обзиром на то да представљају моћно средство за увид у адекватност пословања. Реч је о одговарајућим параметрима које компанија редовно прати да би на тај начин дошла до информација о томе колико успешно послује. Најчешће коришћени параметри су промет и профит али се, такође, може пратити и број клијената, успешност закључивања нових послова, број посета сајту, број рекламија и томе слично. Ови показатељи представљају веома ефикасан начин мотивације и стимулације запослених, наравно, то се пре свега односи на оне запослене који имају највећи утицај на перформансе предузећа (<http://predp.com/fin/terms/chto-takoe-kpi.html>, Ключевые показатели эффективности). Свако предузеће одређује управо оно што му је најважније за успех посла. Избор правих параметара мерења перформанси је сложен и одговоран посао менаџмента. У пракси је веома компликовано одабрати праве перформансе и њихове индикаторе јер треба имати у виду да велики број перформанси подразумева много података чије прикупљање захтева много напора и трошкова. Главни проблем менаџмента је како од неколико стотина па чак и много више могућих показатеља изабрати одговарајући број кључних индикатора прформанси. Кључни индикатори перформанси дају квалитетније резултате када се посматрају током дужег периода као и када се за сваки параметар унапред постави одговарајућа циљна вредност па се током времена прати степен остварења циља. Дефинисање адекватних индикатора перформанси је сложен процес из разлога што ти индикатори морају дати

поуздане и значајне информације па зато морају бити засновани на доказима, осетљиви на промене, специфични за анализирану ситуацију, морају се једноставно израчунати на основу доступних информација. Кључне индикаторе перформанси свако предузеће одређује за себе. Могу се дефинисати за све нивое у организацији, па се тако осим на нивоу предузећа одређују и за ниво одељења па и сваког радног места (мерење усешности рада неког запосленог).

Значајне карактеристке индикатора кључних перформанси су:

- *одговорност*- неопходно је да постоји особа која ће сносити одговорност за одговарајуће резултате јер без додељене одговорности мерење неће имати адекватну сврху,
- *овлашћење*- запосленима се даје овлашћење како би адекватно одговорили на потребе за информацијама о перформансама,
- *разумљивост*- потребно је запослене упознати с тим шта се, када и како мери као и са тиме шта они треба да ураде да би се остварио позитиван резултат,
- *правовременост*- кључни показатељи успеха захтевају правовремене информације,
- *сврсисходност*- понекад је заиста тешко измерити на прави начин резултат активности.²⁹
- *релевантност*- Кључни индикатори перформанси имају животни циклус, односно временом се мењају или се њихов значај мења (Kerzner, 2011.)

Индикатори кључних перформанси представљају метрику која је уско повезана са циљем. Ови се индикатори обично приказују као однос између планираног и оствареног резултата, показујући да ли се и за колико одступа од планираног. Рецимо, ако је реч о неком пројекту, на почетку процеса мерења перформанси истог потребно је да постоји сагласност стејкхолдера о томе како ће се користити мере за приказ успешности пројекта. Избор мера мора да обухвати цео пројекат, то се може постићи избором кључних мера у комбинацији са вредносним. Уколико се лоше управља вредносним метрикама онда може доћи до губитка угледа код клијента али и низ других изазова. Важно је имати на уму чињеницу да иако су сви кључни индикатори перформанси метрике нису све метрике и кључни индикатори перформанси (Bauer, 2004.) Успех било каквог програма менаџмента усмереног ка позитивним резултатима зависи у великој мери од избора кључних индикатора перформанси. Уколико се

²⁹ Рецимо, раст продуктивности не мора да значи увек интерно побољшање перформанси радника већ може бити резултат промена прихода, с обзиром да продуктивност и представља однос прихода и броја радника.

Dajić, M. i Todić, M. (2017). Merenje i unapređenje indikatora ključnih performansi u savremenim kompanijama. *Analisi poslovne ekonomije*, br. 16, str. 52–59

акценат стави на погрешне показатеље може доћи до неоптималних резултата. Са циљем побољшања квалитета пословања предузећа, менаџмент најпре треба да преведе своје циљеве у мерљиве индикаторе перформанси целог предузећа. Кључни индикатори перформанси представљају механизам за мерење остварења циљева предузећа. Ови индикатори треба да пруже могућност предузећу да постави мерљиве циљеве, процени ризике за остварење циљева, идентификује одговарајуће трендове у остваривању циљева, када је неопходно да предузме одређене мере побољшавања. Ови индикатори треба да буду конзистентни са кључним циљевима организације.

ТАБЕЛА 1: СТЕЈКХОЛДЕРИ И ПОКАЗАТЕЉИ ЕФЕКТИВНОСТИ И ЕФИКАСНОСТИ ПРИМЕНОМ САВРЕМЕНИХ МЕРИЛА ПЕРФОРМАНСИ КОМПАНИЈА³⁰

Стјекхолдери	Показатељи ефективности и ефикасности СМП-ом
Власници	Финансијски резултати
Запослени	Задовољство радника, плате
Потрошачи	Квалитет производа и услуга
Кредитори	Кредитна способност
Друштво	Допринос решавању друштвених проблема
Добављачи	Задовољавајуће трансакције
Влада	Поштовање закона и правила

У табели 1. је назначено које су све доминантне перспективе активности успешних компанија, које наравно примењују у свом систему савремена мерила перформанси.

Неопходно је да кључни индикатори перформанси буду тачни, правовремени, лако разумљиви, орјентисани на акцију. Важно је идентификовати изворе података који се користе за сагледавање кључних индикатора перформанси, као и ограничења која постоје у вези тих података (www.pwc.com/gx/en/audit-services/corporate-reporting/assets/pdfs/uk_kpi_guide.pdf, *Guide to key performance indicators*). Такође, треба водити рачуна и о томе да њихова имплементација не буде скупа.

Кључни индикатори перформанси треба да обезбеде увид у одговарајуће активности које се тренутно реализују, а које ће утицати на будуће резултате предузећа. Потребно је правити разлику између остварених и водећих

индикатора. Остварени индикатори представљају оне резултате који се мере на основу претходних, рецимо на примеру продаје реч би било о миксу производа, броју нових клијената, уделу на тржишту.

Водећи индикатори представљају активности које је могуће пратити током реализације одређеног процеса, рецимо продаје, на пример, од колико продајних позива или састанака се креира продајна прилика, колико дugo траје продајни циклус тако добијене прилике. у овом примеру, водећи показатељи утичу на перформансе продаје и на остварене индикаторе прошлих резултата.

4 Закључак

У савременим организацијама мерење пословних перформанси не може бити засновано само на финансијским мерилима управо због бројних недостатака истих. Савремено пословно окружење као изразито динамично, непредвидиво, хетерогено и у великој мери комплексно просто намеће потребу за применом нефинансијских мерила. Нефинансијске аспекте мерења наглашавају савремени концепти мерења перформанси предузећа који су мултидимензионални. Основу за успешно управљање пословним системима представља мерење перформанси засновано на кључним индикаторима перформанси. Без кључних индикатора перформанси је немогуће донети квалитетне одлуке у вези реализације постављених циљева као и ефикасности обављања пословних процеса којима се ти циљеви реализују.

Може се закључити да кључни индикатори перформанси треба да одговарају природи и величини савремене организације као и њеним производима, одговарајућим процесима и активностима. Кључни показатељи успеха треба да буду конзистентни са циљевима савремене организације и важно је не занемарити чињеницу да ови показатељи дају квалитетније резултате уколико се посматрају током дужег временског периода. Дакле, примена кључних индикатора перформанси омогућава унапређење поузданости и флексибилности у пословању савремених организација што може позитивно утицати на повећање профитабилности истих. Такође је неопходно адекватну пажњу посветити унапређењу кључних индикатора перформанси а све са циљем прилагођавања и постизања адекватнијих резултата у савременим променљивим условима пословања.

5 Попис литературе

- Анатольевна, Е. Г. (2015.), *Ключевые показатели эффективности как инструмент управления организацией* // Интернет- журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Том 7, №5
- Bauer, K. (2004.), *KPIs - The Metrics That Drive Performance Management*, DM Review
- Kaplan R. and Norton D. (September – October 2000.), *Having Trouble With Your Strategy? Then Map It!* Harvard Business Review
- Kerzner, H. (2011.), *Project Management Metrics, KPIs and Dashboards*. New Jersey: John Wiley and Sons.
- Фигар, Н. (2007.). Управљање ресурсима предузећа, Економски факултет Ниш
- Хелета, М. (2012.), *Пројектовање менаџмент система квалитета*, Универзитет Сингидунум, Београд <http://www.mfin.gov.rs>
- Hall, M. (2011.). *Do comprehensive performance measurement systems help or hinder managers' mental model development?* Management Accounting Research, 22.

РЕФЕРЕНДУМ КАО ОБЛИК НЕПОСРЕДНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

Жељко Тодоровић³¹

Висока пословно техничка школа

Сажетак

Социолошки, политиколошки и правни теоретичари су још од античког доба, а посебно у последња два вијека, па и данас били заокупљени питањем демократије. Демократија се дефинише као владавина народа, што јој и само име каже (потиче од грчке ријечи „демос“ - народ и „кратеин“ - владати, владавина народа). Међутим, тешко је објаснити демократију само владавином народа-већине, јер је демократија врло сложен систем односа између државе и грађана у смислу остваривања слободе личности грађана и трансформације државне власти. Постоје бројне дефиниције демократије, шире образложене у самом раду, као и типови, врсте демократија: политичка, економска (индустријска), масовна и непосредна демократија. Посебан значај има непосредна демократија и њени облици: референдум, плебисцит, народна иницијатива, народно вето, право петиције, зборови грађана и други облици непосредне демократије. У раду је посебно обрађен референдум као облик непосредне демократије из разлога његовог значаја и неоснованости разлога његовог оспоравања у Босни и Херцеговини.

Кључне ријечи: демократија, народ, државна власт, друштво, непосредна демократија, референдум.

1 Појам и садржај демократије

Појам демократије је веома сложен, а у извјесном смислу, како то наводи Лукић (1976, стр. 261) и Кузмановић (1999, стр. 261) и противурјечан, контраверзан, двосмислен, недоречен, неодређен, дифузан, па и конфузан. Бројни су разлози томе, а најважнији су:

- Демократија је термин који се сувише дugo користи, више од два миленија, почев још од античке Грчке;
- Скоро сваки облик државног уређења проглашава се демократским, без обзира на његово стварно стање;
- Свако ново друштвено уређење одређује свој модел демократије и
- Што правна, а и политичка теорија, нису утврдили критерије по којима би се утврдила стварна демократија и квазидемократија.

³¹ Српских озренских бригада 5A, Добој, e-mail, zeljkot53@gmail.com

Мноштво је елемената демократије и тешко је међу њима успоставити тачан баланс. Све зависи од политичке праксе, а она је зависна од историјских конкретних околности, које се мијењају. Социолошки, политиколошки и правни теоретичари су још од античког доба, а посебно у последња два вијека били заокупљени питањем демократије. Међу њима били су познати филозофи: Аристотел, Вебер, Нојс и др. који су демократију сматрали лошим обликом државног уређења. Тако нпр. Аристотел демократију означава као “власт неорганизоване масе - мноштва”, а Макијавели да “демократија није у корист државе“.

На другој страни су многи теоретичари отклонили недоумице везане за појам демократије својим ставом да свака нова етапа, свака нова фаза друштва или унутар типа друштва (облика државног уређења) носи и даје нова мјерила о томе шта је демократија. То значи да оно што је било демократско и имало врхунске вриједности у одређеном систему у прошлости, није демократско за ново доба, већ је то нешто друго итд. Дакле, демократију треба схватити и остваривати у одређеном времену и простору, јер како то наводи Кузмановић (1999, стр. 263), не постоји једна већ много демократија.

Појам демократије обухвата неке битне елементе који су општи и трајни, као и неке друге (додатне) елементе који су промјенљиви и зависе од времена и простора у коме се дефинише актуелни тип демократије. У опште и трајне елементе појма демократије убрајају се: народ, слобода, власт, држава, друштво и уређење. Демократија се дефинише као владавина народа што јој и само име каже (потиче од грчке ријечи “*demos*” - народ и “*kratein*” - владати, владавина народа).

Међутим, ако би се демократија схватала у етимолошком смислу то би значило да нема ни државе ни њене власти, јер државна власт значи одређен однос потчињености између надређених и подређених, између оних који имају власт и оних према којима се врши власт (Димитријевић, 2008, стр. 68).

Тешко је објаснити демократију само владавином већине, јер је демократија врло сложен систем односа између државе и грађана у правцу остваривања слободе личности грађана и трансформације државне власти. Демократију по Чавошком (1995, стр. 186) карактеришу одређена обиљежја, и то:

- Учешће свих или већине у одлучивању о општим пословима заснива се на идеји о вриједности сваког грађанина;
- Развија се поштовање државно правног поретка и остваривање законитости у примјени права и вршењу државне власти;
- Државна власт у односу са грађанима мора водити рачуна о човјеку као слободном бићу и у границама хуманости вршити овлашћења;
- Грађани уживају одређене слободе и права, нарочито политичка права и то без ограничења у погледу пола, националности, расе, вјере и сл.;
- Држава својим културним и образовним системима омогућава грађанима стицање образовања и културе;
- Економски услови живота су побољшани у смислу слободнијег политичког опредјељења;

- Политичко организовање је претпоставка остварења демократије, а облик организовања могу бити и разна професионална удружења као што су синдикати;
- Учешће народа у вршењу власти појављује се у два основна вида: учешће преко представника и непосредно.

Прецизније дефинисано, демократија је облик државног и друштвеног уређења у коме власт припада већини народа или демократија је државно и друштвено уређење у коме власт произилази из народа и припада народу (Кузмановић, 1999, стр. 262).

Бројне су дефиниције појмовог одређења демократије, али су све оне у основи сличне. Тако Кузмановић (1999, стр. 262) истиче неке од њих:

- Демократија је власт народа, од народа, за народ;
- Демократија је владавина народа у његовом сопственом интересу;
- Демократија је владавина лица која су слободно изабрана и одговорна онима над којима владају;
- Демократија је облик политичког система у коме поред политичке партиципације грађана постоји и њихово конкретно учешће у одлучивању.

Ако анализирамо било коју од наведених дефиниција уочићемо да се у њима помињу народ и држава, народ и власт или народ и управљање из чега се може закључити да су за демократију битна два елемента: а) политичка воља народа и б) остваривање те воље путем државне организације. Дакле, суштину демократије представља воља народа, ако те воље нема, нема ни демократије.

Многи теоретичари истичући прогресивни корак демократије истичали су и неке њене заједничке елементе: слободу, мир, равноправност, удруžивање, прогрес, разум, економски просперитет итд, односно улазили су у садржај демократије. Садржај демократије, како истиче Р.Кузмановић, је у основи мјерило који је тип демократије на политичкој сцени. Дакле, што је у њеном садржају више позитивних елемената који чине човјеков живот потпунијим, слободнијим, богатијим, независнијим и љепшим, то је демократија садржајнија (Кузмановић, 1999, стр. 263).

Немогуће је говорити о чистој демократији, јер демократија са собом увјек носи извјесне противурјечности. Наиме, немогуће је постићи врхунац садржаја демократије јер ти садржаји који су на врхунцу данас не значе да ће то бити и sutra. Дакле сваки временски период тражи и нове захтјеве и потребе човјека.

Друштвени развој је неуједначен, било је периода када се није много шта дешавало. Међутим, друга половина XX вијека и почетак XXI представља период сталних револуционарних промјена (оружане, индустриске, технолошке, информатичке револуције) које су и те како утицале на садржај демократије. У модерном смислу демократија се све више јавља и као етички проблем и као проблем човјека. У сваком случају демократију и њену

стабилност угрожавају наведени насиљно изнуђени облици рушења поретка, а који доносе нове друштвене неправде и неједнакости.

2 Основни облици демократије

Као што у теорији нема јединствене дефиниције демократије, тако не постоји ни јединствена или приближно јединствена њена класификација. Тако се демократија класификује по облицима, врстама, моделима, формама и типовима. Гледано са становишта учешћа грађана у власти тј. повезивања и остваривања народне воље са државом, демократију посматрамо са аспекта њених основних облика, и то:

- облик посредне демократије или посредна демократија,
- облик непосредне демократије или непосредна демократија и
- облик полуунепосредне демократије или полуунепосредна демократија.

Посредна демократија представља облик демократије који се уобичајено назива представничка демократија. У овом облику демократије воља народа се остварује преко изабраних представника у органима власти. Идеја посредне демократије јесте да сваки појединац треба да учествује у избору оних представника који ће га најбоље представити, ако он није у стању да учествује у свему што се тиче живота у заједници. Представничко тијело врши власт у име народа, па та власт не припада том представничком тијелу, већ припада народу. Систем представничке демократије не угрожава начело народне суверености, јер народ остаје и даље суверен, а на слободним изборима бира своје представнике који у његово име врше власт. Представничка власт треба да буде ограничена уставом и законом. Да би демократија дошла до већег изражаваја морају да буду испуњени съедећи услови (Димитријевић, 2008, стр. 68):

- да кандидовање представника буде слободно и да грађани врше то право;
- да се кандидовање врши појединачно, а не по листама;
- право гласа треба да имају сви пунолетни грађани;
- однос бирача и представника мора бити такав да представници бирача подносе и извјештаје о свом раду бирачима и буду у вези са њима.

Непосредна демократија подразумијева непосредно учешће грађана у власти. Она представља најнепосредније остваривање народне воље, народне суверености, пошто овим путем грађани у цијелисти учествују у вршењу власти. Међутим, од када постоје такви облици демократског одлучивања и вршења власти, поставља се питање у којим случајевима се може примјењивати тај облик, а када то није могуће? Кроз историју издиференцирали су се неки облици непосредног одлучивања који се могу примјењивати, а то су: масовне скupине, плебисцит, референдум, народна иницијатива и др.

Кузмановић (1999, стр. 264) истиче, да ако устави утврђују да власт припада народу то не значи да власт врши сваки појединац (грађанин), већ власт врши

народ у целини. Дакле, интегрална или потпуна непосредна демократија, у којој би сваки појединачац учествовао у власти је практично неостварива. Она је у сфери теоријских претпоставки. Када се појединци нађу у власти, они су само орган народа и не остварују своју власт.

У савременој многогодишњој и сложеној држави тешко је остварити непосредну демократију, иако она увијек има предност у свим дјелатностима државне организације, те стога најчешће долази до комбинације посредне и непосредне демократије. Облици непосредне демократије су доста различити, па тако имамо зборове грађана, затим грађанску иницијативу за доношење одређених аката и предузимање одређених мјера од стране државних органа, а најзначајнији облик непосредне демократије јесте референдум који се састоји у непосредном изјашњавању грађана о постављеном питању. Одлука на референдуму је коначна и њу орган мора примјенити. Наравно, да је врло важно припремити референдум, објаснити грађанима постављено питање и његов значај, као и обезбедити све друге услове који су битни да се грађани слободно опредијеле и гласају. Комбинација посредне и непосредне демократије са што већом примјеном непосредне демократије, чини остварење и развој демократије. У демократији било да је она непосредна, посредна или комбинација ова два облика је прије свега битан глас. Дакле глас сваког појединца чини суштину бирања свих представника који ће касније водити државу у њихово име.

Полунепосредна демократија подразумојева синтезу посредне и непосредне демократије. Суштина полунепосредне демократије јесте у учешћу и народа и народних представника у власти и одлучивању. Наиме, изабрани представници у парламенту, влади, односно другим органима власти доносе све одлуке изузев неких које се сматрају битним, а доноси их сам народ (референдумом, плебисцитом или на неки други непосредан начин). Тада мјешовити систем остваривања демократије врло је чест и јавља се у огромној већини држава, јер чистих облика учешћа искључиво грађана и искључиво изабраних представника грађана нема. Тако је нпр. у Уставу бивше СРЈ из 1992. године било утврђено: “У Савезној Републици Југославији власт припада грађанима. Грађани врше власт непосредно и преко слободно изабраних представника”³². Дакле, сасвим је јасно било прецизирano уставно утемељење полунепосредне демократије у вршењу власти у тој држави, јер је *eksplicite* утврђено:

- да грађани врше власт непосредно и тако остварују своју сувереност и
- да грађани врше власт и преко слободно изабраних представника.

³² “Службени лист СРЈ“ бр. 1/92

3 Референдум

Референдум је најраспрострањенија институција непосредне демократије. Потиче од латинске ријечи *referendum*, што значи оно о чему треба да се каже. Референдум је као и плебисцит непосредно изјашњавање грађана за двије понуђене алтернативе “за“ и “против“. Најчешће се грађани референдумом изјашњавају о прихватању или одбацивњу уставног, законског или неког другог битног политичког или економског питања. Референдум се најприје појавио у Швајцарској 1501. године када се Швајцарска одвојила од Њемачког царства и он се од тада до данас увек користи за одлучивање народа о многобројним питањима. У многим земљама референдум је постао уставна категорија, с тим што ту постоје знатне разлике. У погледу примјене референдума, према Р.Кузмановићу, све земље свијета могу се сврстати у три групе и то: 1) земље које континуирано примјењују референдум, као што су Швајцарска и Француска, 2) земље које с времена на вријеме примјењују референдум (огромна већина земаља) и 3) земље које не примјењују референдум (аутократске земље и архаичне монархије) (Кузмановић, 1999, стр. 273). Према Кузмановићу различите су врсте референдума и то:

- уставотворни и законодавни;
- обавезни и факултативни;
- претходни и накнадни;
- обавезујући и савјетодавни;
- аброгациони и конститутивни и
- радно функционални.

Уставотворни и законодавни референдум означен је према предмету на који се референдум односи. Тако, Марковић (2005, стр. 261) под уставотворним и законодавним референдумом подразумјева и административни, финансијски и референдум у области међународних односа и међународног права. У основи ријеч је најчешће о референдуму током којег се грађани изјашњавају да ли прихватају или одбијају одређени уставни пројекат. Према Шуковићу (1980, стр 331), уставотворни референдум користи се нарочито у Швајцарској, па је у тој земљи за последњих 100 година одржано 220 уставотворних референдума од којих је 114 оних на којима је прихваћен приједлог промјена и 106 оних на којима је одбијен приједлог доношења или промјена устава. Иначе, Швајцарска је држава у којој непосредна демократија има највећи значај.

Обавезни и факултативни референдум односи се на правни основ. Разликује се обавезни референдум, кад је као такав предвиђен уставом, према којем правног акта нема без пристанка бирачког тијела и факултативни референдум (kad ga може захтијевati одређen проценat бирачког тијела, одређen броj држава чланица или аутономних јединица, одређen броj посланика у парламенту или шеф државе у случају сукоба измеđу домова парламента или ради потврđивања одреđenih околnosti) (Марковић, 2005, стр. 261).

Према времену његове примјене разликују се претходни референдум (кад претходи акту државе и утврђује општа начела за тај акт, као нпр. референдум од 2.јуна 1946. године у Италији, којим је изабран републикански облик владавине, послије којег је усхиједио нови устав Италије или одредба члана 2. Устава Републике Црне Горе, према којој се “о промјени државног статуса, облика владавине и промјени граница не може одлучивати без претходно спроведеног референдума грађана“) и накнадни референдум на коме се грађани изјашњавају о некој већ усвојеној одлуци или другом акту од стране законодавног или другог органа (Марковић, 2005, стр. 261).

Са гледишта обавезности одлуке донесене на референдуму разликује се обавезујући и савјетодавни референдум. Обавезујући референдум је онај чија се одлука као коначна и обавезујућа мора спровести.

Савјетодавни референдум постоји кад се акт који је предмет референдума не усваја путем референдума него се гласањем на референдуму о том акту само изражава мишљење. Наиме, када треба да донесе неку важну одлуку, парламенту је од користи да сазна шта о томе мисле грађани, прије него што то питање утврди на референдуму. Од грађана се на референдуму једноставно тражи да изразе своје мишљење. То мишљење може политички посматрано имати велику тежину, али правно оно не обавезује парламент који има пуну слободу одлучивања. Парламент, значи, може одлучити и супротно мишљењу грађана израженом на референдуму (Марковић, 2005, стр. 261).

Са становишта његовог дејства разликује се конститутивни референдум који има за циљ да потврди ваљаност или дејство једног акта и аброгациони или аброгативни референдум, којим се укида акт који је на снази, не замјењујући га при том неким другим. Примјер аброгативног референдума пружа Устав Републике Италије од 1947. године где у члану 75. стоји “Народни референдум се расписује ради одлучивања о потпуном или дјелимичном укидању једног закона или једног акта који има снагу закона, кад то захтијева 50.000 бирача или пет обласних савјета.“

Радно-функционални референдум је онај који се проводи у предузећима, установама и организацијама о питањима утврђеним законом и статутом. Тако се нпр. у бившој Југославији све до уставних промјена (амандмана) 1988. год. у радним организацијама и установама референдум проводио за све опште акте, а од тада само за доношење статута.

По Р.Марковићу, посебну врсту референдума представља арбитражни референдум, који постоји кад посебни државни орган, по правилу шеф државе, износи бирачком тијелу на арбитражу спор који је настао између њега и парламента односно између домова парламента (Марковић, 2005, стр. 262).

Референдум и плебисцит су врло слични, јер између њих, како то истиче Марковић (2005, стр. 261) “постоји танана разлика“, па се у пракси прави њихова замјена, а најчешће се изједначавају. Нажалост ту замјену и изједначавање праве државни органи који расписују референдум односно плебисцит. Основни елементи за разликовање су значај питања о коме се грађани изјашњавају (најзначајнија се износе на плебисцит) и учесталост провођења (рјеђе се проводи плебисцит).

За Кузмановића (1999, стр. 275-276) сличности између референдума и плебисцита су следеће:

- референдум и плебисцит су демократски облици учешћа грађана у одлучивању и остваривању права и слобода грађана;
- право учешћа грађана на референдуму и плебисциту је исто;
- поступак провођења референдума и плебисцитара је исти;
- систем контроле провођења референдума и плебисцитара је исти и темељи се на уставу и закону.

Између ова два облика непосредног одлучивања грађана најважније су следеће разлике, и то (Кузмановић, 1999, стр. 275-276):

- у самом називу (етимологији) и учесницима. Плебисцит се организује искључиво за народ и од народа, а референдум се може организовати и за народ али и за запослене грађане у радним организацијама. Дакле, по основу учешћа људи плебисцит је шири од референдума.
- разлика је и по томе ко може расписати референдум и плебисцит. Плебисцит може расписати само државни орган или међународна организација, а референдум могу расписати државни и локални органи, предузећа, установе и мјесне заједнице;
- плебисцитом се одлучује о важнијим питањима у односу на референдум;
- разлика је у учсталости одржавања референдума и плебисцитара. Референдум се одржава често и на више нивоа, а плебисцит ријетко и на свега два нива (државни и међународни);
- одлуке плебисцитара могу бити пуноважне, ако се за или против не гласа барем надполовичном већином, а уставом или законом може се утврди двотрећинска или јача већина, док одлука референдума може бити пуноважна и са надполовичном већином, па чак и са релативном већином.

Има земаља у свијету у којима нема правних сметњи за кориштење референдума или плебисцитара, али су ријетки случајеви њиховог кориштења. Тако је нпр. у Великој Британији референдум у националним оквирима био први пут спроведен 1975. године или у Италији је за скоро шест деценија важења устава, референдум је био спроведен само једанпут и то поводом Закона о разводу брака.

Слично стање је и у Босни и Херцеговини у којој поједини политички субјекти на нивоу Босне и Херцеговине, који се наводно залажу за Босну и Херцеговину као демократску државу, имају одбојан став према референдуму као облику непосредног одлучивања грађана, као и према плебисциту (бојећи се злоупотреба), умјесто да се угледају на државе са високим степеном демократије у којима се референдумом или плебисцитом одлучује о свим важнијим питањима у земљи (Швајцарска, Аустрија, Лихтенштајн, Француска и др.). Република Српска донијела је Закон о референдуму и грађанској

Todorović, Ž. (2017). Referendum kao oblik neposredne demokratije. *Analisi poslovne ekonomije*, br. 16, str. 60–68

иницијативи, којим је утврђено за која питања се може расписати референдум, начин расписивања и спровођења, као и друга питања везана за овај најдемократичнији облик одлучивања. Референдуму као облику непосредног одлучивања у БиХ супротстављају се највише бошњачке политичке партије, сматрајући да ће се у Републици Српској тај вид одлучивања користити за сецесију БиХ, губећи из вида да Општим оквирним споразумом за мир у БиХ, као међународним уговором, није предвиђена таква могућност, нити се за такву одлуку може постићи потребни консензус.

4 Закључак

Референдум је један од најдемократичнијих облика одлучивања грађана, те га као таквог треба користити и у Босни и Херцеговини. Како је опредељење Босне и Херцеговине улазак у Европску унију, то по узору на многе европске и друге демократске државе, референдум треба користити као начин одлучивања.

Народи на простору бивше Југославије имају традицију када је у питању овај облик непосредног одлучивања, јер се у то вријеме референдум проводио у мјесним заједницама, предuzeћима, као и на републичким и савезним нивоима. Не може се наћи било какав ваљан разлог који би ишао у правцу оспоравања овог облика одлучивања, ни у једној држави, па ни у БиХ. Што је више непосредног одлучивања грађана, то је више демократије у држави.

UPUTSTVO AUTORIMA O NAČINU PRIPREME ČLANKA

GUIDELINES FOR AUTHORS PREPARING ARTICLES

Marijana Žiravac Mladenović³³

Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment Banja Luka

Sažetak

Uputstvo autorima o načinu pripreme članka je oblikovano u skladu sa najboljom svjetskom izdavačkom praksom i Pravilnikom o publikovanju naučnih publikacija (Službeni glasnik Republike Srpske, broj 77/10). Uputstvo je nastalo radi uniformacije stila izdavanja članaka u svim brojevima i izdanjima naučno-stručnog časopisa „Anal poslovne ekonomije“. Časopis izlazi dva puta godišnje u štampanoj verziji, u tiražu od 300 primjeraka, a elektronska verzija izdanja je objavljena na stranici <http://univerzitotpim.com/anal-poslovne-ekonomije/>. Svi članci moraju biti oblikovani u skladu sa ovim Uputstvom i dostavljeni na email adresu glavnog i odgovornog urednika, nakon čega idu u proces anonimne recenzije od strane dva recenzenta. U časopisu se objavljaju radovi koji imaju najmanje dvije pozitivne recenzije. Listu reczenzata je usvojio Redakcioni odbor, a potvrdio Senat Univerziteta. Autorima se ne otkriva identitet recenzenta i obrnuto.

Ključne riječi: Anal poslovne ekonomije, recenzija, objava, naučne publikacije.

Summary

Guidelines for authors preparing articles is formed in line with the world's best publishing practices and the Rules on publication of scientific publications (Official Gazette of the Republic of Srpska, No. 77/10). Guidelines are issued to ensure a uniform style of publication of articles in all issues of the journal Journal of Business Economics. The Journal is published twice a year in print, with a circulation of 300 copies and an electronic version of the edition is published on the site <http://univerzitotpim.com/anal-poslovne-ekonomije/>. All articles must be designed in accordance with these guidelines and sent to the email address of the editor in chief, and then go into the process of anonymous review by two reviewers. Only papers that have at least two positive reviews shall be published in the Journal. Editorial Board has adopted List of reviewers that has been confirmed by the Senate of the University. The identity of reviewers is not revealed to the authors, and vice versa.

Keywords: Journal of Business Economics, review, publishing, scientific publications.

³³ Despota Stefana Lazarevića bb, Telefon/fax: +387 51 378 300, Email: marijana.mladenovic@univerzitotpim.com

5 Uputstvo autorima o načinu pripreme članka

Prilikom pripreme ovih uputstava, uredništvo časopisa stavlja u prvi plan APA standarde akademskog pisanja, jer oni danas dominiraju u društvenim i humanističkim naukama. To znači da njihovom dosljednom primjenom približavamo i radove naših autora globalnoj publici, odnosno čitaocima.

Uputstvo autorima se sastoji iz dva dijela. Prvi dio se odnosi na sadržinski aspekt rada, odnosno njegove neophodne osnovne elemente, na osnovu kojih recenzenti procjenjuju sadržinsku adekvatnost rada. Drugi dio uputstava se odnosi na tehnički aspekt formatiranja rada, na osnovu kojeg uredništvo, nakon zaprimanja rada odlučuje o upućivanju rada na recenziranje ili vraćanje autoru na tehničku doradu, prije recenziranja.

5.1 Osnovni elementi članka – sadržinski aspekt

Svaki članak sadrži sljedeće elemente:

- Naslov rada;
- Podatke o autoru/autorima;
- Sažetak;
- Ključne riječi;
- Posebne informacije;
- Uvod;
- Teoretski okvir – pregled literature;
- Empirijski dio – istraživanje;
- Zaključak ili diskusija i
- Pregled literature.

5.1.1 Naslov rada

Naslov rada treba da što vjernije opiše sadržaj članka, prikladnim riječima za indeksiranje i pretraživanje. Dobar naslov je kratak naslov. Izbjegavajte skraćenice u naslovu.

Naslov se daje na srpskom i engleskom jeziku, a u koliko je rad napisan na nekom drugom jeziku, obavezno se dodaje na engleskom jeziku.

5.1.2 Podaci o autoru/autorima

Za svakog autora rada je potrebno napisati sljedeće podatke:

Ime prvog autora

Institucija

Poštanska adresa

Telefon: ++ <broj telefona ovdje>; Fax: ++ <broj faxa ovdje>

E-mail: <e-mail adresa ovdje>

Ime drugog autora

Institucija

Poštanska adresa
Telefon: ++ <broj telefona ovdje>; Fax: ++ <broj faxa ovdje>
E-mail: <e-mail adresa ovdje>

Svi podaci navedeni u ovoj formi moraju biti ispunjeni.

Preporučiva forma je da se navede ime autora, srednji inicijali a zatim prezime.

5.1.3 Sažetak

Sažetak je svojevrsna vrsta malog ogledala u kome se sagledava cijelokupni rad (Suzić, 2010). Sažetak se razlikuje s obzirom na vrstu naučnog sadržaja koji predstavljaju:

Sažetak *empirijskih studija* sadrži: a) problem istraživanja, b) ključni podaci o uzorku, c) metodologija i opis načina istraživanja, d) prikaz nalaza, e) ideje za nova istraživanja i f) zaključak, kao presjek onoga što je rad donio.

Sažetak *teorijskog rada* sadrži: a) temu rada, b) svrha, organizacioni konstrukt i struktura rada, c) izvedeni zaključak (kratko i jasno) i d) ukazati na aktuelnost i relevantnost izvora odnosno popisa literature.

Sažetak *metodološkog rada* mora da ima sažetak koji opisuje: a) generalni problem ili metod koji se opisuje, b) suštinske karakteristike metodologije o kojoj se radi, c) mogućnost aplikacije novog modela i d) zaključak o prednostima i nedostacima novog modela.

Sažetak mora biti napisan na engleskom i srpskom jeziku. Svaki sadrži do 300 riječi.

5.1.4 Ključne riječi

Nakon glavnog dijela teksta navode se ključne riječi. Mora se navesti minimalno četiri, a maksimalno sedam ključnih riječi.

Ključne riječi se navode na srpskom i engleskom jeziku.

5.1.5 Posebne informacije

Ako je članak u prethodnoj veziji bio izložen na skupu u vidu usmenog saopštenja, pod istim ili sličnim nazivom, podatak o tome treba da bude naveden u ovoj posebnoj napomeni.

5.1.6 Uvod

Uvod jasno definiše ciljeve rada i kontekst istraživanja. U uvodu se može raditi i pregled literature, ili autor može tom dijelu posvetiti posebno poglavlje.

Uvod treba da sadrži najmanje tri komponente: 1) pristup problemu, 2) osnovu ili bekgraund problema i 3) rješenje problema.

Teoretski okvir istraživanja može sadržavati detaljan opis motiva istraživanja, identificirajući pri tom jaz između postojeće literature istraživanja i potencijalne koristi

od predložene teoretske osnove. U ovom dijelu autor navodi izvode iz korišćene literature, pridržavajući se standarda citiranja koji su definisani u ovom uputstvu.

5.1.7 Metodologija

Ovo poglavlje opisuje korišćenu metodologiju istraživanja, opisuje uzorak i procedure analize prikupljenih podataka.

5.1.8 Rezultati istraživanja

Ovo poglavlje sadrži prikaz dobijenih rezultata istraživanja.

5.1.9 Diskusija/Zaključak

Završni dio rada sadrži kratak pregled ključnih zaključaka i njihovu važnost za to polje istraživanja, odnosno konkretno za problem koji je istraživan u članku.

5.1.10 Popis literature

Popis korišćene literature je ograničen na članke, knjige i druge izvore relevantne za konkretnе teme obrađene istraživanjem.

Literatura se navodi po abecednom redu – po prezimenu autora, odnosno prvog autora, ako izvor literature ima više autora.

Reference se ne prevode na jezik kojim je članak napisan, nego se navode u originalu.

5.2 Uputstvo za formatiranje rada – tehnički aspekt

5.2.1 Dostavljanje radova

Radovi se dostavljaju u elektronskoj verziji u Microsoft Word® formatu (verzija 2007 ili starija).

5.2.2 Obim rada

Cjelokupni rad, uključujući prvu stranu, sve priloge, grafičke prikaze i spisak literature ne smije imati više od 10 stranica A4 formata.

5.2.3 Formatiranje rada

Rad pripremite poštujući sljedeće tehničke performanse:

- format stranice je A4,
- margine: 2,5 cm sa svih strana,
- font: Times New Roman,
- veličina fonta: a) tekst 12 pt, b) naslov rada 14 pt velikim slovima, bold, c) naslov dijela rada – prvog reda 14 pt, malim slovima, bold, d) podnaslov – drugog reda 12 pt, bold i e) podnaslov trećeg reda 12 pt, italic,
- *line spacing* za naslove: 6 pt before paragraph, 12 pt after,

- razmak između redova: 1 (single),
- poravnanje teksta: Justified (obostrano),
- paragrafi: Bez prostora između paragrafa. Uvučen prvi red paragrafa za 0,75. *Prazan red* nakon svakog dijela, naslova dijela, poddijela i njegovog naslova, tabele i slike.

Numeracija poglavlja se radi arapskim slovima, a najmanje dva naslova drugog reda su u okviru naslova prvog reda, odnosno najmanje naslova trećeg reda su u okviru jednog naslova drugog reda.

Prilikom uređivanja teksta, obavezno je korišćenje alatki za uređenje teksta – korišćenje Heading 1, Heading 2 i Heading 3 za naslove odgovarajućeg reda.

Primjer:

NASLOV RADA

6 Naslov dijela rada prvog reda

Podnaslov drugog reda 1

Podnaslov trećeg reda 1

Podnaslov trećeg reda 2

Podnaslov drugog reda 2

Naslovi i podnaslovi dijelova, nazivi tabela i slika moraju biti numerisani i pisani malim slovima, uz lijevo poravnanje.

6.1.1 Tabele, grafikoni i slike

Tabele i slike moraju biti uključene u glavni tekst. Sve tabele i slike moraju biti numerisane. Veličina tabele mora biti prilagođena sadržaju (funkcija uređivača teksta: Auto fit to Content). Ispod svake tabele i slike mora stajati Izvor (tekst 10 pt, lijevo poravnanje). Ako su u prikazu korišćene skraćenice, ispod prikaza se dodaje *Legenda* prikaza.

Sve tabele, grafikoni i slike koji su sastavni dio rada, moraju biti dostupni za tehničku obradu. To znači, da navedeni grafički prikazi *ne smiju* biti umetnuti u dokument kao slika.

Sve suvišne okvire i linije u tabelama treba izbjegavati. APA slijedi pravilo da se u tabelama uklone vertikalne linije, a od horizontalnih zadrže samo najnužnije (Suzić, 2010).

Prilikom komentarisanja rezultata i podataka iz grafičkih prikaza, *ne koristiti* izraze „u prethodnoj tabeli“ ili „u slici koja slijedi“. Pravilno je formulisati: [...]

prikazujemo u Tabeli 1...[...]. Pri tome se naziv grafičkog prikaza piše velikim slovom, jer je to njegovo ime.

Figure u slikama i grafikonima treba osjenčiti tako da koristimo tačkice ili linije, a ne nijanse sivih ili kolor tonova (Suzić, 2010). Figure treba pripremiti u crno-bijeloj formi.

TABELA 1: MARGIN SETTINGS FOR A4 SIZE PAPER

Settings	A4 size paper	
	mm	inches
Top	25	1.0
Bottom	25	1.0
Left	25	1.0
Right	25	1.0

Izvor: *Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment Banja Luka (2012).*

Napomene u vezi sa tekstrom pišu se u vidu fusnota i u tekstu su označene arapskim brojevima³⁴.

6.1.2 Citiranje referenci u tekstu

Svi navodi u spisku literature moraju biti uključeni u tekst. Citiranje se radi u tekstu (*ne* u fusnoti).

Prilikom navođenja referenci upotrebljavaju se puni formati referenci koji podržavaju vodeće međunarodne baze namijenjene vrednovanju, a koji su propisani uputstvima **Publication Manual of the American Psychological Association (APA)**.

Preporučujemo korišćenje funkcija Microsoft Word® uređivača teksta (reference, citation), čijim korišćenjem u toku pisanja teksta osiguravamo automatsko navođenje liste korišćene literature na kraju rada. Prilikom navođenja izvora u tekstu koristite model:

Članak/Article: (Avramović, 2011),

Knjiga/Book: (Džombić, 2008),

Knjiga sa dva autora/Book 2 authors: (Peterlin i Mladenović, 2007),

Rad sa konferencije/Rad iz časopisa/ Conference Proceedings: (Harley, 1981),

Poglavlje iz knjige/Book Section: (Saks, 2005),

Dokument preuzet sa web stranice/Document from web site: (Zavod za statistiku Republike Srpske, 2009),

Elektronski izvor, sa web stranice/Electronic Source (from web site): (Pearlin & Schooler, 2011).

³⁴ Napomene se uvijek navode u fusnoti.

Kada u tekstu navodite više izvora jedan za drugim, autore razdvojite tačkom-zarezom, na primjer, „Several studies (Pearlin & Schooler, 1978; Petrović & Marić, 2003; Koh et al. 2005) support this conclusion.“

Kada se radi o tri ili više autora, navedite sva imena u zapis te reference, a u tekstu se pojavljuje ime prvog autora i „i saradnici“, ako se radi o djelu na našem jeziku, odnosno „et al.“ ako se radi o stranom izvoru.

Kod direktnog navođenja, tekst se obavezno stavlja u navodnike, a broj stranice se piše nakon godine, odvojen zarezom. Na primjer: „Bodewyn argues that for something to happen it must be not only 'favorable and possible but also wanted and triggered' (1988, pg. 538)“.

6.1.3 Popis literature

Popis literature na kraju članka mora da sadrži *samo izvore na koje se autor poziva* u tekstu članka.

Korišćene jedinice literature se navode abecednim redom.

Navodi se:

- Prezime autora, dodaje se zarez;
- Početno slovo imena iza koga ide tačka;
- Godina izdanja napisana u zagradi iza koje se dodaje tačka;
- *Naziv izdanja napisan italic slovima*. Ako se radi o članku objavljenom u časopisu, piše se prvo naziv članka. Slijedi tačka. *Onda se piše naziv časopisa – italic slovima*, slijedi zarez a iza njega volumen i sveska izdanja. Stavlja se zarez i iza njega navode stranice na kojima je članak objavljen u navedenom časopisu;
- Grad izdavača nakon kojeg ide dvotačka;
- Naziv izdavača.

Detaljniji prikaz obaveznog načina formiranja liste literature pogledajte u primjeru koji slijedi.

7 Popis literature

Članak:

Avramović, D. (2011). Metode i okviri rasta vrijednosti banke. *Anal poslovne ekonomije*, br. 5, str. 28–37.

Knjiga:

Suzić, N. (2010). *Prvila pisanja naučnog rada: APA i drugi standardi*. Banja Luka: XBS.

Džombić, I. (2008). *Ekonomski diplomatija u Bosni i Hercegovini*. Banja Luka: Univerzitet za poslovni inženjerstvo i menadžment.

Peterlin, J. i Mladenović, M. (2007). *Finansijski instrumenti i menadžment finansijskih rizika*. Banja Luka: Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment.

Dio knjige – poglavlje u knjizi:

Harley, N. (1981). Radon risk models. U A. Knight, & B. Harrad (Ed.), *Indoor air and human health* (pp. 69–78). Amsterdam: Elsavier.

On-line publikacija:

Pearlin, L., & Schooler, C. (2011). The structure of coping. *Journal of Health and Social Behaviour*. Retrieved March 23, 2011, from <http://palgrave.jibs.1500217>

Zbornik ili knjiga sa urednicima:

Saks, A. (2005). Job search success: A Review and Integration of the Predictors, Behaviours and Outcomes. In S. Brown, & R. Lent (Ed.), *Career development and counseling. Putting theory and research to work* (pp. 125–190). New Jersey: John Wiley and Sons.

On-line objava – institucionalni autor:

Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment Banja Luka. (2012). *Univerzitet za poslovni inženering i menadžment - O nama*. Preuzeto 2.10.2012. sa sajta Anal poslovne ekonomije: <http://univerzitetpim.com/casopis/upustvo-autorima/>.

Zavod za statistiku Republike Srpske. (2009). *Statistički bilten 2014* [Zvanični podaci]. Dostupno na veb sajtu Zavoda za statistiku Republike Srpske: <http://www.rzs.rs.ba/SaopstenjaRadLAT.htm>

UDK 330.11
ISSN 1840-3298

univerzitetpim.com